

Szépirodalom

Bogdán László: Jellasics jelenései	5
Borsodi L. László versei	15
Lanczkor Gábor: Sarjerdő	19
György Attila: Nagy utazás	21
Tófalvi Zselyke rövidprózái	23
Elbe István: A változások tele	39
Simonfy József versei	66
Ady András versei	70
Csiki András versei	72
Kertai Csenger versei	74

Literata Hungarica

Végh Balázs Béla: „Ezüst és arany fuvolák” helyett „aszott bürökfurulya” (Bevezetés Simonfy József költészetébe)	76
---	----

Nyelvbúvár

Czakó Gábor: A magyar előny hátránya és sikere	85
--	----

Alma Mater

Balladák vonzásában (Farkas Kinga beszélgetése Albert Ernő nyugalmozott irodalomtanárral, a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium volt igazgatójával)	88
--	----

Ködoszlás

B. Kovács András: Gyermektűszok a halál torkában	119
--	-----

Ujjlenyomat

Farkas Miklós: Emléktöredékek a szórványból	136
---	-----

Mens Sana

A lapátkezek virágot ültetnének (Csinta Samu beszélgetése Balló Ferenc birkózó Európa-bajnokkal)	150
---	-----

Szemle

Gajdó Ágnes: „Életben maradt. Ennek kell örülnie” (Szilasi László: <i>Luther kutyái</i>)	162
Zsidó Ferenc: Gyilkosan kedves (György Attila: <i>Kerek a világ</i>)	166
Hárman egy könyvről (Márcutiu-Rácz Dóra, Rancz Mónika és Ambrus Bernadett Fischer Botond <i>Tavaszi lesz, Corina</i> című kötetéről)	170

Előfizetők névsora	181
Diákpályázat	194

E lapszámunkat Börcsök Attila grafikáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Borsodi L. László (borsodilaszo76@gmail.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margital57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balazssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Lövetei László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro
Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej.
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:
Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Bogdán László
JELLASICS JELENÉSEI¹

A ZÚGÁS

Miféle zúgás támad? Miféle üregekből?
Vannak itt egyáltalán gödrök, lyukak, barlangok?
Mért érzem állandóan valakik jelenlétét?
Hol van ez a rengeteg? Hol is van ez a tisztás?
Hogyan kerültem ide? Kik játszanak velem?
Hipnózis ez az egész? Szuggesztió? Rémálom?
Voltunk-e egyáltalán Van Gogh kávéházában?
De hát Viola nem él? Meghalt már a vadász is,
Attila is, Francois? Ödön von Boticselli
egyáltalán nem is élt? A regényeim hőse?
Az előbb beszélt hozzám. Meglengette kalapját.
Ott körözött az égen. Ő is illúzió volt?
És dühöngeni kezdett a pusztulás szele!
Romba dőlt a kávéház Arles-ben. Nem Párizsban?
S mi kiléptünk a képből? És forgatott az örvény.
De hát mi a valóság? – kérdeztem a tisztáson
Violát és a vadászt? Persze nem válaszoltak.
Azonnal szétfoszlottak! Voltak és nem is voltak.
Folytatódott az álom. Várt az erdő, a tisztás?
A nagy sötétlő erdő. Döglődő látomások.
Mit is keresek én itt? Hogyan kerültem ide?
Miért is jelennek meg és *honnan* barátaim?
Létezne a *fényvilág*. Onnan figyelnek engem?
Erősödik a zúgás és feltámad a szél is?
Elsodor a fák közül *másik* illúzióba!
Az álarcosok közé, akiknek nincs is arcuk.
Megállott karóráim is. Azt se tudom, hány óra?
Mióta szobrozok itt a *kizök kent időben*?

1 Részlet az *Ott túl, nem messze már egy másik világ volt* című készülő könyvből, ahol kilépve az *Átiratok múzeumából* a nagy sötétlő erdőben halott barátaim árnyait idézem.

Valóságos a bagoly? Itt röpköd körülöttem.
 Láthatólag nyugtalan. A zúgás ingerelné?
 Árnyéka sebzi arcom. Tétován forgolódom?
 Ha ugyan én vagyok még? Vagy kicseréltek volna?
 A pokol kutyái már szívemben vonítanak.
 Köröznek körülöttem sunyi, kicsi sakálok?
 Kereshetnék egy botot, hogy az orrukra verjek.
 Vagy ők is illúziók? És akkor nincsen orruk?
 De bűzleni bűzlenek. Hallom a vicsorgásuk.
 Mi lesz, ha belém marnak? Én is meg fogok veszni?

ANDRÁSFALVA MESSSZE VAN

A zúgás erősödik, mintha titkos, föld alatti
 üregekből készülődne *valami*, vagy *valaki*,
 hogy megőrjítsen és elragadjon. Az égen köröző
 fekete felhők közül előbukkan a hold.
 Fénye felszívja a sunyi sakálokat.
 Voltak, vagy nem is voltak? Minden illúzió,
 s szűrt ezüstös fényben veszi el arányait?
 Csak a feltámadó szél pörgeti a leveleket,
 s a nagy fa alatt váratlanul jelenik meg Jellasics,
 ahogyan Viola ígérte.
 Mégiscsak van forгатókönyv? Menetrend?
 S akkor ez az istenkísértő szellemidézés
 a nagy, sötét erdőben afféle próba lenne?
 Vizsga? Tesztelnének, megfelelek-e az elvárásoknak?
 Noha tudhatnák, én semmiféle elvárásnak
 nem feleltem meg soha. Ha van eltékozolt életemben
 valami állandó, akkor éppen ez!
 Megpróbáltam saját elvárásaimnak megfelelni
 egy örült világban (akárcsak ők!),
 amely egyszerre veszítette el emlékezetét és esztét.

„Igen, 1988-ban én is furcsán éreztem magam,
 lép közelebb Jellasics. Ha nem is éppen azért, amiért te.
 Végre nekiindulhattam a világnak!
 1987-ben léptem ki az aranykorszak

elmebeteg arénájából. Állandóan hátamon éreztem
a képzelt célkeresztet, tudtam, már célba is vettek valakik.
Nekem nem üldözési mániám volt. Engem üldöztek!
Örökké magamon éreztem a megfigyelők gyanakvó tekintetét.
Lehallgattak. Olvasták a leveleimet, követtek.
Akkoriban már keveset találkoztunk,
de a hetvenes évek bizonyos eseményei
ma is eleven élnek bennem, a kósza illúzióban.
Egyszer nagymamádnak is furulyáztam,
aki reggelivel kínált, s hályogtól homályos szemében
könnyek csillogtak, amikor játszani kezdtem az
Andrásfalva messze van, messze van-t.
Utoljára 1907-ben a vonaton hallotta,
amikor mentek Fiume felé.
A brassói szász bíró, akinél akkor
szakácsnőként *tevékenykedett*, nem tudta nélkülözni.
Főzhette volna ott is a csibeleveskéket
a gyomorbeteg bírónak, hát ő is velük utazott.
Igaz, nem az első, hanem a harmadik osztályon.
S a folyosón énekelte egy bús atyafi.
Erőst nekikeseredett szegény.
Akkor is sírt, annyira meghatódott.
Andrásfalva egyre távolodott térben, időben.
Egy bajszos legény kezdte el vigasztalni.
Igen, a nagyapád. Akkor és ott ismerkedtek meg.
Ha mégis az első osztályon utazik – mert a bíró
eredetileg ezt akarta, nagy demokrata volt,
de rátarti felesége tiltakozott –,
ki tudja, *hogyan* alakult volna az élete?
De a jó isten s a bíró nyársat nyelt felesége
nem így akarták. Első látásra egymásba szerettek.
Igen, mintha bűbájolták volna őket.
Temesváron szálltak a vonatról,
24 órára megszakították az utazást, összeházasodtak.
A bíró s a felesége voltak a tanúk, noha sajnálták,
hogy elmegy. Megvigasztalta őket.
Ne búsuljanak, senki nem pótolhatatlan, ő sem!

Levelt írt egy unokahúgának, aki ugyanolyan jól főz,
mint ő, s amire hazatérnek Abbáziából,
már várni fogja őket Brassóban.
Fiúméban megvették a hajóhegyet, s irány Amerika.
Chicago, a vasgyár, ahol nagyapád dolgozott,
s az étkezde, amit ő üzemeltetett, a gyár mellett,
egy másik székely asszonnyal. Igen, főztek.
Állandó vendégeik száma egyre nőtt.
Ez a szívfájdítóan gyönyörű dal
mindent eszembe juttat, Karcscika, mondta.
S én újra meg újra eljátszottam.
A levegőben árnyak lebegtek.
A konyha sarkában megjelent az angyal,
s nemsokára elhívta magával nagymamádat is.
Emlékszel, biztattalak, írd egy tredoniát, megzenésítem!
Te meg is ígérted, de soha nem írtad meg,
akár később a Drakula színpadi változatát sem.
Egy bizarr, vad musicalt terveztünk.
A dalszövegekhez én írtam volna a zenét!
Már egy rendezővel is tárgyaltunk, de a magát
Drakulának képzelő szekus tiszt kifogott rajtunk!
Valami miatt soha nem érkezett meg a sokszor ígért szöveg.
S később döbbenten láttam a regényed.”
„Írtam néhány szöveget, nem ment. Nem erőltettem.
De a dalt nagyanyámról és nagyapámról
30 év után mégiscsak megírtam. Akkor megint
messzire sodródtunk egymástól, akár abban
a gyönyörű népdalban Andrásfalva a rá emlékezőktől.”

*KUPLÉ NAGYANYÁMRÓL
ÉS NAGYAPÁMRÓL*

Nagyapám nagyanyámra rálelt
a temesvári vonaton.
Így képzelte – ő mondta – Ráheld.
Érinthetetlen amazon.
Mulyán állott a peronon.
Nagyanyám nagyapámra rálelt.

Húszéves volt. Amerikába
indult éppen harmadosztályon.
Olyan ez, mint egy abszurd dráma.
„Menjen csak el, én majd megvárom!”
Jövőjüket jutányos áron
álmodta meg Amerikában.

Jegye is már zsebében volt.
Fiumében gőzhajó várta.
Meglátta a lányt. Megbotolt.
Elbűvölte a kacagása.
A Sólyom mindhiába várta,
pedig jegye zsebében volt.

Döntött. Leszáll Temesváron,
vásárba viszi nagyanyámat.
Nincs sürgősebb most a világon.
A Sólyom két napot még várhat.
Megtáncoltatta nagyanyámat.
Félig elszálltak Temesváron.

Már első este eldöntötték,
azonnal összeházasodnak.
„Kedves Sándor, én is utaznék!
Nyithatnék ott magyar étkezdét.
Kell a föld az új házasoknak!
Dollárért földet is vehetnénk!”

Amerika hát nem maradt el.
Valamiből élni is kellett.
Párbajoztak az ötletekkel,
s a test angyala is beintett.
Onnan való e kávékészlet,
Chicago nem maradhatott el.

Hét hónap és állampolgárok,
de tizennégyben váratlanul

hazatérnek a házasok.
Egy kikötői mulatóban
Gizella dalos kedvre lobban.
„Valóra válthatók az álmok.

Házat veszünk, nem földeket.”
„Gyermek az nincsen, csak leányka...”
Sírt-lobogott a szeretet.
„Visszamegyünk Amerikába. –
Totyogott három szösz leányka. –
Felejsük el a földeket.”

De bevágott a háború.
Kutya Szerbia meg nem állott.
Derűre eljött a ború.
Megváltoztak eszmék, határok.
Négy esztendeig harcban állott,
kivérezett a háború.

Nagyapát a behívó várta,
mint sorköteles magyar polgár
vonult be, tűnt Amerika,
Chicago, étkezde, a vasgyár.
Változott sors, élet, határ,
amire véget ért a vágta.

Doberdóból is visszatért,
hogy megálmodja az apámat.
Ölt, éhezett, ölelt, remélt.
Hogy én szidhassam a világot,
túlélt Don-kanyart, Szibériákat!
Apám is mindig visszatért.

(2005. január 19.)

A BECSUKÓDÓ KAPUK

Igen, Andrásfalva messze van, távolodik azóta is.
Andrásfalva süllyed, Hadikfalva süllyed.
Andrásfalva nincs is, Hadikfalva sincs,
Istensegíts, Józseffalva, Fogadjisten, noha mégis vannak!
M. mesélte, akit csecsemőként vittek el onnan, hogy
amikor a bukovinai székelyeket hazatelepítették,
nyilván a Bácskába! Hova máshova? Szabadka mellé,
Bácsjózseffalvára, Újvidék és Topolya melletti falvakba,
az elmenekült dobrovoljácok házaiba,
a vérfolt még ott sötétlik a szoba falán.
A tegnapi tulajdonosok visszajárnak éjszakánként.
Halállal fenyegetik őket. A kerítéseken
minden éjszaka megjelennek a felírások, *mind meghaltok!*
A más tulajdonában vagy *idegen lehetsz, vagy rabló!*
De ők dolgoznak, művelik a *mások földjét.*
Gondozzák a *mások állatait.* Igyekeznek élni!
Megfelelni az elvárásoknak, ahogy mindig is
zűrzavaros, zaklatott történelmük során.
Dolgoznak, teljesítik a parancsokat.
A vezetők szava szent. Nem is gondolnak arra,
mi jöhet még, bár az intó jelek szaporodnak,
akár a fenyegetések. *Gyönyörű szép holdvilág volt –*
emlékezik a hadikfalvi 14 éves Kerekes Márton –
tovább megyek, menegetek. Egyszer csak bizan halottak,
halottak egymás mellett. Én pedig nagyon megijedtem,
me' életembe, ugye, gyermek vótam, s akkor láttam először
halottat az árokban. Hát tele vót. Hol itt, hol ott, jobbra
balra halottak voltak. Akkor még nem tudtam,
hogy kicsodák vagy micsodák, csak azt, hogy tényleg
agyon vannak löve. Egyik fejbe, a másik, a másik amonnan.
Én sűrtam. Egyedül voltam és mentem tovább.
Na most, utána már megtudtam, hogy ezek a zsidók vótak.
Azelőtt is láthatták otthon, Hadikfalván,
Andrásfalván, hogy hogyan bánnak a zsidókkal!
Azt is, hogy a vonaton, mikor mennek haza,

Magyarországra, a vasgárdisták egyből kiszúrják, ki a zsidó, és dobják ki a robogó vonatból. Akkor már mindent láttak, és mégsem gyanakodtak. Hitték, hogy csak jóra vezethet a parancsteljesítés. Az alkalmazkodás. S mit is tehettek volna? Amikor a jegyzőt lelőtték, és megjöttek Tito partizánjai, nyomukban az elüldözött tulajdonosokkal, jött az újabb parancs, menekülni kellett. Sírt az út előttük megint. 1944 telét Zala, Győr, Fehér megye falvaiban vészelték át, majd a Völgységbe vezényelték őket, a kitelepített svábok házaiba. A volt tulajdonosok egy része még ott volt, az istállókban. Ezúttal is a máséba ültették bele őket, akár Bácskában! El se tudták képzelni, kik lakhatnak egykori házaikban „otthon”. Dolgoztak, mert élni kellett, megfelelni. Jött az erőszakolt téészesítés. Elvették a földeket. Ha nem írtak alája, azzal fenyegették őket, hogy elbocsájtják fiaikat a bányákból. Sorsuk összekeveredett a svábokéval, elmélyítve az egymás mellett élő népek síron is túl tartó, testvéri barátságát. Amikor – folytatja történetét M. –, majdnem hetven év után, vejével ellátogattak Hadikfalvára, a szülőfalujába, sorra csukódtak be az ismerős(nek tűnő) házak kapui, amint a magyar rendszámú kocsival lassan végighajtottak a fő utcán. A rossz lelkiismeret, magyarázta ő megdöbbsent vejének, azt hiszik, hazajöttek a régi tulajdonosok! Nem tudják, hogy őket is a mások házaiba rakták be! Nem tudják, hogy mindenki a máséban él, mindenki idegen. Hát ennyit a rossz lelkiismeretről. S magyarázta házról házra, hogy ez melyik családé volt. Öreganyja, aki egész életében hazavágyott, annyit mesélte neki, hogy megtanulta, kik és melyik házban laktak Hadikfalván és Andrásfalván. Mert mit lehet tudni, kicsi fiam, egyszer,

lehet, hogy mégis visszamegyünk!

Tudjad, ott van a mi hazánk Bukovinában,
és a házaink is, a jó Isten eme páratlan helyén!
Átmentek Andrásfalvára. Ott is sorolta a házak
hajdani lakóinak a nevét. „*Palkó (Csakír) Pilu,*
Molnár (Ádám, Péter) Anti, Daradics (Hókistán)
Ambarus, Dávid (Bojér) Ferenc, Ömböli Orbán,
Kerekes (Pál István) Gáspár, Sebestyén (Geci Gergé)
Titusz, Nagy (Papusoj) Jóska, Fábián (Bitang) Marci,
Molnár (Vilmus) Ágoston...”

„Álljon meg! – kérte a veje, s nézték a becsukódó kapukat. –
Mi lenne, ha mind egyszerre jönnének vissza?
Beengednék-e őket az új gazdák?”

„Nem valószínű – így M. – De lehet, hogy igen.
S akkor elbeszélgethették. Megosztanák tapasztalataikat.”

„Menjünk! – indított a veje. – Öreganyja,
bocsánattal legyen mondva, meghibbant idős korára,
hogy ide vágyott vissza? A vidék tényleg szép, de...”

„Mindegy az, ezeket a falvakat tekintette otthonának!
Itt volt valaha otthon! Itt, nem a máséban volt,
de idegennek tartották itt is. Mindenhol.

S énekelni kezdte a dalt, mert az ő szíve is gyászban volt,
akárcsak most az enyém, pedig Andrásfalva ottan volt,
egészen közel. Akár le is térdelhettek volna a porba,
hogy megcsókolják a földet, mint meneküléskor,
az őket fogadók parancsára a magyar határon.

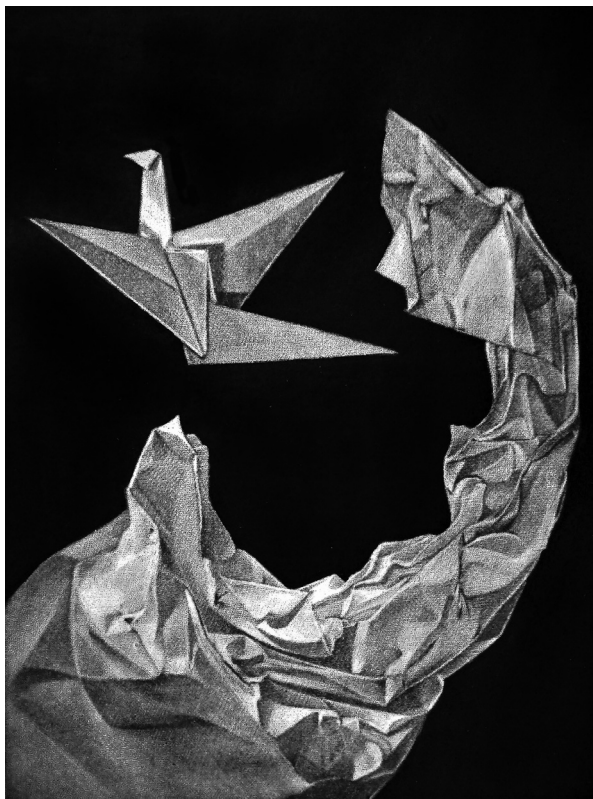
Nem tudták, hogy itt is idegenek maradnak!
Megérinthették volna a kapukat is.

Szóba elegyedhettek volna a bezárkózókkal,
a hajdani honfoglalókkal, akik valószínű,
ellenségesen figyelték őket
a megrebbenő függönyök mögül.

S nem is sejtették, hogy gyászban van a szívük!”

„Az övé is gyászban van – mereng Jellasics. –
Ha lenne furulyája, el is játszáná megint, de nincsen.
S egyébként szája sincs, amivel fújhatná, ha lenne is.
Keze sincs, lába sincs, ő jelenleg egy illúzió.

Szeme sincsen, mégis lát engem.
Füle sincsen, mégis hall!
Hát megkér, ha nem esik nehezemre, énekeljem el én.
Akarja még egyszer, utoljára hallani.”
A hold ismét felhők közé vezetett, erősödött a zúgás!
Egyre közelebből hallhattuk az álarcosok kántálásait,
s én elszántan kezdtem el énekelni.
Andrásfalva messze van, messze van...
Reméltem, befejezem, amire megérkeznek.

Szabad II. (mezzotinto, 21 x 15 cm, 2019)

Borsodi L. László

88

(egymondatos)

Először a szomszéd bácsiba, majd a negyedik házban a szomszéd néniibe költöztél be, és lakásnak bérelted azt a szép negyvenéves nőt a másik utcában, később te lettél a főbérlő egy kisgyerekekben, könnyű főbérlőnek lenni egy kisgyerekekben, aztán az orvosra támadtál, évek múlva kiénekelted a kántort a házából, a papot sem kímélted, tiéd a templom, már évek, évtizedek, tán évszázad óta te harangozol, és harangszódra mennek, vonulnak tömött sorokban, megállíthatatlanul, utóbb bekebelezted, felzabáltad édesanyámat, nagynénémet, apósomat, és most szemet vetettél édesapámra, először hízelegve, udvarolva, apró gesztusokkal akartál sejtjéig hatolni, miközben a gyomrát, máját, tüdejét, a húsát és a bőrét is akartad, mert nem tudtad, mert mindenhatóságod ehhez túl kevés, hogy vele nem lehet csak úgy, őt nem lehet csak úgy meggyőzni, a bőre alá férkőzni, és gorombán, vadul még úgy sem megy, hiszen fölötte az ég, talpa alatt a föld, mindkét irányban ott vannak, kiket szeretted, szívében, szemében lassan 88 év, kétszer a végtelen, mondom, kétszer a végtelen, akárhogy forgatom a számokat, ő a végtelen, ő, nem te, soha nem te, te Rák Formájú Szörnyeteg.

KÓRTEREM, NAGYCSÜTÖRTÖK

(egymondatos)

Vénámban infúzió, csöpp, csöpp, csöpp, a fal fehér, csöpp, csöpp, csöpp, a neon fehér, csöpp, csöpp, csöpp, az ápoló köpenye, arca, keze fehér, csöpp, csöpp, csöpp, az orvos haja is fehér, keze hús, csöpp, csöpp, csöpp, nemsokára virrad, csöpp, csöpp, csöpp, valaki mellettem jajgat, csöpp, csöpp, csöpp, valakit mellőlem az éjjel kivittek, csöpp, csöpp, csöpp, az ágya felől hideg jön, csöpp, csöpp, csöpp, most csend,

csöpp, csöpp, csöpp, most a folyosón kopogás, kopogás, csöpp, csöpp, csöpp, az ablakon túl kéklík az ég, csöpp, csöpp, csöpp, lecsöpög ez a nap is, le a nappal, le az éjszaka, csöpp, csöpp, csöpp...

AZ ELMENŐKRŐL

Először a kicsi testvérem tüdőgyulladásban, majd édesapám negyvenhét évesen, a veséje cserben hagyta, édesanyánkkal magunkra maradtunk. Lajinak a szíve állt meg, akárcsak Bandinak a pesti metróban. Másik Bandi agyvérzést kapott, Ernő is. Boda bácsinak elfogyott az ideje, Csíki bácsinak a tüdeje. János páter is egyik napról a másikra a kolostorból a kriptába költözött. Páter Gurzó Anaklétnak pedig megcsókoltam a kezét a ravatalon.

Nincs erőm, mondta egy nap édesanyám, ki negyven évig férje után készült. Lefeküdt, többet nem kelt fel. És aztán Jóska..., Jóskának is menni kellett: Egyiptomba indult, a sztráda lett a sírja, mielőtt repülőre szállt volna. S akkor az asszony, jaj, az asszony is, ki nélkül egy villanyégőt nem tudtam kicserélni. Itt van, és nincs itt – üres a ház, az utca, a templom, a szembejövők mosolya. Aztán Éva is, a másik testvérem három hónap alatt, apatársam rá egy hónapra. És Endre is fiatalon a felesége után.

Csak én, csak még én mindig itt. A fák, az erdőbe vezető ösvény, csak a hegy öregebb, mint én meg a szomszédban a sógorom. És tán az, ki itt felejtett, ki van, de akit én se két szemmel és félig vakon se láttam még.

CSAK AZT

(éjszakai monológ)

Csak azokat a perceket, csak azt, ahogy az óra nagymánusa a hatos felé, csak azt, amikor a kismánus a tizenegy felé közeledik, csak azt az estét, az egyenetlen, ki-kihagyó lélegzést, ahogy följe hajlok, ahogy a gyermekeim a kezét fogják, csak azt a vasárnapot, azt az utolsó

mosolyt és a felszakadó csendet, hideget, csak azt tudnám feledni. Csak tudnám elfeledni, kitörölni, kitépni, szétmarcangolni, kilúgozni, kiirtani az azóta eltelt tizennégy évet, és onnan folytatni, másképp folytatni. Vagy visszapörgetni, visszajátszani a harminckilenc évet, mi közös volt, és előlről kezdeni mindent, újra nem tudva, mi következik, nem sejtve, mikor, mi és hogyan. Csak élni, élni, élni.

De vissza nincs, felejteni nem lehet, nem tudok, és már élni és már halni is képtelen vagyok. Függnek az éveim, mint közös szobánk falán a festmények, s mint a szekrényben a ruhák a polcokra, rétegesen rakódnak egymásra nappalaim, az éjszakák.

ESTÉRE MEGÖREGSZEL

Éjszaka nem hagy a köhögés, éjszaka csak vánszorog az óra mutatója, az ablakon bevilágít az utcai lámpák fénye. Altatóért nyúlsz, titoktól titokig tapogat ujjad a rózsafüzéren, vársz, melyik hat hamarabb. A reggel késve dereng fel – felkelsz, az ablakhoz botorkálsz, bámulod, hogy száguldanak az autók, sietnek munkahelyükre az emberek, s az éjszaka megint mennyi sárgásbarna levél hullt le a szomszéd szilvafájáról.

Lassan a fürdőszoba felé mész, hogy kimosd szemedből a rossz álmokat, és kezdődjék a nap: reggeli után az újság, végiglapozod, továbbteszed, gyertyát gyújtasz, elmondod az imáidat – asszonyodért, ki itt hagyott, gyermekeidért, mert a gyermekeid, a beteg szomszéd-asszonyért, az örök úton járó barátokért. Televíziót bekapcsolsz, televíziót kikapcsolsz. Az udvarra fáért mész: egyszerre néhány hasáb, szálkás, nehéz és hideg, többször térsz, míg megtelik a szobában a láda. S mert higgadt őszi nap van, utcai ruhát veszel, szatyrot, pénzt, botot: meglátogatod a templomot, ott megpihensz, visszafelé pedig a bolt. A kiszolgálónő kedves szava felüdít, kenyeret vásárolsz, kevés felvágottat, s onnan haza. Az ebédhez lassan megterítesz: abrosz, tányér, kanál, kés, villa, a székeket is megigazítod. Az ablaknál ülsz, míg a lányod hazajön. A kopaszodó fákat, a sárga, sáros fűvet nézed, a kopott kertet, s a sógorodat, ahogyan a kertben sétál. Mire a lányod hazajön, már étvágyad sincs, jobban kell a szava a többórás csend után,

mint az étel, de aztán együtt ebédeltek. Délutánra elfáradsz, lepihensz. Jó heverni az ágyban, jó elzuhanni bár egy órát. Ilyenkor nem bánt semmi. Mire felkelsz, már homályosodik-alkonyodik, a szobában vilányt gyújtani, a kályhába tüzet tenni, a kaput, az ajtót éjszakára bezárni. Olvasol, de már a betűket alig látod, hát újra tévézel, majd régi kollégáddal telefonon beszélsz, ha felhív. Mert te már senkit nem hívsz, senkihez nem mész.

Egy pohár bor, kettő. A televízió képernyője fekete-fehéren hunyorog. Ideje nyugovóra térned. Az eltelt napra gondolsz, napjaidra. Estére mindig öregebb vagy.

SEHOLORSZÁG

Először eltűnik Moszkva, és Krakkó, Drezda, Lipcse sincs sehol, hol feleségével, átutazóként, és hiába keresi, nem találja Pozsonyt, Kassát, hol egykor barátjával, és Budapest, Szeged, Debrecen is elssüllyed, ahol gyermekeiért, és hol van Székelyudvarhely, Mikháza, Kolozsvár, ahol a szegénység, ahol a fiatalsága. És nincs meg, végül nincs meg Csíksomlyó, a gimnázium, hol annyit magyarázott, rajzolt, és a ház, a régi ház a tűzfalal, a kicsi kerttel, udvarral, az ágyásokkal, a farakással. Fülel, de harangszót nem hall, messze néz, tornyot nem lát.

Seholországba fogunk menni, mondja, Seholországhoz nem kell térkép, mondom, nincsenek határai, szomszédos országai, hegyei, vizei, városai, falvai. Seholországba mindenki hivatalos, Seholországba mindenki megérkezik. Mind ott leszünk: vendégség lesz, zeneszó, tánc nélkül, körben ülünk, akár egy asztalnál, a fő helyen ül édesapám és édesanyám, mellettem a feleségem, gyermekeim, majd szépen, sorban a testvéreim, nagyapáim és nagyanyáim, az ükszülők, a szépapák, a szépanyák, a barátok, és akik bántottak, akiket megbántottam. Az asztal vége nem is látszik, de pontosan tudni, ki hol, ki mellett, kitől távol.

Csak egy valaki jár fenn, arca, tekintete jóságos, mint egy öreg emberé, szelíd, mint egy kisgyereké, de nem szól. Némán körbemegy, mértékkel tölt, újra tölt. Azt mondják, ő a Házigazda. Azt mondják, ő.

Lanckor Gábor

SARJERDŐ

– *Részletek* –

„Apáczai / Csere János / 1625–1659 / és hitvese / Aletta van der Maet / emlékére. / „Tudtam, / hogy itt ringatja / rég az álom...”
Házsongárd, Kolozsvár

Lecsiszolt, újravéssett házsongárdi sírkövet, egy régi sírkövet állítottak föl 1975-ben itt, abban a parcellában, amerre az eredeti sírhely lehetett. Az idézet az Apáczai után halt gyámoltalan belga asszonyról Jékely verséből való. Legyen akkor mostantól ez is (Apáczai magyar szavai a csillagos égboltnak) egy versrészlet: *középpont, kiterjedtség, hegyesszög, tompaszög, súrlódás.*

„Szimon Károly / Urad. Főerdész / 1884–1940”
Házsongárd, Kolozsvár

Házzsongás, égő ház zsongása, hamuzsongás, évszámokká lett évek, vak álomban erdély járja Főerdészt, lázas, lakatlan erdeit: Urad, Urad.

„Dsida Jenő etc.”
Házsongárd, Kolozsvár

Még lelkemet is lehúnyom, írja erősítésként bizánci–magyar zsoldárban Dsida. Hunyt szem a tájban. Képzelem. Nagyígéretű borospince homlokzata a kriptá homlokzata, odabenn katakombányi űr, szemközt vaklyuk a falban, ahol szellem, a *spiritusz* lakozik; a mi pannon pincéinkben a gazda ott tartja a bontott pálinkásüveget, amiből vendégeit megkínálja. De ez itt nem Pannónia.

„Toroczkói / hősök emlékére / 1914–1918.”
Torockó, templomudvar

Szükségszerűen szerényebb emlékmű ez, mint a zsilvásárhelyi, emlékműszerűbb, eszményibb, biblikusabb: a legyőzötteké. Amikor Zsilvásárhelyen másnap világosan is visszamentünk a *Végtelen oszlop*-hoz, szurdokmélynyi megnyugvást éreztem, hogy ez a szent oszlop, minden landart-tisztaságú műalkotás eredője nem valamelyik New York-i vagy párizsi köztéren van, hanem itt; földszintes kockaház látszott a szürke reggelben az egyenes utca végén. Ránk sípolt a román rendőr. Egy lépést vissza, igen.

*

Az unitárius templom udvarán áll a torockói kőoszlop, a kőfallal körbekerített templomudvaron áll, fehér márványba vésett magyar nevek sorakoznak rajta, vésett fekete borostyánfolyondár szalad végig körülöttük, igen, a bécsi szecesszió korszakának végén, igen, itt a végeken Egy az Isten. **יְהוָה אֱחָד**

*

Az eddig megvizsgált magyar falvak közül határozottan ez van a legszebb vidéken, olvasható Bartók Bélától, a népdalgyűjtő Bartók Bélától az idézet a templomot kerítő kőfal belső oldalán. Mondják, Torockón kétszer kel föl a Nap, bíboran szakad keleten, aztán mindig borul / napernyőd sugárváza örökösen és konokul, feljön a nap (felhős az ég, nem látszik), és bebukik a Székelykő mögé. Gál Attilának küldöm ezt a verset, Kolozsvárra küldöm ezt a verset Szegedről.

*

Betoldás ez a rész a könyvben, akár egy falevél a könyvben. Feljön kétszer Torockón a Nap Mindenszentekkor (felhős az ég, nem látszik), és a temető fölött bukik le, szemközt bukik le, lesem, a Székelykő oldalában egy öklömnyi, kövekből összerakott mészkőkupacon ülve figyelem a temető körüli fényeket. Halottak napja van, mennek ki a falusiak a temetőbe *világítani*.

György Attila
NAGY UTAZÁS

Utazni jó. Bármerre. Dante óta tudjuk, a Pokol is utazás, a Led Zeppelin óta, hogy a Mennyországba is vezet egy lépcső. Na meg az AC/DC, a pokol sugárútján. Ezek olyan szépen hangznak. Végül is minden utazás, az egész élet az, a sztoikusok óta tudjuk, a taoisták szerint is csak az Út van, a buddhisták szerint ösvények vannak, hát ebbe nem érdemes belemenni.

Sokat és sokfelé utazik az ember. Néha úgy is, hogy ki sem mozdul a komfortzónájából. Vagy elmehet Ausztráliába, Kongóba, Kazahsztánba: otthon van, amíg van, ami az otthont jelenti. A szeretet, a társ, a pár, a barát, a világgép.

A Nagy Utazás, ami rendszerint legutolsó, máshová vezet. Nem tudjuk hová. Valahová. Máshová.

Például ott ül az ember csütörtök délután, otthon, dekadens módon filmet néz, pohár sör, elkészíti a tarhonyás pörköltet, bevesz egy fájdalomcsillapítót, mert gyarló az emberi test, és fáj a válla. Valószínűleg túlvállalta magát, mert ilyen szép ez a nyelv, maga a diagnózis.

Aztán, minden előkészület nélkül, csak semmi útlevel, figyelmeztetés, beléptetés, elkezdődik a Nagy Utazás. Oda, amiről semmit nem tudunk.

Fekszik az ember a hideg padlócsempén, rázza a hideg, képtelen megfordulni, mint egy partra vetett hal, rázkódik, kétségbeesett feleség, hát, kezdődik a Nagy Út.

...és egyszer csak tele a ház egyenruhás sürgősségekkel, hordágy, mentő. Fölötted a neonok suhannak, filmekben láttam ilyet.

„Fölötted az Ég, alattad a Föld, Te vagy a létra.” Ilyen dolgok jutnak eszébe ilyenkor az embernek, és tudja, nem akar utazni, de Úton van.

Pár perc múlva ott fekszik az utazó, körülbelül mint a Matrix egy rossz variánsában, gyakorlatilag minden egyes vénájába csatlakoztatva van valami, ami vagy csepeg, vagy pittyog, közben rázza a hideg, és eszébe jut, a Nagy Utazás mindig hidegségérzettel kezdődik.

Fázik.

Kedves, jó emberek körülötte, rutinos életmentők, mentik azt a maradék utazás előtti életet, közben vicceket mondanak egymáshoz, és a házaseletük is szóba kerül.

És fekszik az Utazó, tényleg utazik már valamerre, bár az ápolók minden vészféket behúztak, és az Utazó ilyenkor gondolkodni kezd (azt még tud), és nem a családra gondol, nem a szeretettekre, nem a barátokra, nem az elvégzett és el nem végzett munkára, nem a feladatra, nem a végállomásra. Seneca és Marcus Aurelius jár az eszében, a „Vigasztalások” és az „Elmélkedések”, a sztoikusok, és a biztos tudat, hogy megérkezik.

De nem most.

Innen már érzi az ember, talán meg is lehet szakítani ezt az Utazást. Lesz még rá idő.

Sehonnan nem késünk el.

Szerető kéz fogja kezem, gondos kéz cseréli az infúziót.

- *Nem bírja ki* - mondja egy hang mellettem.

- *Dehogynem* - mondom én, magam is meglepődtem a hangomon.

És aztán csend, és egyszer csak felébredek, az Utazás előtti állapotban. Óvatos, gyakorlott kezek hordágyba tesznek, és pár óra múlva felébredek: de hát nem is utaztam sehová.

Pár óra múlva már óvatosan, de már majdnem otthonkész állapotban, utazásról szó sem lehet, már a kórház előtt cigarettáztam.

Aztán két nap múlva: feleség, barátok, sósvizes dézsa, körömpörkölt, szeretet, törődés, féltés: eszembe ne jusson még egyszer Útnak indulni.

Hát nem is.

Köszönet az elhalasztott utazásért mindenkinek. Senecának, Marcus Aureliusnak, a Páromnak, a barátoknak, akikért érdemes volt visszafordulni a Nagy Útról.

Most iszom egy pohár sört. Nyugi van. Az Utazás meghatározatlan időre elmarad.

Néha jó azért a készülődés. Ha tudod, hazatérsz, és van akihez, akikhez.

Egészségünkre!

Tófalvi Zselyke
VASÁRNAP DÉLUTÁN

Most már mindent összepakolt; utoljára körbe néz, és vet egy utolsó pillantást az életére. Vett három méretes dobozt a kék színű üzletből, hogy belerakja mindazt, amit negyvennégy év alatt összegyűjtött.

Nyugdíjba megy, vonul, ahogy hivatalosan mondják. Ő szívesen dolgozna még, de belefáradt a végtelen bürokráciába, ami az utóbbi években teljesen lekötötte szabad idejét és kapacitását. Az amerikai filmekből idézett, amikor odaállt a nemrég felülről kinevezett, tapasztalatlan és teljesen idegenül mozgó *igazgató úr* – elvárta, hogy így szólítsák – elé: Pista, én már túl öreg vagyok ehhez a sok szarhoz! Felmondok!

Négy hét elteltével nevetséges számára ez az egész, de akkor úgy érezte, hogy nem tehet másként. Ő, aki annyi éven át foglalkozott problémás fiatalokkal, több száz tinédzser az ő támogatása miatt nem kallódott el. Legalábbis ezt reméli, de a lelke mélyén tudja is. Azt kérte a gyerekektől, hogy ne hagyják el magukat, hallgassanak az ösztöneikre. Írni, olvasni, számolni megtanultak, az erdő alatt a tisztáson sokat verekedtek, gyakorolták, hogyan védekezzenek, ha megtámadják őket az intézet falain kívül. Ha fociztak, ő volt a bíró, végig ott futott velük a pályán. Mivel ő is bent lakott, szombat esténként az egyetlen tévéképernyőn meccseket néztek, amit az antennával befogtak: focit és bokszt. Közben csipszet ettek és kóláztak. Nyáron kítették a készüléket a teraszra, plédet raktak a földre, és onnan drukkoltak. Ezeket az estéket szerette: mindenki egy helyen volt, általában egyetértésben. Összetartoztak, védve voltak arra a két félidőre.

Most már nem bírja a szaladást. Gyalogol helyette sokat. Amikor még futott, kapott a gyerekektől egy olyan karkötőt, ami méri a lépései számát. Amennyire az elején ódzkodott tőle, annyira élvezzi most. Csak tölteni veszi le a karjáról, állandóan viseli. Mindenhova gyalog megy, ha úgy látja, hogy tempója lassúbb, szaporábban lépked. Napi tízezer lépés, ez tölti ki a napjait. Másnaptól emeli a tétet, és messze elkerüli

az intézetet. Csak úgy tudja lezárni magában ezt a kényszerűséget, ha teljesen elvágja a szálakat.

A dobozokba legfelül a fotókat teszi be. Szándékosan hagyta utoljára, tudja, ha rájuk néz, sírni fog. Mostanában mindent megkönnyez, gyakran meghatódik. De ez a fotó Lacikáról, az egyik legproblémásabb kisfiúról, a legszebb időköt idézi. Nem emlékszik, mikor készült a kép, nincs is a hátára írva. Tizenöt-husz éve, annál nem lehetett régebben, amikor a gyerekek elhatározták, hogy összegyűjtenek kétezer üdítő kupakot, azokat leadják a gyűjtőbe, és az ott kapott pénzzel vehetnek egy igazi bőr focilabdát. Három hónapon át a gyűjtés tartotta lázban az intézet lakóit. Leveleket írtak ismeretlen embereknek, segítségüket kérve a kupakok összegyűjtésében. Az ő beleegyezésével elmentek a környékbeli falvakba, településekre, és az ABC-üzletekből, a kukákból, a kocsmákból összeszedtek minden üdítősuveget, kimosták, és amikor összejött a kétezer, akkor örömujjongásban törtek ki a fiúk, és mindenki ment a focilabdát megvenni. És ezen a fotón Lacika áll focista pózban, mint aki aranylabdát nyert: jobb lábfejjével megtámasztja a labdát, és csak a megfelelő pillanatra vár, hogy kapura lőhessen. Nagy fülei között szélesre tárt mosoly, elől kihullott első fogakkal. Istenem, hol lehet most Lacika?, erre gondol, és behunyja a szemét, hagyja, hogy az érzelmei elhatalmasodjanak rajta: először hangtalanul potyognak a könnyei, egyenesen a felnyitott, fotókkal teli dobozra, aztán egyre hangosabban tör ki belőle a zokogás, teste rázkódik. Direkt vasárnap délután jött be összepakolni: ilyenkor néma és kietlen az egész épület, mindenki begubózva várja a holnapot, szótlánul, magába roskadva.

Sose szerette a vasárnap délutánokat. Amennyire várta a szombat estéket, annyira nem tudott mit kezdeni a másnap délutánokkal. Most legalább van mit tennie. Lezárni negyvennégy évet. Bosszantja, hogy Pistára, az új igazgatóra nem tudott hatással lenni egy év alatt. Mindig abban hitt, hogy érveit meghallgatják legalább. Az igazgató úr meg se hallgatta. Érezte, hogy ő már nyűg, kellemetlen teher az intézet számára. Betiltotta a szombat esti meccsnézését, ártalmasnak és fölöslegesnek találta. Az elején hosszan és többször próbálta ennek ellenkezőjéről meggyőzni őt, de sikertelenül. Aztán feladta, és a fiúkkal az ő szobájában csoportosultak. Volt, hogy csak beszélgettek mindenféléről, napi dolgokról. Próbálta az igazgatót menteni előttük, most természetesen ezt is butaságnak tartja. Abban bízik, hogy a vezető

hiúságával és politikai ambíciójával, kapcsolataival meg sem áll a polgármesteri székig.

Visszateszi a fotót, leragasztja a dobozokat ragasztószalaggal. Egyével leviszi a lépcsőn és beteszi a kocsijába. Már besötétedett. Az utolsó doboz előtt leül a kinti lépcsőre megpihenni. Rágyújt, és arra gondol, mit fog csinálni következő vasárnap délután.

A KÖZTES LÉT FÖLDJÉN

Imádtam a nagyvárosi életet, a szüntelen pörgést, a belvárosi utcák lüktetését a nap minden időszakában, de főleg május végén, hajnalban. Főleg a zajt imádtam, hogy nincs megállás, mindig történik valami, és a legelhagyatottabb utcában is pislákol egy láng.

Nagyon szerettem az épületeket: ugyan nem vagyok építészmérnök, de építőiparban dolgoztam: én terveztem az új lakóparkok villamos rendszerét, az áramköröket. Azt is felügyeltem, amikor a munkások a vezetékeket beszerelték, jobb munka közben korrigálni, mint utólag lebontani a rendszert, és kezdeni mindent előlről.

Napi tíz-tizenkét órát dolgoztam, és ahogy kitavaszkodott, hosszabbodtak a nappalok, a nagyváros külső kerületeibe menekültem: kerestem a szocreál épületeket, az elhagyatott gyárakat, amik megközelíthetetlenek már, a gaz benőtte őket, ablakaik nincsenek, de a homlokzaton még virít a felirat: *Nálunk a munka becsület és tisztesség dolga*. Ezeknek a végtag nélküli, torzó épületeknek, ahogy én neveztem, az anturázsában nyugodtam meg, éreztem jól magam. Itt tudtam kikapcsolni, a látvány bekebelezésétől feltöltődni. Megszállottként kerestem az újabb és újabb, egyre távolabbi ipari létesítményeket: sisakkal a fejemen léptem be a szellem-objektumokba, ahol élém tárult a befejezetlen múlt: a munkavégzés utáni pillanat a fogastra akasztott munkaruhákkal, vagy az otthagytott tejesüvegekkel. Minél több építményt fedeztem fel, egyre inkább arra a következtetésre jutottam, hogy ezeket egyik percről a másikra zárták be, szüntették meg üzemeltetésüket, és ahogy a lakat felkerült rájuk, többet soha senki nem ment oda, a munkások nem vitték el személyes dolgaikat se. Kívülről mozdítottak el mindent, ami mozdítható volt, az ablakok közül is azokat szedték

ki, amiket ki lehetett pattintani. Számos objektumban találtam tejesüvegeket, emlékszem, annak idején a gyárakban kötelezővé tették az ott-dolgozóknak a tejivást.

És ahogy egyre beljebb jutottam a harminc éve érintetlenül hagyott épületek romjai között, úgy nőtt bennem a vágy arra, hogy mindent magam mögött hagyva, főleg a nagyváros zaját, ami nélkül az elmúlt húsz évben elképzelhetetlen volt az életem, kiköltözzek a semmi közepébe, és beköltözzek egy ilyen bunkerbe. Hogy emberhez méltóbb módon élhessek. Beismerem: nagy hatással volt rám a *Csernobil* című film, hisz mindenki körülöttem azt nézte, és nem lehetett olyan asztaltársasághoz csatlakozni, ahol ne beszéltek volna róla. De engem nem az ott történtek, a hatalomgyakorlás, az emberek átverése, az, hogy nem közöltek semmit senkivel, hogy jaj, a sopánkodás, hogy lehetett ezt tenni, mi lett az emberiséggel, nem ez érdekelt, hanem az, ami utána történt ott az elpusztított tájon. Harminc évvel az atomkatasztrófa után új növény- és állatfajok jelentek meg a radioaktív területen, és kezdtek új életet.

Csernobilba nem tudtam költözni, de olyan helyet kerestem, amit nagy ívben elkerült a civilizáció: katasztrófasújtott területet, legfőképp bányavidéken. A szocializmus alatt virágzó bányákat privatizálták, aztán általában magukra hagyták, ha nem tudtak elegendő profitot termelni. Végigjártam az erdélyi nemesérc- és aranybányák környékét, a só- és iszabányák és tavak körüli vidéket, de még mindig nem találtam meg az ideális, számomra idillikus tájékat.

Egyik nap már visszafelé tartottam felfedező körutamról, amikor a GPS felmondta a szolgálatot és összevissza irányított. Ki is kapcsoltam, és mentem tovább, amerre az ösztönöm hajtott, egyre beljebb, a fenyvesek felé. Augusztus volt, hiába a sok fa, tikkasztó meleg. Régi Skodával mentem, lehúzott ablakokkal. A kövek pattogtak a kerekek alatt, pedig hússzal mentem, óvatosan. Hirtelen megcsapott egy erős kénes szag, a szememet is csípte, fel is húztam az ablakokat. Egy zagytározóhoz értem, a kocsiból kiszállva veszem birtokba az élém táruló tájat. A térkép szerint kaolinbánya volt a helyen, erre utalnak a szanaszét hagyott gerendák, vasak, téglák. A szag már nem zavar, elnyomja az erős fenyőillat. Két tavat látok, az egyik ugyanolyan kék színű, mint a világ bármely részén lévő tó. Kívánja a testem a vizet, azt, hogy belevessem magam. De tudom, hogy életveszélyes, így nem

háborgatom. Egy darab fehér vagy savas követ beledobok a partról. Ahogy csobban a kő, felbugyog a víz.

A másik tó színe csodálatos. A fehér keveredik a zölddel és narancssárgával. A tó fölött egy vastag füst réteg keletkezik, gondolom, a kibocsátott gázoktól. A parton szamócát találok az egyik fa tövében. Összefut a nyál a számban, de megállom, nem szedem le, nem eszek belőle. Most is rácsodálkozom arra, ahogy a természet felülírja az ember által előidézett katasztrófát. Megtalálom a gátat, de nem merek a tetejére állni, attól tartok, hogy alattam szakad be. A patakmeder rozsdavörös, és ebben a déli erős napfényben úgy csillog minden, mintha arany lenne. A látvány lenyűgöző. Órákig járok körbe és körbe, és fedezem fel a sorsára hagyott tájat.

Eldöntöttem: itt fogok élni, építek egy kis faházat, és addig ügyködöm, míg a területet sikerül szakszerűen semlegesíteni, befedni és újrazöldesíteni. Fákat ültetek, bokrokat. Amíg itt élek, a gát nem szakad át. Vagy ha igen, velem együtt.

A FOTÓS

Jó reggelt, Gyárfás! – köszöntötte így a telefonja minden reggel, amióta beállította rajta a szöveges ébresztést. Szándékosan magyar nyelvű menüt választott; angolul az ő neve olyan furcsán hangzik, idegennek. Külföldön élt, mindig máshol, nyughatatlan vagy, fiam, mondta mindig az anyja, de büszke volt rá. Ezt onnan tudja, hogy a volt osztálytársai, amikor az érettségi találkozóra a meghívót átadták az anyjának, ő mondta neki, annak örülök, hogy Gyárfás szabad ember.

Legyen ma sikeres napod! – ez ráadás-köszöntés a telefonja részéről, aztán rájön, hogy nyilván azért, mert ma Gyárfás napja van. Jókedvűen, derűsen indítja a napját: shake-et turmixol, Cibelle-t hallgat. Reggel 7 óra van, 8-ra már kiér a tengerparti bisztróhoz: nyáron végig ott dolgozik; mindennap reggeltől estig: reggel, délelőtt barista inkább, délben szakács, ilyenkor előkészíti az ételeket; délután, este meg koktélokat kever halomra. Ha úgy érzi, hogy nagyon elfáradt, akkor délután 4-5 óra magasságában úszik egyet; az teljesen helyrehozza.

Másfél hónapja él itt, az olasz szigeten, a tengerparton. Jó szállást talált, egyszoba-összkomfort. Olcsó, mert klíma nincs benne, hosszú, vastag redőnyökkel védi a kis kukszliját a tikkasztó melegtől. Rég nem esett, szárazság van, és a meleg aszfalt beszívja napközben a város bűzét, hogy aztán este, éjjel kilökje azt magából. De Gyárfást mindez nem zavarja, tudja, hogy otléte átmeneti. Azelőtt a horvát Isztrián élt és dolgozott: fél évig építette a vitorlásokat, kis hajókat javított. Tökéletes elfoglaltság volt számára az is, ráadásul már márciustól melózott: az volt a cél, hogy a hajók már május közepén kimehessenek a nyílt vízre. Leginkább a műhelyben berendezett kabinban lakott, aludt, a főnök halászott, és nagyon jól főzött. Alig kellett költenie valamire.

Spórolásban nagyon jó volt: pár év alatt kitapasztalta, ha a késő tavasztól késő őszig tartó szezonban dolgozik, szállása alig kerül valamibe, ételt pedig kap, akkor fizetése nagy részét félre tudja tenni. A szülei is ilyenek voltak: nyáron kiköltöztek falura, ahol a ház mögötti kertben épp annyi zöldség és gyümölcs termett, amennyi nekik szükséges volt. Csirkét, tyúkot is tartottak; néha, vasárnaponként egyet-egyet levágtak, az anyja húslevest főzött belőle. A kenyeret is maguk sütötték; az az apja feladata volt; büszke is volt rá.

Gyárfás egyedül a fényképezőgépre, annak kiegészítőire költ sokat, néha meggondolatlanul. Mivel állandóan úton van, az élete mindig útközben zajlik, ezért mindent lefotóz. Főleg utcai képeket készít, városokról pillanatképeket a nap, az év és a váltakozó időjárás különböző pillanatait rögzíti. Ritkán komponálja meg előre a képeket; azok kevésbé sikerülnek jól, az a tapasztalata. Portrékat csak ismeretlenekről készít, a hajnali horgászokról, a nyaraló dúsgazdag tinédzserrekről, amint épp unottan kevergetik a koktéjjaikat és merednek a semmibe. Mivel sokat él a szabadban, a természetben, rengeteg növényt, állatot is lencsevégre kap, de itt is inkább azt rögzíti, amikor a fűszál elkezd rezegni vihar előtt, vagy azt, amikor a legyek rászállnak a ló sebzett halántékából kibugyanó vérré, és abban fürdenek.

Most viszont azért is indult el kicsit korábban, mert a fényviszonyok ilyenkor nagyon kedvezőek városkép készítésére. Az instagramon látta a felhívást: a legegyedibb, legkülönlegesebb városképről készült fotók bekerülnek a National Geographic magazinba; a fotós pedig lehetőséget kap egy saját kiállításra. Ha őt kérdezik, hogy mi a foglalkozása, akkor

azt válaszolja, hogy fotós. A városban élő természetet és állatvilágot örökíti meg: az épületekből kinövő növényzetet, a háziasított sirályokat a földszinti fűszeresnél és a tengert a város lábánál, a horgászokat, minden, számára megható pillanatot.

Szélcsend van, zoomol, kattintgat: több száz fotót készít egymás után. Egyszer csak madársírást hall, a hang egyre erősebb és kétségbeesett, Gyárfás nem ismeri fel, milyen madár lehet, hallja a szárnyak vergődését, mennie kéne a biztróba, ma ő nyit, ilyenkor még egyszer felmossa az egész helyiséget úgy, ahogy a kórházi műtőben tanulta: középről kifele, csak vízzel, először langyossal, másodsor hideggel. Rohanni kezd, de a segítségért kiáltó madár hangja visszatartja. Most már a hang irányába fut, a madár egy gólya, ölbe veszi, látja, hogy gyűrűzve, a sérült gólyalábat Gyárfás megszabadítja a rozsdás kötélről, amibe belegabalyodhatott, és ami a gólyát a földre húzta. Ölbe veszi a sebzett madarat, kiveszi táskájából az úszáshoz használt törülközőjét, azzal csavarja be a madár lábát és itatja fel vele a vért.

Csapzottan ér be a biztróba, már nincs ideje felmosni, mert az első vendég megérkezik. És hozza magával Gyárfás fényképezőgépét, amit a madármentés közben otffejtett. Gyárfás hálás, megnézi a képeket. A legutolsón az ölében tartja a gólya fejét, aki épp belenéz a kamerába. Gyárfás a fotó láttán elmosolyodik: ezt az egy képet küldi be az instán látott felhívásra.

GUMIKÖTELEKEK

Verával már órák óta pakolunk. Harminc kilót vihet magával: kivesz ruhákat, betesz még egy kabátot. Minden évszakra egy pár cipőt. Ott nincs is tavasz, mondom neki, mostantól lesz, *yes*, ugrik egyet boldogan Vera, olyan magabiztos, mint aki célba ért már, pedig az új élete még csak most kezdődik. A háttérben rádió szól, zeneadó. Már vagy tizedszer játszik a *Ia-o cu tine și inima mea, inima mea / și ascunde în bagaje pe undeva* számot, Verával együtt énekeljük mi is, a ruhákból egyet-egyet felpróbálunk, én is részt veszek mindenben, csak még együtt lehessünk egy kicsit.

Vera kiskorom óta a legjobb barátnőm. Amióta bizonyossá vált, hogy emigrál, minden percet vele akarok tölteni. Néha túl erőszakos is vagyok, attól tartok, nem látom többet, és önző módon magamra gondolok, hogy velem mi lesz: itt maradok lassan egyedül. Az utóbbi napokban esténként siratom Verát, anyám együttérzően átölel, ahányszor meglát sírni. Verának ezt nem említem, ő kinevetne, *ugyan, drága, jövőre találkozunk, ez nem a nyolcvanas évek, ez már a szabad világ!*

A bőröndből előkerül egy kis zacskó, benne feltekert vastag gumi. Ezzel játszottunk, gumiztunk órákon át iskola után, nyáron napokon át. Hiába, német gumi volt, csomagból kaptuk, elszakadhatatlan. *Bobby și Pamela se plimbă cu mașina, / la orice stop beau un sirop* – erre ugráltunk ki-be a gumiból, majd a mondóka vége felé egyre magasabbra emeltük a gumit, már a nyakamnál volt, a másik vége a blokk melletti csenevész diófa törzse.

Vera kiveszi a gumicsomót, leméri, ötven gramm: rám néz, és kicseréli a gumit egy pólóra. Úgy érzem, mindennek vége.

Már húsz perce beállt a sorba, de az meg se mozdult. Át nem állhat, mert ugyanakkora mindkét sor mellette, a tőle jobbra és a balra levő is. Ráadásul meggyőződése, ha beállna valamelyik másik sorba, ez az egy helyben toporgó meglódná. Viszont ha kiáll, nem engednék vissza – ez játszódtott le pont öt perccel ezelőtt a bal oldali sorban. Az úriember, aki a két sor között mozgott, végül feladta, kiállt a sorból, és valamilyen északi nyelven szórta a szitkokat: főleg az országra, legalábbis a *Romanie*-t nagyon jól lehetett érteni.

Ő meg itt áll a kürtőskalács-sorban, sok más emberrel együtt a tűző napon, a parajdi sóbányánál. Mindenki azt mondta neki, ha jó kalácsot szeretne, itt vegyen. Szénen sütik, finom a tésztája, a diót, mákot a vásárló szeme előtt darálják. Csak annyira feszélyezi a sorban állás, előjön a gyerekkori emlék, az akkori türelmetlensége.

Nem tud dönteni: kiálljon-e a sorból, vagy sem. Mindig ez a dilemma: hogy döntsön. Ennek most nincs tétje. Amikor arról döntött, hogy emigrál, annak volt. Ráadásul egy olyan országba érkezett harminc éve egy hátizsákkal, amiről csak egy híres zenekart és egy kocsimárkát ismert. És végigment a létrán, most egy nagyvállalat egyik osztályvezetője a négy közül. A többi három is bevándorló: az ő feladatuk volt

előállni egy részletes, többmilliós projekt-tervvel, ami a cég hosszútávú termelése fenntartásáról szól.

A arab, M perzsa, N montenegrói, crnagorac, és ő. Ők négyen ordítottak egymásra, vitáztak és érveltek döntéseik mellett, de soha fel sem merült, hogy nem a legjobbat akarják kihozni mind a négyen. Egyik a papi diktatúrából menekült, a másik ki tudja, melyik közel-keleti konfliktusból, a harmadik a délszláv polgárháború kényszersorozása elől, ő meg a *Kárpátok géniuszának* fényébe fáradt bele a bukovinai száműzetésbe. Mind a négyen törték a nyelvet: M lágyan, szinte siránkozva, A azokkal a furcsa torokhangokkal, bár talán ő beszélt közülük a legjobban, N a recsegő, erős, balkáni kiejtéssel. Az „e” hangot egyikük sem tudta kiejteni. Kivéve őt. Gyötörték a nyelvet, és még félig idegenek voltak abban a világban.

Már nem kívánja a kürtöst, kiáll a sorból.

Ketten ülnek a bárpultnál. Egy népszerű, átlagos kocsmában, pubban. Lány jazz szól a háttérben, a pincér törölgeti a poharakat, a fény felé emeli azokat, megnézi, elég tiszták-e. Olyan az egész, mint bármelyik amerikai filmben. Az öccsével három éve nem látták egymást.

Sting *I'm an Englishman in New York* száma megy. Unplugged. Összenéznek, könny gyűl szemükbe. Mindketten mosolyognak. Fiatalok még nagyon. Kér egy Samuel Adams-ot, az öccse is valamit. Egymásra néznek, felemelik poharaikat: mennyire valószínű ez, hogy ők most ott ülnek? Ők ketten a Tudor negyedből, a tízemeletes blokkból, a negyedikről? Ott New Yorkban, Manhattan közepén?

Négy évvel azelőtt még iasi-i kényszermunkahelyéig is többet kellett vonatoznia, mint amennyit most New York-ig repült. Ha ezt valaki négy éve nyilvánosan kimondta volna, elviszik. Valószínűleg a Sárga Házba. Szabadok voltak.

Vera tizennyolc éve költözött ki Amerikába. Azóta sok minden történt velem is: én nem emigráltam, csak áttelepültem Magyarországra. Ugyanazt éreztem, amit Verácska érezhetett. Beszükült minden, a világunk ugyanolyan zárt maradt, talán egy kicsit szabadabb. A régi falak helyett újak épültek. Sokszor bevertem a fejem.

Vera most itthon van, nagy az öröm. Évi nyolc szabadnapja mellé kiharcolt még tízet, nagyon büszke erre. Beülünk egy kocsmába, mindketten csapolt sört kérünk, szüretlent. Vera mesél, be nem áll a szája. Az elején lelkes mindentől, egy fél óra után már dől belőle a panaszáradat. Szidja az amerikai társadalmat, az amerikaiakat, de ott akar élni. Hogy a gyerekeinek jobb legyen. Egy koldus az asztalunkhoz jön, pénzt kér. A tekintetében látom, hogy hiába gyerek még, már sok mindent megélt. Összeszorul a szívem, adok tíz lejt, elküldöm, csak ne legyen szem előtt ez az elcsigázott, szomorú tekintet.

Vera se bírja, int, hogy álljunk fel az asztaltól. Zsebéből elővesz egy köteg gumit, és már zengi is: *Bobby și Pamela se plimbă cu mașina, la orice stop...*

A VÁROS BOMBÁI

Budapesten két alkalommal zárják le teljesen a várost: akkor, ha az orosz elnök jön látogatóba, és akkor, ha újfent háborús bombát találnak egy építkezésnél, és azt a bombát el kell szállítani, hogy valahol hatástalanítsák. De a bomba szállítása közben bármi megtörténhet, így az a megoldás tűnik a legkézenfekvőbbnek, ha az adott részt (ahol a bombára leltek) és még a körülötte levő területet 5-10-15 kilométerig teljesen izolálják, rendőrök felügyelik minden utcasarkon a műveleteket. Ilyenkor fél napig nem jár se metró, se villamos, se busz, se autó. Elcsitul minden, még a madarakat is hallani lehet.

Az idén, pedig még csak április van, már több mint 50 háborús bombát találtak a városban; igaz, nagyrészüket a Városligetben, de egy nagyon nagyot (több mint 50 kg), ami miatt lezárták a teljes BAH-csomópontot reggel nyolctól délután kettőig, épp azon a napon, amikor végre időpontot kaptunk a sportkórházba. A vizsgálatnak az a lényege, hogy az amúgy teljesen egészséges gyerekeket megvizsgálja sportorvos, szemész, ortopéd stb., majd kapnak egy pecsétet arról, hogy egészségesek és mehetnek versenyezni. Kevés dolgot (sokat) tartok értelmetlennek, de ezt mindenképpen, főleg kisgyerekek esetében. Ha a gyerek beteg lenne, akkor nyilván nem menne versenyezni, és ezekkel a

vizsgálatokkal és az iszonyúan leterhelt sportorvosokkal így tuti nem szűrik ki az anomáliákat. És igen, tudtuk, hogy fél napunk is rámegy, hiába van három hónapja időpont. A lányom nyaggat, hogy érijünk oda hamarabb, hátha korábban is végzünk. Elindulunk időben, veszek ennivalót, vizet. De belefutunk a bomba miatti lezárásba. Csak gyalog lehet menni, de nagyon nagyot kerülve. A lányom mondja, hogy a három kilométert meg kell tennünk 35 perc alatt, mese nincs. Bekapcsolom a GPS-t a telefonon, nagyon cuki, ahogy a kezemtől felmelegszik, és csak zsákutcákba hajlandó navigálni. A rendőrök felterelnek a hegyre, hogy majd a csomópontot kikerülve leérkezzünk a völgybe. Mellénk szegődik két turista; első napjuk itt. Kalandra fel, összemosolygunk.

Az utolsó kilométert reménytelen kilenc perc alatt megtenni; a lányom dühös, szidja a világháborút és az építetőket, ha ennyi évig elvolt az a bomba a földben, maradhatott volna még. A semmiből előtűnik egy taxi, leintem, beülünk, kerülni kell, asszonyom, kerüljünk. Öt percet késünk, hatalmas sorok, fülledt levegő. Szerencsénk van, felirányítanak az olimpikonokhoz, az őket vizsgáló sportorvoshoz: itt szellősebb kicsit a folyosó. Olimpikon nem, de sok gyerek vár, beszélgetnek, előjönnek a sportsérülések, amikor a Joci fennakadt a gerendán, hogy úgy kellett leszedni, néha elvonszolja magát előttünk egy-két csípőig gipszelt mankós láb. Nagy ritkán behívnak valakit, nincs rendszer, kopogni nem lehet, egyszer mindenki sorra kerül, kapunk egész napra igazolást, anya, juhée. Az én gyerekemnek ilyenkor átlátszó vagyok, ezt kezdem megszokni, csak a papírokat tartsam számon, meg a vizeletes poharat fogjam, amíg.

Jön egy fiú, a barátnőjét kíséri. Nézem, milyen gyönyörű pár. Nagyon fiatalok. A lány csatlakozik a csapattársaihoz, csicseregnek. A fiú nézi a lányt, én várok a lányomra. Jön egy mankós lábú sportoló az ortopédia elé, megkéri a fiút, adja át a helyét, nem tud állni, annyira fáj neki a lába. A fiú feláll, és akkor veszem észre, hogy fogyatékos, jobb fél karja béna. Talán a lába is. Önkéntelenül odanézek, ő ezt észreveszi, és mesél. Arról, hogy igen, ő is sportol, utcai harcművészetet tanul, mert fogyatékosága miatt állandóan belekötnek az utcán. Gúnyolják. Semmi indok nélkül megtámadják. Ő nem fél. Mászt a bőrszíne miatt támadnak meg. Nekem mégis összeszorul a szívem, ő végig mosolyog, jönnek a csajok, a barátnője megöleli, büszke rá.

Elmennének az országból, de nem a fogyatékosága miatt. Nincs iránya a jövőnknek, mondja. Ők végeztek, mi következünk az ortopédián. Egy focista fiút belök előttünk az apja. Büszke erre az apuka, a lányom dühös, én legyintek. Az ortopéd olyan szemmel mered rá az apukára, mint a Notre Dame vízköpő szörnyei a katedrális égésekor. A pasi nem érti, a fia kéri, hogy ne menjen vele. Az én lányom azt kéri, menjek be vele. Eleget teszek kérésének, épp elég volt a káoszról eddig.

Közben jön a hír, hogy a bombát épségben elszállították. Eltel három és fél óra, az olimpikonok orvosa rányomja a kis kártyára a pecsétjét. Örülünk az értelmetlen vizsgálat eredményének. Kierünk a levegőre, süt a nap. Menjünk gyalog, nehogy még egy bombát találjanak, mondja a lányom.

DURIÁN

Ötzezer negyven. Ennyiszor ült vonatra, buszra, hogy munkába menjen. Naponta ingázik, tizenhét éve. És minden alkalommal felírja a számot; 2002. november 15-e volt az egyes számú, a mai az ötezer-negyvenedik. Jézusom, még leírni is több idő, mint egy másodperc. A lányától amúgy is azt tanulta, hogy úgy kell kitartani a három másodperc időt tornában, az ülőtartásnál például, hogy számolod: egy gombóc, két gombóc, három gombóc. Neki három gombóc leírni az ötezer-negyvenet betűvel.

Legelső alkalommal is ilyen esős, nyálkás, kellemetlen időjárás volt, mint most. Kíváncsian, örömmel telve indult akkor munkába Vera; az időjárás nem érdekelt. Előbb buszra szállt, az vitte a vonatállomásra; onnan be a városba, majd besétált a klinikához. Most pénztáros a klinika melletti boltban. Ápolónóként kezdte, tíz évet húzott le a belgyógyászatban. Azt szokta mondani, négy életre elegendőt látott. Nagyon nehezen tud azokról az időkről mesélni. Sok levett vér, köpenyek suhogása, fehér klumpák csattogása, feldagadt bokák, ezek a képek jelennek meg előtte. A sok riadalom a betegek szemében, elfáradt orvosok, akik a személyzeti szobában a kanapéra rognak. A 24 órás műszak után, ahogy viszik fel az adatokat a gépbe, minden lefagy. Kezdetben lelkes fiatal kollégák arca, akik pár hónap után

belefáradnak az egészbe. A gyűlések, amikor az megoldandó probléma, hogy ha nem fizet a kórház a szemétszállítóknak egy év elmaradás után, akkor rajtuk marad a szemét. Kínjukban azt találják ki: ha elszaporodnak az egerek az osztályon, behozzák a macskáikat. Mindenki nyer ezzel, és az életvezetési tanácsadó is büszke lehet, hogy ilyen remek ötletek pattannak ki az egészségügyben dolgozók fejéből. Ők aztán tudják, mi a teendő krízishelyzetben.

Pécel állomás következik: egy utas egy nagy indiai kendővel letakart állathordozóval (ketrecel) száll fel; ahogy a vonat elindul, a selyemkendő kicsit lecsúszik: egy aranyos fehér patkány dugja ki az orrát, szaglászik. A vonat fékez, a ketrecet szállítója elejti, ajtaja kinyílik, az állat meg kiugrik belőle, szalad a folyóson végig, a székek között cikázik, majd ügyesen behúzódik egy ülés alá. Az utasok nem tudnak mit kezdeni a helyzettel, sápítoznak, hüledeznek, a helyzet fokozódik, valaki meghúzza a vészféket. Vera eddig ezt az egész felfordulást kívülről figyelte, napszemüvege sötét lencségi mögé bújva. Régóta nem vesz részt a vele együtt ingázók életében, mivel az 5.20-assal indul, és ahogy leül a székre, becsukja a szemét, és kikapcsol mindent. Nincs szüksége fülhallgatóra sem, van, hogy magában dalol, legtöbbször zongorázik, mint a híres zeneszerző, aki az osztályon feküdt heteken át félig lebénulva, de az ujjával végig zongorázott. A vele egy szobában fekvő betegek hallani vélték, ahogy dúdol is, trillázik; ő sokszor éjszakai műszak alatt a férfi ágyára féloldalasan ráfeküdt, és hallgatta a zongorázást.

Ahogy a vonat a vészfékezéstől nagyot rántva megáll, ő is előrebukik, beveri az orrát, vérzik. Nincs nála zsebkendő, megvárja, míg a szájáig lefolyik, aztán nyelvével benyalja. Kinyílik az ajtó, leszáll, és elindul észak-nyugat felé, ahogy a GPS mondaná. A kalauz utána kiabál, hogy megy a vonat, szálljon vissza, nem ér be nyitásra a boltba. Kezével int, hogy mehet a vonat nélküle, gyorsítja a lépteit, az erdő felé kanyarodik, most már fut, rohan, csak nehogy visszaforduljon. Susogó hangokat hall, de nem néz körbe, a napszemüvegét se veszi le. Igaz, már felkelt a nap, tiszta az idő. Egy kis tisztásra ér ki, de lehet, ez is erdő, csak gyéribben nőttek a fák. Hosszú a fű, tele sárga virággal, lerogy, hátára fekszik. Hangokat hall, női vagy inkább lány nevetést, mint az orosz filmetűdben, amit egyszer látott, semmiről se szólt, csak réten futkosó lánykákról, akik pillangókat kergetnek, hosszú ruhájuk van, valaki a

közeli házban zongorázik, az ő ujjai is zongorázni kezdenek, tapintja a fűvet, finom, lágy zöld minden, a dallam erősödik, a sárga virágoknál tart, összemorzsol ujjai közt egy marék virágfejet, virágporos lesz minden körülötte; ezután jön a cerscendo, egyik lányka belenevet a fülébe, elhúzza egy fűszálat a homlokán. Megpróbál felállni, de az egyre dagadó bokái nem engednek, kegyetlenség napi 12 órát a pénztár mögé állíttatni az eladókat, állva gyorsabban halad a sor, Szilvi múlt héten össze is rogyott, ő vitt neki egy széket, egy félig törött hátút, aztán átvállalta Szilvi sorát, jött a sok vevő megállás nélkül, hosszú hétvége előtti örület: pakolták a pultra a sok kiló sonkát, csirkemellet, 10 doboz tojást, 20 rekesz sört, a gép csak csipogott, Szilvi tekintete hálás volt. Ő meg érezte megint a lábában a bizsergő érzést, ahogy a sok hangya végigfut rajta, de csak a térdéig jutottak, hátha a nap végére nem jutnak feljebb, mert akkor lóttak, kedves Vera, az iztriai nyaralásnak, a tengerpartnak, ha nem lesz már lába, amin odamegy, mondta az üzemi orvos, amikor feldagadt lábait nézegette.

A világ legbüdösebb, de a legfinomabb, Ázsiából származó gyümölcse, a durián vanília ízű lehet, ezt képzeled, és erre összefut a nyál a szájában, most már feláll, a lányok bementek a házba, már nem zongorázik senki. Elindul visszafelé a vonathoz, és azon gondolkozik, hol látott ő duriánt.

AMIKOR HAZAJÖSSZ

Nehéz napja volt: nyolc forduló a reptérre egyetlen műszak alatt. A húsvét utáni örület; mindenki repül vissza oda, ahol dolgozik. Hozzá tartozók, barátok kíséretében rendelik a fuvarát; addig is együtt lehetnek még. Mielőtt leparkolja a mikrobuszt, körbenéz; a hátsó üléseken simítja ki először a huzatot, aztán jön előre, a szemetet is összeszedi. Ő takarítja ki az autót, annak ellenére, hogy a cég ezért külön nem fizet neki, inkább elvárják tőle. Még nagyon fiatal, 30 éves, de már nyolc éve fuvaros. Szeret vezetni, nem elégedetlenkedik. Tavaly nősült, a felesége fodrász, mindketten egész nap dolgoznak. Feri mostanában arra gondol, tíz év munka után elmegy Svájcba buszozni, és ott lehúzza öt évet. Az egyik utas, akit gyakran visz ki a reptérre,

csinálja ezt, csak ő villanyszerelő: öt évet kell Svájcban dolgoznia, hogy jogosult legyen a minimálnyugdíjra.

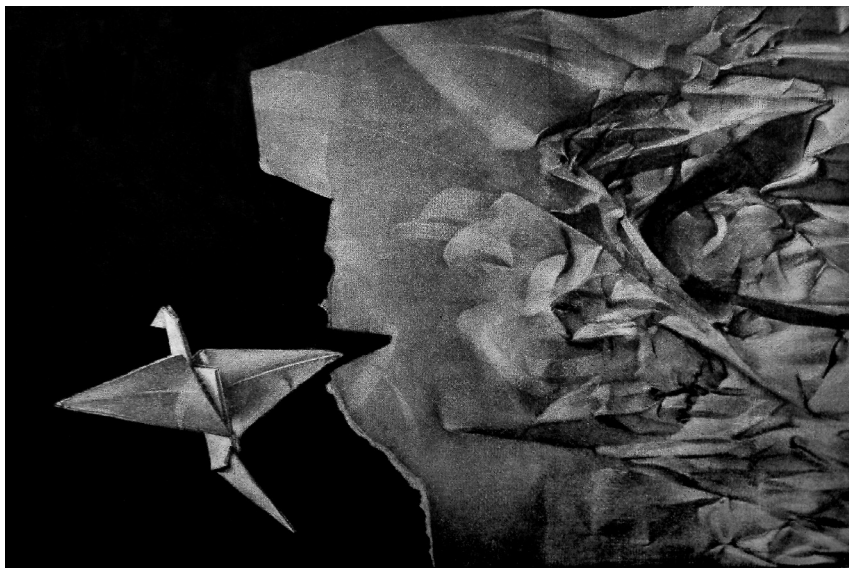
Egyszer csak észrevesz az egyik ülés háttámlájába szorulva valamit: kihúzza, egy füzet. Kinyitja, hátha van benne név, telefonszám. Mindössze annyi van beleírva nyomtatott betűvel, gyerekírással, hogy *Máté füzete*. Lapozni kezdi: a kisfiú a füzet minden oldalára egy repülőt rajzolt, fölé vagy alá van írva a dátum, és az, hogy apa elment, vagy apa hazajött. A repülők, amik Máté apját hazaszállítják, mindig színesek, a hasukon meg a szárnyaikon sok-sok mosolygós arc. Az apát elrepítő gépek Boeing gépek, mégis kicsik, sötétek, általában feketék. Az utolsó dátum a füzetben április 15., Máté apukája akkor repült el, és oda van írva, hogy Dánia. Nem is repülőt ábrázol a rajz, hanem egy nagy, felismerhetetlen madarat, aminek az egyik szárnya eltörött, és rá van írva, *amikor hazajössz*. Ahogy nézi a rajzot, összeszorul a szíve, a fuvarlistához megy, próbálja felidézni a gyerek arcát és az apáét, hátha talál elérhetőséget hozzájuk.

Nehéz, nyomasztó a reggeli fuvar, egy női név szerepel a rendelés mellett, két fő. Rájuk emlékszik, anya és fia, már többször szállította őket a reptérre: a fiú légiutaskísérő, az anyuka akkor tart vele a reptérre, ha messze repül a fiú, hosszú időre. A másik fuvarnál is női név, 4 fővel. Közülük csak egy utazott, baráti kíséretben. Emlékszik, hangosak voltak, vidámak, kacarásztak, az előző estét elevenítették fel, ki mennyire rúgott be, ki mennyire hízott vagy nem hízott el, öregedett meg. Ha egy szerelmespár utazik, akkor megosztják féltett titkaikat az ő füle hallatára úgy, mintha ő nem is létezne. Ő a sofőr, rá nem kíváncsiak. A nevét a kitűzőjéről ismerik, a cég kötelezővé tette a viselését, az övé: S. Feri. Volt egy férfi utas is, egyedül jött, mindig egyedül van, alig szól, nem mosolyog, zord a tekintete, a kedve, nagy katonaságja van. Feri biztosra veszi, hogy kommandós, súlyos államtitkok tudója, azért nem beszél. Mély vágás van a homlokán, Feri szerint csak egy túszejtő akcióban szerezhette.

A többi fuvarnál összemosódnak az arcok, családtagok: nagyszülők, szülők búcsúzni jöttek a gyerekeiktől, volt, aki sirt, szidta az országot, a politikusokat, hogy csak a kivándorlás reménye élteti az embereket. Ezeket Feri már nem hallgatja, kikapcsol, a svájci hegyekre, a jólétre gondol. De a Máté arca és apukája személye még mindig nem ugrik be. Leül a kormányhoz, minden műszak végén letörli a kormányt,

megsimogatja: jól szolgált, ügyes munkát végzett, nem történt baleset. Az ablakokat is letörli belülről, az esőtől, a hidegtől bepárasodtak. Meglát a párában egy rajzot, már kicsit összefolyt, és akkor eszébe jut, hogy a visszapillantó tükörben látott egy gyerekezetet, ahogy a homályos ablakra rajzol, rajzol szótlanul, aztán letörli, rálehel megint az ablakra, a kis kézfej megint rajzol valamit, egy felnőtt kéz is rajzolni kezd, még az összenevetést hallja vissza, másra nem emlékszik.

Pityeg a telefonja, a felesége üzent: van egy jó hírem; elmondom, amikor hazajössz. Erre hevesebben kezd verni a szíve, cikáznak a gondolatai a jó hír körül. Siet haza, kezében Máté füzetével.

Szabad I. (mezzotinto, 21 x 30 cm, 2019)

Elbe István

A VÁLTOZÁSOK TELE

- Te nem haltál meg? - nézett rá szúrós szemmel az alezredes. Pétert a szavak úgy érték, mint egy jól irányzott balhorog, szinte megtántorodott bele. Épp belépett volna a mosdó ajtaján, amikor rákiáltott a tiszt. Az esti tisztálkodáshoz készült, egy szál alsógatyában, ahogy a többiek is a körletben. Brînzariu alezredes szétvetett lábbal állt előtte, állig begombolt egyenruhában, csillogó bakancsban, derékszóján pisztollyal.

- Nem, még nem - dadogta zavartan, és mindkét kezével a nyakában lógó törölközőjébe kapaszkodott.

- Pedig jobb lett volna, ha megdöglesz! - folytatta a tiszt, és látszott rajta, hogy komolyan gondolja. Beszédült a mosdóba, a folyosói félhomály után bent a neonok fényét szikrázva verték vissza a tükrök. A bakák kurjongatása, röhögése, a zúgó fénycsövek, a vízcsofogás, minden zaj ezerszeresére erősödött. De leginkább a szíve dobogását hallotta, valahol a torkában, vagy közvetlenül a fülében lüktetett. Odaállt egy szabad mosdókagyló elé, és megengedte a vizet. Hosszasan meredt maga elé, érezte, ahogy fokozatosan előnti a düh. Kedve lett volna beverni a tükröt, vagy szétzúzni valamit. Ehelyett csak a kezét tartotta a hideg víz alá. Majd belenézett a tükörbe, és csak magának mormogta: a halálomat kívánja egy nyamvadt messzelátó miatt!

Március volt, az új tavasz első napjai. Végre ismét a kaszárnyában voltak, ágyban aludhattak, lehetett minden este derékig hideg vízben mosdani, hetente egyszer pedig melegben is teljesen, és tiszta ruhát kaptak. Előtte több mint két hónapig egy disznóól kondásszobájában aludt. Egy leakasztott ajtóra terített szalma és sátorlap volt a fekhelye, egy kis vaskályha okádta a füstöt és némi meleget, de csak akkor, ha folyamatosan rakták a tüzet. A téli öltözet állandóan rajta volt, már a bőréhez tapadt. Ha kimentek a hidegbe, akkor még a kantáros pufajkanadrágot is felvették. A kisdolgot még valahogy el lehetett végezni, a nagyobbhoz külön előkészület kellett. De már ez is jobb volt, mint lövészárokból aludni éjszaka, csendes havazásban...

1989. december 17-én, vasárnap délután a megszokott kaszárnyai unalom, erőteljes lábszag és tespedés terjed szét a körletben. A legtöbben húzzák a lóbórt, mások a mosdóban pancsolnak, gatyát, zoknit mosnak. Még öt óra sincs, már esteledik. Péter kifacsart, vizes zoknikkal a kezében benyit a hatalmas csarnokba. 130 vaságy hármásával egymásra rakva, a fal mentén végig fegyverszekrények. Három óriási gázfűtésű cserépkályha ontja a meleget. Az utolsó kályhához igyekeznek. Felmászik a közelben lévő ágytoronyra, és a rács szélén egyensúlyozva a cserépkályha tetejére rakosgatja a zoknikat. Itt hamar szárad, és a tolvajoknak sem kedvez a hely, túlságosan szem előtt van. Már zoknimosás közben készült egy jó kis alváásra. Visszamaszik a legelső ágyra, a derékszíját kioldva a pokrócra dobja. Épp a kabátját gombolja, amikor recsegő hangon megszólal az interfon: „Figyelem, figyelem!” – az ügyeletes tiszt hangja remeg. – „Végrehajtani Fät-Frumos-t! Figyelem! 1-es, 2-es és... ööö” – itt egy pillanatra összezavarodik – „és 3-as gyalogoszszázad, 1-es tüzérüteg hajtsa végre Fät-Frumos-t! Riadó!” És még kétszer megismétli a felhívást.

Egy pillanatra néma csend. Péter körülnéz, az ágyakban felülő álmos alakok bámulnak egymásra bambán. Jól hallották? Ez érthetetlen, a részleges harci riadó jelszavát üvölti az interfon! Az ügyeletes tiszt részeg, vagy téved, biztos csak egyszerű gyakorlat. Hirtelen felbolydul az egész körlet, az ágyakról ugrálnak le a bakák, mindenki vadul öltözni kezd, a század ügyeletesé már nyitja is a fegyverszekrényeket, nincs egy tiszt sem a körletben, aki irányítson, többen a városban vannak eltávon. Péter felel a híradós cuccokért, nála van a raktárkulcs. Nem tudja eldönteni, hogy kinyissa vagy sem. Volt már gyakorlat, amikor kellett, de akkor szólt a szakaszparancsnok. Kérdezi Gyulát, a kovásznai srácot, mit tegyenek. A híradósok közül csak ők ketten maradtak öregbakák, a többi kopasz. Végül Péter úgy dönt, hogy elrohan az ügyeletes tiszthez, és megkérdezi.

Az irodában nagy hangzavar, az ügyeletes tiszt egyszerre két telefonon beszél, izzad, remeg a keze, dadog. Pétert is előnti a hőhullám, talán a futástól, ahogy a hidegből hirtelen belépett a melegbe, vagy a tudat, amely kezd megerősödni benne, hogy valami rendkívüli történt, hogy a harci riadó valóság. A helyettes altiszt öreg róka, valamivel higgadtabb, mint az ügyeletes hadnagy, Péter hozzá fordul a kérdéssel.

- Persze, hogy le kell rámolni – vágja rá pattogva –, mindent, amit riadókor szoktak.

- Igenis, értettem! – szalutál Péter, és lohol vissza a körletbe. Gyula már a fegyvereket osztja a híradós szakasznak. Péter odaugrik mellé, megragadja a magáét, és lihegve hadarja: – Tényleg igazi, a hadnagy is be van rezelve, most beszél a parancsnokkal, és le kell rámolni az egészet, rohanok fel, és nyitom a raktárt, szólj a többieknek.

A hadifelszereléseket, hátizsákokat, sisakokat még nem osztják, a raktárfelelős a városban van, nincs kulcs. Péter fegyverrel a vállán szedi a lépcsőket, a híradós felszerelések, a dög nehéz szovjet R105-ösök, a telefonok, a hozzá való húszkilós zsinórtekercsek, mind az emeleti raktárban vannak. Kinyitja az ajtót, kezdi rámolni a ládákat, már patakokban folyik a hátán a víz. Megérkezik Gyula is az újonccokkal, hordják lefelé a tekercseket. Péter nézi a jegyzéket, és pipálja, figyel, nehogy valami kimaradjon. Míg fordulnak a srácok, a rádiókat próbálja összerendezni. A harmadik körnél cserélnek Gyulával, a kezébe nyomja a jegyzéket, és beáll ő is ládákat hordani. A körlettől száz méterre, majdnem a kerítésig kell vinni a sok cuccot, ott van a század állomáshelye riadó esetén. Az út szélére tornyozzák a csomagokat, itt fognak megállni a teherautók és a páncélosok. A géppark felől már hallani a felhörgő motorok zaját. Közben Péter agyában is kavarnak a gondolatok: „Csak nem intervenció? Ez a legvalószínűbb, valahol tüntetnek, és odavezényelték a katonaságot. De minek ekkora felhajtás? – belenyilall a félelem. – Mi van, ha a magyarok miatt?” Nyáron volt otthon, akkor mondta az anyja, hogy Magyarországon változások vannak, újratemették Nagy Imrét, a magyaroknak elegendő van a kommunizusból. Állandóan a Vasárnapi Újságot hallgatta a Kossuth Rádión. „Nem, ez nem lehetséges, nem, ez nem történhet meg csak így, minden átmenet nélkül” – hessegeti el magától a fészket verő félelmet. Közben liheg, és csorog róla az izzadság. December közepe van és szokatlanul meleg. Végre minden felszerelés a helyén, már csak rendezni kell. Teljesen besötétedett, és a tisztek is szállingóznak a városból. Hullámhosszt hangolnak, próbálják felvenni a kapcsolatot a parancsnoki rádióval, végre sikerül, megvan az összeköttetés. Aztán csak állnak. Még jó, hogy nincs hideg, mert rájuk fagyyna az átizzadt ruha. A tisztek idegesek: egyrészt azért, mert vasárnap este ott kellett hagyniuk az otthonuk kényelmét, másrészt mert még ők sem tudnak

semmit, vagy csak nem mondhatják. Lassan megjönnek az eltávról a bajtársak is. Van, aki csak a vásárnapot töltötte a közeli városban, van, aki négy napig volt otthon, és most telt le neki. Árpi tökrészeg, hosszú volt a vonatút, ilyenkor szomorú az ember, főleg ha asszonyt hagy otthon. Árpi nős, idősebb náluk pár évvel. Péterhez tántorog, megöleli, és közben akadozó nyelvel a fülébe suttogja félhangosan: – Ha megtámadtak a testvéreink, nekünk végünk, érted? Aggódok! Érted?

A századból még ketten jöttek vissza Kolozsvárról, Péter szülővárosából. Ők legalább józanok, de nem tudnak arról, hogy mi történt, nem tudnak semmit. Nem tudnak arról sem, hogy Magyarország mozgósított volna. Sivítva, füstölve, sorban érkeznek a harci járművek. Előttük is leparkolnak a század gyalogsági lánctalpasai. Ez már nem tréfa, mégiscsak kiszállnak valahova.

Este tíz óra, és még mindig várnak. Hármás-négyes csoportokba verődve beszélgetnek, találgatnak. Lassan kezdenek keringeni a kósza hírek, nem tudni, mi igaz belőlük. A legmakacsabbul az a hír tartja magát, miszerint négyszáz magyar áttörte a határt Szatmárnál, és vissza akarják foglalni Erdélyt. Négyszáz? Miért pont négyszáz? Az kevés. És vajon civilek vagy katonák? Ez nem lehet igaz. Mert ha igaz, nekik végük. Az első vonalba fogják bevetni őket, ahogy ilyenkor szokás, és ha ők nem lőnek, majd lelövik őket hátulról. Az izgalmon lassan felülkerekedik az álmoság. Árpi már elnyújtózva hortyog egy híradós ládán. Péterék is leülnek, ki ahogy tud, megpróbál aludni. Úgy tűnik, kevés az esély arra, hogy egyhamar ágyat lássanak. Ilyenkor egyre vonzóbbá válik az emeletes vaságy, meg a benti meleg, mert az éjszaka közeledtével kezd lehűlni a levegő. Éjjel egykor érkezik a parancs, be lehet menni a körletbe, ruhástól, fegyverrel a fejnél aludhatnak az ágyban. Nem számít, csak meleg legyen végre, és megszabadulhatnak a kényelmetlen nagykabáttól is. Előbb még megszervezik az őrseget, Péterre korán reggel kerül sor. Nem baj, van 4 órája az alvásra.

December 18-án hajnalban hideg leheletet érez az arcában. – Kelj fel, rajtad a sor – rázza a bajtársa. Törődötten kászálódik ki. Még sötét van és hideg. Fegyverrel a vállán vacogva áll a ködben, és hogy teljen az idő, egy Edda-számot énekel magában: „Egy napon szóltak, parancsot hoztak, menj a toronyba fel, kezedbe fegyvert, vasfegyvert adtak, egy napon ezt kaptad. Kezedben fegyver, lábodon csizma, ez így volt

álmaidban, fegyvered fogtad, válladra dobtad, és mentél a toronyba fel.” Még mindig nem tudni semmi biztosat. Idegtépő ez az állapot. „Őrzöd a semmit, nem tudod, mennyit vársz ott fenn...” Közben a többieket is kivezénylik a körletből. A reggeli torna elmarad, helyette mehetnek reggelizni. Egyre erősödik az a nézet, hogy a magyarok csináltak valamit, a tisztok is erről beszélnek, majd eligazításra hívják őket. Amikor vége van, egy őrmestertől megkérdezzük, mik a hírek.

- Állítólag Temesváron egy bolond magyar pap tüntetést szervezett - veti oda nekik. A században felkavarodnak az indulatok. A román bakák hangosan szidják a papot, mérgesek rá, mert itt kell ácsorogni, egy hülyéért, egy magyarért. A magyar bakák hallgatnak, a legtöbben már tudnak Tőkés Lászlóról az otthoniaktól. De most mégsem hiszik el, amit az őrmester mondott. Ilyesmiért nem riadóztatnák az egész országot.

Látzólag kezd visszaállni a megszokott életforma, azzal a különbséggel, hogy a kaszárnyán belül mindenhol harcokocsik és teherautók parkolnak, és fegyverrel közlekednek mindenhova, ebédre és vacsorára is. A menetfelszerelés összességében legalább plusz 20 kiló. Kissé szokatlan így kaszárnyán belül mozogni. A derékszíjon bal felől lóg a bajonett, jobbról a tölténytáras bőrtasak. Hátról minden lépésnél a baka fenekét csapdossa a gyalogsági ásó. Egyik oldalán keresztben a gázárcos táska, a másikon az elemóziás zsák. A teljes felszerelést kiegészíti még a hátizsák, amelyben a tisztálkodáshoz szükséges személyes holmik vannak, és a váltás fehérenemű. A zsák tetején összetekerve a pokróc és a sátorlap. A külső részén külön rászíjazva a kulacs és a csajka, illetve a rohamsisak. A hátizsákot és a táskákat lepakolták a körletben, de a többi magukon hordják egész nap.

Vörösesbíbor színű az ég, a lebukó nap véresre festi a felhők alját. Péter nem babonás, de megborzong a szokatlan látványtól. Állnak egy csapatban, cigiznek, és az eget bámulják. - Ez háborút és vérontást jelent - suttogja Zoli, a másik kolozsvári srác.

December 19-én este hétkor a körletben ülnek a televízió körül. Mindennapos kötelező program a közös híradónézés. Péter egész gyerekkorát összevetve nem látta ennyit Ceauşcut a tévében, mint ebben az évben. Otthon csak hétfőgén kapcsolták be a készüléket, meg hétfőn délutánonként, ameddig volt magyar adás. Most egészen más a hangulat, mint az elmúlt hetekben. Feszült érdeklődéssel várják a

híradót, mindenki a képernyőre mered. A bemondó bejelenti, hogy a Főnök beszélni fog. Ez furcsa. Most jött vissza Iránból, ilyenkor a diplomáciai kapcsolatokról meg az ottani találkozókról szoktak beszámolni. Zászlóerdőkkel díszített szobából beszél. Huligánokat emleget, vandalizmust és irredentizmust, mindezt Temesváron. Elrendeli a szükségállapotot az országban, hangsúlyozza, hogy a helyzet még súlyosabb, mint 68-ban. Döbbenet. Mi történhetett? Mi lehet Temesváron? Ez nem egyszerű tüntetés, ez valami sokkal súlyosabb. Két éve a brassói eseményeket is elhallgatták, csak hetekkel később, az ismerősöktől szereztek tudomást arról, hogy balhé volt a traktorgyárban. Az éjszaka csendben, kételyek és kétségek közt telik, a fegyverek hallgatnak az ágyakban.

December 20-án úgy tűnik, mégis leverték a felkelést Temesváron, teljes a hírzárlat. A tisztok még mindig nem mondanak vagy nem mondhatnak semmit. Lehet, hogy lefűjják a riadókészültséget?

December 21-én délelőtt 11 óra. A gyakorlótérről csődítik be a századot a televízió elé. Élő adást közvetítenek Bukarestből. A Főnök nagy meetinget rendezett, és beszélni kíván az összegyűlt nép előtt. A kamera a tömeget mutatja, a szokásos lózungos plakátok és transzparenszek a Főnök és a Főnökasszony képével. A palota erkélyén a megszokott arcok, Ceaușescu beszél. Ismét Temesvárt emlegeti meg a huliganizmust. Hirtelen valami szokatlan hallatszik, mindenki ledermed, és feszülten figyel. Nem kétséges, a megszokott szöveget skandáló szavak fölött éles fütty repül. Most már a pfujolást is fel lehet ismerni. A nép nem éljenez, hanem ordít és fütyül, az éljenzést valószínűleg magnófelvételtől játsszák be. Mi lehet ott? Hirtelen visítások hallatszanak és csattanás, a tömeg hullámszerűen kezd, a kamera felcsap a magasba, a felhőket mutatja, aztán megszakad a kép. A képernyő műszaki hibát jelez. A bakák néznek egymásra, és a tisztjeiket figyelik. Azok nem mernek sehova sem nézni. Meredten bámulják a sötét képernyőt a felirattal. Senki sem mer megszólalni, több mint száz katona néma csendben áll és figyel. Egyvalaki fejez csak ki érzelmeket, az elhárító tiszt, a Securitate embere, egy neuraszténiás vékony főhadnagy: a kezeit tördeli, majd kirohan. Újra van adás, de a kamera, mint egy kerge körhinta, a környező épületet pásztázza, tetőről tetőre

ugrál. Úgy tűnik, az operatőr elvesztette az uralmat felette. Egy pillanatra egy gépfegyveres alak is feltűnik az egyik háztetőn. Végre sikerül befogni az erkélyt. A Főnöknő épp a melléről veszi le a kezét, mintha az erkély közönsége is megélné volna szobormerevségéből. A Főnök újra beszél, de már teljesen másról. Ígéreteket tesz, hogy ezután majd jobb lesz, hogy emelkednek a bérek is pár lejjel. Fütty és pfujolás a válasz, amelyet elnyom a „hosszan tartó éljenzés és taps”. Legalábbis a televízióban. A Főnöknek hátulról súgnak, dadogva folytatja az ígéreteket. Alig fejezi be, a függöny mögül egy kar nyúl érte, és leléptetik. Vége az adásnak. Péternek zsong a feje, teljesen kába a látottaktól. Alig ocsúdnak, amikor felharsan a parancs: – A kocsikhoz!

Dobogó bakancsok zaja veri fel a körlet csendjét. Rohannak a járművekhez, és göngyölni kezdik az álcázó hálókat, mindenki lázasan tevékenykedik. – Kiosztani a municiót! – harsan a századparancsnok hangja. A káplár reszkető kézzel nyitja fel a lőszeres dobozokat, tenyeréből ömlik a vér, felsértette a felgömbülő pléh. – Mindenkinek 300 darabot – utasítja a kapitány. Sorban állnak, Péter is tartja a sisakját, amíg beleszámolják a 15 csomagot. Mindegyik csomagban húsz töltény. Majd félrevonulnak, és lázasan tölteni kezdik a táraikat. Reszket a kezük és ügyetlenkednek. Egy darabig csak az egymáshoz pattanó töltények hangja hallatszik. Fel kell rakodni a híradós cuccokat is a teherautóra, majd a vegyvédelmi ládák következnek. Süt a nap, meleg van, a bakákról csorog a víz. – Beszállás!

A gyalogos ezred híradósai szétszóródnak a szolgálati helyükre. Beosztás szerint Péter és egy újonc srác, Ionel az ezredparancsnoki páncélozott harcjárművön teljesít szolgálatot. Papíron. A valóságban most látják először belülről a nyolckerekű TAB-ot. Bemászni külön bűvészmutatvány. Péternek hol a lapátja, hol a gázálcarnos táskája akad be. Végre eljut a rádióig. Életében most látja először. Próbálja felismerni a gombok funkcióját, felveszi a fülest, bekapcsolja a gépet. Eddig jó. Most kellene hangolni, ha tudná, mivel. Találomra tekerget.

– Motorokat beindítani! – süvít fölülről az újabb parancs. A jármű motorja kerreg, de nem indul. Újabb próbálkozás, a TAB-ot vezető altiszt káromkodik. Végre felbóg a motor, de csak az egyik. Ezzel ugyan el lehet indulni, de csak lassan, a gyors iramhoz mindkét motor szükséges. Félórás kínlás után a sofőr feladja. Az őrnagy dühöng, szidja az altisztet, mint a bokrot. Végül kiszállást vezényel. Ő maga

átül a terepjáróba, Péteréket utasítja, hogy keressenek helyet maguknak valamelyik teherautón. Péter fellelegzik, már kezdte magát úgy érezni, mint egy szardínia a konzervdobozban. Lehet, hogy enyhén klausztrrofóbiás. Egy évvel korábban, a Sebes-Körös mentén, a révi szurdokban bemásztak egy barlangba. Az első 30 métert csak hason csúszva lehetett megtenni. Akkor érezte azt, hogy összenyomják a falak, és megfullad. Ez az érzés tört rá most újra a páncélosban. Nagyokat szív a szabad levegőből, és örül, hogy túlélte. Ráadásul az összeköttetés sem sikerült a parancsnoki rádión, de ez már nem derült ki. A harckocsik burrognak, farolnak, rendeződnek, nagy a kavarodás. Az egyik teherautó ponyvája alatt ismerős arcok. Tüzérek a másik századból. Felkérezkedik hozzájuk, szorítanak egy kis helyet, ott kuporog a ponyva végében. Vannak vagy harmincan a kocsiban. Épp időben szállt fel, mert a teherautó meglódul, és a kijárat felé veszi az irányt. Nem mondták meg, de mindenki tudja, hogy Bukarestbe mennek. Ennek a zászlóaljnak a főváros az egyik intervenció terület. Péter gondolataiba merül: vajon kell-e a fegyvert használni? Lehet, hogy még ma lőniük kell? A Kapitányuk indulás előtt tartott egy rövid eligazítást. Külön a lelkükre kötötte, hogy parancs nélkül semmi szín alatt ne lőjenek. Emberbe pláne ne. Szükséghelyzetben is először a levegőbe. A teherautó megkerüli az alakulóteret, és megáll. Csak ülnek csendben, az este is itt éri őket. Egyszer csak szólnak, hogy mehetnek vacsorázni a kantinba. A nyomott hangulat oldódik kissé. Teljes menetfelszerelésben vacsoráznak, csak a hátizsákokat hagyják fenn a teherautón. A 300 darab lőszer plusz teherként lóg rajtuk. Aztán vissza a teherautóra. Nincs olyan hideg, így a ponyva alatt lehet egy kicsit szunyókálni. Éjfélkor érkezik a parancs, visszamehetnek a körletbe. Péter örül, mert a kavarodásban kimaradt az őrségből. Aludhat legalább hat órát reggelig. A párna alá, a fegyver mellé kerülnek a golyókkal tele táruk is.

December 22-én reggeli után folytatódik a készenléti állapot. Mindenki siet ahhoz a járműhöz, ahová be van osztva. Péter leszedi a hátizsákját a tüzérek teherautójáról, és megkeresi az övéit. A híradós szakasz többi tagja a század felszerelését szállító teherautón szorong. Tíz embernek maradt hely a ponyva tetejéig feltornyozott cuccok alatt. A híradós és vegyvédelmi ládák mellett ide került a lőszerutánpótlás, a kézigránátok

és a csapatszállítóba beosztott gyalogsági bakák összes hátizsákja, tetején a tartalék pokrócokkal. Péter egy kicsit megnyugszik, sokkal jobb a cimborákkal együtt lenni. Itt van Gyula, az örök tréfamester, aki úgy mondja a vicceket románul, hogy röhög az egész század. De nem a poénon, hanem az erőteljes magyar akcentusán. Aztán itt vannak az újoncok is behúzott nyakkal és megszeppenten. Tegnap már jócskán berezeltek, alig vannak túl két-három lögyakorlaton, igazából még a fegyverrel való bánást sem szokták meg. Ionel különösen ijedt arcot vág. Félárva gyerek, az apja meghalt kiskorában, látszik, hogy eddig az anyja szoknyája mögé bújt. Azonkívül bukaresti, jobban átérzi, ha lőniük kell: ismerősei, rokonai lehetnek a tömegben. Hogy elüssék valamivel a várakozást, rendezni kezdenek a platón. Főleg azért, hogy nagyobb legyen a hely, és kényelmesebben elférjenek. Aztán csak gubbasztanak a ládákon.

Futótűzként terjed a hír, hogy itt volt a közeli város Securitate parancsnoka, és azt az utasítást adta, hogy szállják meg a várost. Állítólag a vezérőrnagyuk elhajtotta, mondván, hogy ő csak a katonai felsővezetés parancsát teljesíti. Percekkel később érkezik az újabb hír: Milea honvédelmi miniszter főbe lőtte magát, vagy megölték. Ezután a századparancsnok kétszer is eligazítást tart. Megerősíti: nagyon valószínű, hogy még ma kiszállnak Bukarestbe. Ismételten felhívja a figyelmüket, hogy a fegyvert csak szigorúan parancsra használják, és emberre csak legvégső esetben lőjenek. A bakák hevesen bólogatnak, senkinek sincs kedve emberre lőni. A Kapitány megmondja nyíltan, tudja, most mi megy végbe bennük, ő is hasonlóképpen érez, neki is barátai és rokonai élnek Bukarestben. Szúrós tekintetével végigméri őket, tömött bajsza remeg a feszültségtől: – Ha kiadják a parancsot, hogy lőni kell... – nem fejezi be a mondatot, csak jelentőségteljesen körbenéz, és mindenki magában fejezi be a gondolatot: – Ne lőjetek! – Péter nagyon tiszteli ezért. Igazi hazafi és vérbeli katona.

Dél körül, már kissé korgó gyomorral még mindig a kocsin ülnek, amikor az egyik épületből kirohan egy őrmester, kurjongat, ujjong, és hangosan újságolja az egyik páncélos tetején ülő tisztársának: – Hallod te, bemondták a televízióban: – Az ÚR nevében szabadok lettünk!

– Mi történt? – kapkodják a fejüket. Mit jelent ez? Nem törődnek a készenléti állapottal, leugrálnak a kocsikról, és rohannak a körletek felé. Mire Péter is beér, a televízió előtt már nagy tömeg áll, és feszülten

figyel. Nem hisznek a szemüknek. Tegnap még a Főnök beszélt, most meg különböző öltözetű emberek állnak egy csoportban, közöttük ismerős színészek is, és beszélnek. A felvétel amatőr minőségű, látszik, hogy a technikát sebtében rakták össze. – Ceașescu szökésben van, szervezkedni kell, el kell fogni a hóhért és cinkosait, győzött a néphatalom! Péter érzi, ahogy a rohamsisak alatt bizseregni kezd a feje, valami furcsa érzés árad szét benne, a füle lángol, és ég az arca. Olyan új dolgokat hall, hogy azt hiszi, álmodik, ez nem lehet a valóság. Körbenéz a teremben, mindenki örömmámorban úszik, tiszték, bakák szemükkel intenek egymásnak: – Te is érzed ezt? Te is örülsz? Ez a szabadság!

Az adás többször megszakad, de azalatt a rádiót hallgatják. Földöntúli mámorban úsznak, túl szép mindez, hogy fel tudják fogni, hogy egyszerre el tudják hinni. A Kapitány újra összehívja a századot. Szigorú arcán nem tudja leplezni a boldogságot. Közli, megtörténhet, hogy a bukaresti intervenció diadalmenetté alakul, mert a színész, filmrendező Sergiu Nicolaescu meghívta a zászlóaljparancsnokot, hogy a teljes alakulat vonuljon fel Bukarestben. Még nyáron egy történelmi film forgatásán statisztált tőlük két századnyi baka. Innen a jó kapcsolat. Valószínű, hogy a tévében látott képek hatására először a tiszték kezdenek zászlódarabokból háromszínű, piros, sárga, kék szalagokat kötni a karjukra. Később a bakák is követik a példát. A századparancsnok még figyelmeztet a civilekkel való kapcsolatra, mindenki vigyázzon a fegyverére, még véletlenül se adja ki a kezéből, élelmet lehetőleg ne fogadjanak el.

Felbomlik a rend, mindenki összevissza kószál a kaszárnyában, és várja, hogy kiadják a parancsot az indulásra. Már besötétedik, közben megvacsoráznak, de még mindig semmi. Tíz óra körül megszervezik az őrseget. Péterre reggel hatkor kerül sor. Akkor már amúgy is ébresztő van. Ismét ágyban aludhatnak. Történetárral és fegyverrel mennek WC-re, mosdóba. Ez kötelező. Péter fegyverrel a vállán borotválkozik. A mosdóban felszabadult kiabálás és ricsaj, mindenki mámoros és féktelenül boldog, pedig egy csepp alkoholt sem ittak. Péter lefekvéshez készülődik. Elheveredik az ágyon, a lábájából papírt és tollat vesz elő, mert ezt az örömet ki kell írnia magából, meg kell osztania az anyjával, aki már biztosan aggódik otthon, Kolozsváron. Vajon tudja egyáltalán, mi történt? Nem szokott soha tévét nézni. De a szomszédok biztosan elújságották a híreket. A harmadik mondatnál

tart, amikor az interfonban felreccsen a vezérőrnagy hangja: – A kocsikhoz! Motorokat beindítani!

Felpattan, a papírt és a tollat a zsebébe gyömöszöli, felkapja a télikabátját, felcsatolja a derékszíjat a rajta lógó eszközökkel, fogja a fegyverét, és rohan ki a többiekkel a teherautóhoz. Bukarestben lőnek. De ki? Nem tudja senki. A teherautón együtt a híradós csapat. Hirtelen felugrik közéjük egy fiatal őrmester, Căprărus. Alig idősebb náluk egy-két évvel. Találgatják, mi lehet Bukarestben. Felbög a motor, és meglódul a teherautó. A kapunál egy pillanatra megáll. A vezérőrnagy kiált feléjük: – Fegyvert csak parancsra használni! Előre! Megsemmisíteni!

A kocsi kiköppen az országutra. Előttük hallatszik a gyalogsági lánctalpasok sivitása, a hátuk mögött a TAB-ok hörögnek. Ahogy érzékelik, a konvoj hátsó felében lehetnek. Rend szerint legelől a parancsnoki négykerékű páncélos halad. Ezt követik a tankok hátracsapott lövegtoronnyal, közöttük egy-egy teherautó, amelyeken a löszert szállítják. Majd a lánctalpas csapat szállítók következnek, szintén közbeékelt teherautókkal, aztán a TAB-ok jönnek, végül a tűzérési teherautók, amelyek az ágyúkat és tarackokat húzzák. A parancsnok a terepjárón, le-fel rohangál a konvoj mentén.

Péterből nagy sóhaj szakad föl, amikor távolodni látja a kaszárnya fényeit. Hirtelen belenyilall a biztos menedékhely elhagyásának fájdalma. Az előttük álló események teljesen ismeretlenek, nem tudják, mire számíthatnak. Nagyon nehezen haladnak, néhány kilométer után az évek során alig használt harcokocsik sorra robbannak le. Ilyen távolság megtételére soha nem volt szükség. Amikor gyakorlatozni mentek, mindig tehervagonokon szállították a lánctalpasokat. Már csak azért is, hogy ne törjék fel az aszfaltot. A lerobbant járműveket ott helyben igyekeznek megjavítani, ilyenkor áll a konvoj, nem bomolhat fel a csapategység. A közeli gyár éjszakai műszakban dolgozó munkásai kiszaladnak megélnenezni a katonákat. Élénken integetnek, és a győzelem jelét mutatják: V, mint victoria. Péter felidézi magában a rockkoncertek élményét, akkor csápol utoljára ilyen lelkesen. A bakák visszaintegetnek, és tele torokból üvöltik: Olé, olé, olé, Ceaușescu nincs többé! És ez így megy végig a falvakon, bár elmúlt már éjfél, de a lakosság talpon van, és diadalmámorban úszik. Ahol csak megállnak, mindenféle élelemmel halmozzák el őket. Valószínű, hogy a nélkülözésük féltve őrzött kincseit adják most oda nekik, amelyeket több óras

sorban állások árán szereztek be. A sűrű leállások miatt az alig hatvan kilométeres utat több mint négy óra alatt teszik meg.

December 23-án hajnalra érnek az Otopeni repülőtér mellé, amikor az új, félig kész tömbházak közül eldördül néhány lövés. A golyók a járművek mellett az aszfalton szikráznak. A konvoj egyből megáll.

- Leszállás! - süvölt a parancs. Ugrálnak le a teherautókról, és fedezéket keresve az átellenben lévő oldalon hasalnak a kerekek mellé. Újra egy sorozat. A golyók pattannak az aszfalton. Péter érzi, hogy a lába önálló életre kel, és erőteljesen remeg. Meresztik a szemüket abba az irányba, ahonnan a golyók jöttek, de semmit nem látni a sötétben. Teljesen kiszolgáltatottan hasalnak ott. Bár Péter hátán a hideg futkos, mégis egy perc alatt leizzad, torkában hatalmas gombócot érez. Pár perc telik el így, feszült várakozással, majd újabb parancs érkezik: - Vissza a kocsikra! Szinte kitörő örömmel ugrálnak fel a védelem hamis illúzióját keltő ponyva alá. Mindenkire rátör az erős vizezési inger. Ionel sírógörcsöt kap, hangosan zokog és reszket. Olyanokat dadog, hogy mikor mennek már vissza a kaszárnyába, és hogy az anyját akarja látni. Próbálják csitítani, megnyugtatni. Nem sok sikerrel. A konvoj elindul. Mindenki a ponyvát kissé felhajtva könnyít magán. Széles sugárúton haladnak. Egyre több ember tűnik fel az utcákon. Tízes, húszas csoportokba verődve kiabálnak, lelkendeznek, skandálják: olé, olé, olé... Bátorítják, biztatják a bakákat, ezáltal magukat is. Újra megáll a konvoj. Egy arra járó férfit kérdezik, mi a helyzet. Ijesztő dolgokat mesél. Tele van a város jól kiképzett terroristákkal, nem lehet tudni, merről bukkannak fel, lőnek, aztán újra eltűnnek.

- Siessenek a televízióhoz, segíteni kell nekik, fogytán a lőszerük, és ha a tv székháza elesik, vége mindennek!

Bekanyarodnak a diadalívhez, és megállnak. Péter keserűen nyugtazza magában: nem gondolta volna, hogy így ismeri meg Bukarestet. A páncélosok rendezik soraikat, elfoglalják az egész sugárutat. Péterék teherautója a konvoj legvégére kerül. Már több katonai egység is megelőzte őket. Még sötét van és hideg. A televízió épülete alig pár száz méterre lehet. Iszonyatos harc folyhat ott elől. Ércesen ropognak a páncélosok gépfegyverei, a kisebb szüneteket egy-egy gépkarabély-sorozat töri meg. Leszállnak a teherautóról, és óvatosan lesnek körbe. Előttük mintha a pokol bugyrai elevenednének meg: apró piros pontok

százai cikáznak a levegőben. Sűrű füst (vagy köd) lengi be a környéket. Balra tőlük egy sötét park, jobbra bérházak sora. Péter úgy érzi, egy szürrealista világba került. Olyan távol áll az, amit most érzékel az eddig megtapasztalt valóságtól! A civilek megrohamozzák őket, és elhalmozzák élelemmel. Ritkán látott dolgokat nyomnak a kezükbe: szalámit, frissen sült kenyeret, narancsot. A kapitány tiltása ellenére esznek, törik a kenyeret, és harapják a szalámit hozzá. Egy fiatal srác két újságot nyom Péter kezébe: Scânteia Poporului és Tineretul Liber. Ezek az első szabadon kiadott hírlapok, mindkettő egy-egy oldal, képekkel és öles betűkkel, frissen érkeztek a nyomdából. Arra vetődik egy öregasszony, és bizalmasan odasúgja: – Fiúk, vigyázzatok, kitől mit fogadtok el, mert alig fél órája vitt el a mentő néhány katonát, állítólag mérgezett kenyeret ettek. Megkeseredik szájukban a kaja. Mindent eldobálnak, pedig az előbb kapott rántott húst még meg sem kóstolták. Hirtelen felharsan egy komikus kiejtésű felszólítás: – Állj, állj, vagy én lövök! Péter megfordul és látja, hogy Gyula nem tréfál. Két bakának kinéző idegen srácot tartóztat fel nekik szegezett fegyverrel. Amikor alaposabban megnézik, tényleg felfedezhető egy-két furcsaság az öltözetükön. A zubbonyuk kigombolva, munkásnadrág van rajtuk, két tölténytárat csak úgy csupaszon a derékszijukba tűztek. A fegyverükön kívül nincs semmi náluk. Állnak feltartott kézzel, és dadognak: – Mit akarsz tőlünk? Mi is bakák vagyunk. – Hol a tölténytartótok? Hol a felszerelések? – kérdezi nekivadultan Gyula. Odajön az egyik tiszt a századukból: – Mi az? Mi a baj? – Gyula a két állítólagos bakára mutat: – Ezek itt terroristák, nincs felszerelésük. – Azok berezelnek: – Mi? Dehogy vagyunk terroristák, Rîmnicu Săratból jöttünk, az alakulatunk szakácsai vagyunk, nem volt idejük rendesen kiosztani nekünk a felszerelést. – A tiszt leinti Gyulát: – Ereszd, hadd menjenek, nem látod, hogy ezek is bakák? – A két srác gyorsan eloldalog. Gyula a homlokára csap: – A dögcédulájukat kellett volna kérni. Akkor kiderült volna, hogy valóban bakák. – Tényleg, milyen igaza van. Péter önkéntelenül megtapogatja a sajátját a ruháján keresztül. De nincs idő ezen hosszan rágódni. Lassan a teljes konvoj beelőzi őket, tényleg a legvégére maradnak. Néhány civil elhívja az altisztjüket, Căprărust. Állítólag egy gyanús fehér Daciát kell megvizsgálni, hátha lőszerrek vannak benne. Vele megy Gyula és egy újonc is. Péterék felülnek a teherautóra, irány a televízió székháza. Alig mennek

pár métert, beállnak a hadirendbe. Mellettük egy tartálykocsi áll. A sofőrje sehol. Nem a legmegnyugtatóbb látvány, főleg ha tele van üzemanyaggal. Újra leszállnak. – Csőre töltés! – hangzik a parancs. Kibiztosítanak, hátrahúzzák a zárat, csőbe ugrik a golyó, kattanas, visszabiztosítás. Mindenkinek lehajtható ágyas Kalasnyikovja van. Eddig a nyakukban tartották, most a szíját a jobb vállukra dobják, és az oldalukhoz szorítják a fegyvert, hüvelykujjuk a kibiztosítón, mutató ujjuk a ravaszon. Utóvédként fedezniük kell az elől harcoló csapatokat. Figyelni kell a környező kis utcákat és a parkot. Sötét van, de rengeteg világító golyó ragyogja be az eget. Békésebb körülmények között tűzijátéknak is beválna. Tőlük pár száz méterre a Csillagok háborúja zajlik, csak túl hangos a film... Most már szünet nélkül ropognak a gépfegyverek. A legcsúnyábban a TAB-ok géppuskája szól, fülrepesztően éles hangjuk van. Kis szünet, ekkor egészen közről megszólal a század egyik golyószórója. Megállás nélkül kaffog, amíg egy kazettányi adagolószalag tart. Ebbe a hangzavarba szól bele időnként a gyalogsági mesterlövészek távcsöves puskáinak éles csattanása. Péter agyán átfut a gondolat: ez egy pokoli szimfónia, csak forte, fortissimo vagy crescendo van, a piano teljesen hiányzik. Lélegzetvételyi szünet, majd újramegkezdik.

Péterék mellett egyre több a civil. Hozzák a híreket. Állítólag a terroristák helikopterekkel is rendelkeznek, és egyenesen Líbiából küldte őket Ceaușescu nagy barátja, Kadafi. Sokan vannak és jól képzettek. És ott van a teljes Securitate, azok is a nép ellen harcolnak. Néhány golyó közvetlen közelükben csapódik az aszfaltba. Pling-pling, mondják a golyók, amikor a földhöz csapódnak, hogy irányt váltva eltávozzanak valamerre vagy valakibe. Érkezik a hír, hogy a diadalívnel terrorista csapatok hátbatámadásra készülnek. Péterék felugrálnak a teherautóra. Görnyedten gubbasztanak, és meresztik a szemüket. A hajnali derengésben kivehetők az épület körvonalai, és igen, határozottan látják a tövében a mozgolódást. Kattannak a fegyverek, mindenki kibiztosít, és vár. A civilek is feszülten figyelnek a járdáról. Az egyiknek videokamera van a vállán. Tökéletes célpontok. Hirtelen egészen közel kezdenek záporozni a lövedékek. Válaszul rá felreccsen a századuk egyik TAB-jának a géppuskája. Fülüketítő a zaj. A civilek bújnak a teherautó tövébe, guggolva lesnek ki a kerekek mögül. Egy fiatalokból álló öttagú csoport, úgy tűnik, mintha egy lány is lenne

köztük, odarohan a teherautóhoz: – Adjatok fegyvert, mi is harcolni akarunk, engedjétek, hogy mi is lőjünk! – Szemükben vad elszántság lobog. Péterék csak a fejüket rázzák: – Hová lőnétek? Nem látszik semmi. – És természetesen nem adnak fegyvert. Várják a terroristákat. Egy mentő szirénázik el mellettük, egyenesen be a golyózápor sűrűjébe. A várakozás egyre feszültebb. Péter úgy érzi, most már nem fél, de Ionel állandó sopánkodása és a sírógörcsei kezdenek egyre elviselhetlenebbé válni. Így is nagyon ingerlékeny a társaság. Először még szépen beszéltek vele, próbálták csitítani. Most már ordítanak rá, és fenyegetőznek. Semmi nem használ. Sőt, most már nyüszítő hangokat hallat, és valószínű, hogy bepisilt. Megint csitítgatják, és ígéretnek neki, hogy mindjárt vége, mindjárt elmennek innen, egy kicsit bírja még ki. Minden erősebb fegyverropogásra görcsösen rángatózik, és egyre csak azt hajtogatja: mikor mennek el innen? Az idegei teljesen felmondták a szolgálatot.

Virradni kezd, a diadalív körvonalai egyre jobban kivehetők, bár köd van. Terroristák sehol. Valószínű, hogy civilek mozogtak arra. Egy tiszt hozza a hírt, hogy Otopeni-nél, a nemzetközi repülőtéren kemény harcok folynak, egy csomó terrorista szállt le, szükség van a segítségre. Az alakulatot szétválasztják, itt maradnak a TAB-ok, a tankokat és a csapatszállítókat átvezénylik a repülőtérre. A park előtti széles járdán hatalmas sebességgel elhúz mellettük egy tank, vagy hat baka kapaszkodik a tetején, nyomában apró pokoli bogycsapat pattannak a kövezeten. Péterék önkéntelenül behúzzák a nyakukat, a golyók a fejük felett süvitenek el, hallatszik a füttyülésük. Most egy teherautó kanyarodik le közvetlenül előttük a járdáról, az is iszonyatos sebességre kapcsol. Utána temérdek csillag csapódik a kövezetbe. Péterék ezt már csak fél szemmel látják, mert a teherautójuk is kap néhány találatot. Nagy szerencsájuk van, mert a felhalmozott hátizsákok felfogják a golyókat. Percekig teljesen összekucorodva maradnak, ameddig le nem csitul körülöttük a lövöldözés. Ionel nagyon halkán nyöszörög, inkább csak szűkül, mint egy kutya. A többiekből is csak fokozatosan enged ki a félelem. Ez nagyon meleg helyzet volt. A tartályos kocsik még mindig mellettük áll. Hála az égnek, hogy nem érte golyó, mert akkor valószínű, hogy már nem lennének itt. Ráadásul keresztben elzárja az utat, ezért kellett a tanknak és a teherautónak is a járdán kerülni. Felbőg a teherautójuk motorja is, és lassan farolni kezd háttal egy

mellékutcába. Elengednek maguk előtt néhány tankot, majd a nyomukba szegődnek. Hozzájuk közvetlenül csatlakozik egy lánctalpas csapat szállító. A diadalívnel elkanyarodnak, sehol egy terrorista.

Enyhe megnyugvás és bágyadtság vesz erőt rajtuk. Egész éjszaka nem aludtak. Haladnak kifelé a városból. Már teljesen kivilágosodott. Az egyik kereszteződésnél még egy csapat szállító csapódik hozzájuk. Megállnak, és az őket követő páncélosból kiszáll a Kapitány, a másiktól az ezredparancsnok-helyettes, Brínzaru, és odajönnek hozzájuk: – Minden rendben, fiúk? – kérdezi a Kapitány. Rögtön jelentik, hogy Ionelbe nem tudnak lelket verni. Azonnal leszállítja, majd közli velük, hogy veszélyes zónán fognak áthaladni, parkok, ligetek mentén, ahonnan támadás érheti a csapatot. Utasítást ad, hogy szakítsanak a ponyván lőréseket, és készítsék elő a kézigránátokat is. A másik kapitány, Brínzaru lekasztja a nyakából a messzelátóját, és odaadja Péternek. – Vigyázz rá, nekem útban van a harckocsiban. – Aztán mindketten elmennek. Căprărus megkérdezi, melyikük tudja kezelni a kézigránátot. Egyikük sem. Kijelenti, hogy ő sem. A Băneasai repülőtér előtt állnak meg újra. Az úton semmi sem történik. A két csapat szállító elfütyül mellettük, mennek Otopeni-re segíteni. Mögéjük egy műszaki harcjármű kanyarodik be. Ezt a páncélost az elakadt harckocsik mentésére használják. A lövegtornya helyén egy hatalmas daru van. A zászlóalj egész harckocsiparkjának műszaki főnöke utazik rajta. Előttük még két teherautó az egységből a műszakis bakákkal és két terepjáró. Ennyiből áll a kis konvojuk. Állnak leparkolva az országút mellett. Az út szélén egy nemzetiszín karszalagos, civil ruhás krapek géppisztollyal a kezében sorra leinti az elhaladó autókat. Lőszert vagy bujkáló terroristák után kutat. Senki nem kérdezi tőle, hogy honnan van fegyvere és kinek a megbízásából intézkedik. Ő a nép fia. Mindenkit leparancsolnak a teherautókról. Egy idegen főhadnagy vezényel. A zászlóaljhoz tartozik, de eddig nem találkoztak vele. Péternek int, hogy másszon vissza. Mivel szemüveges, nem vennék nagy hasznát a figyelésben. Így fent marad őrizni a lőszert. Az út egyik oldalán a belföldi repülőforgalmat lebonyolító Băneasai repülőtér. A kijáratától balra parkoló, mögötte négyemeletes tömbházak. Az út másik oldalán ültetett hatalmas bokros terület. Így télen a csupasz ágak nagyon lehangoló és barátságtalan képet mutattak. A híradósokat a bozotos előtt állítják fel egymástól tíz méter távolságra, csőre töltött, vállukhoz

emelt géppisztolyokkal. A parancs szerint itt egy 200 fős líbiai terrorista ejtőernyős csapat fog leszállni. Azokat kell fogadniuk jól irányzott sortűzzel. A terroristák a repülőteret akarják elfoglalni, hogy megakadályozzák az orosz kommandósok repülőgépeinek leszállását, akik a forradalom megsegítésére érkeznek. Péternek a teherautó platón kényelmesen ülve van ideje ezen a képtelenségen elmélkedni. Nézi az eget, és elképzeli, ahogy ereszkednek le az ejtőernyősök, 200-an, jól kiképzetten, lent meg néhány tucat bakának kell ezt megakadályozni. Nevetséges, de most nincs kedve nevetni. Ül a ládák között, csak a feje és a puskacső látszik ki belőle. Egyre gyakrabban koppan le a feje. Egy ilyen pillanatig tartó szundításból riasztja fel az eldőrdült lövés. A főhadnagy elordítja magát: – Arról a tömbházzról lőnek! – A bakák pont háttal állnak, tökéletes célpontként a nyílt terepen. – Gyorsan, az autók fedezékébe! – üvölti a tiszt. Rohannak át az úton és bújnak a kerekek alá. A főhadnagy odakiált Péternek: – Add ide a messzelátót! – Péter lekasztja a nyakából, és átnyújtja. Még egy lövés csapódik az aszfaltba. A tiszt is hasra veti magát, és a tömbházak tetejét kémleli a távcsővel. Feszült várakozás következik. Lassan telnek a percek, de úgy tűnik, valaki csak ijesztgetésből lőtt. Egy terepjáró jön értük Otopeni felől. A nemzetközi reptéren kemény harc folyik. Teherautókkal veszélyes odamenni, ezért az odavezető úton két laktanya közé irányítják a három teherautót. A terepjárók mennek vissza Otopeni-re. Péter akkor kap észbe, hogy elfelejtette visszakérni a messzelátót. Még a nevét sem tudja a tisztnek. Elhagyják Băneasát.

Az út erdők között visz. Menet közben két készenlétbe helyezett ágyút látnak, körülöttük tüzekek. Ezek is a terroristákra várnak. A teherautók befordulnak egy földútra, és pár száz méter után megállnak. Itt fogják tölteni az éjszakát. Az út két oldalán hosszan elnyúló cementkerítések, a laktanyák közötti „semleges” területen parkolnak. A csapatot figyelmeztetik, hogy a múlt éjszaka lőtték a tőlük balra eső laktanyát, ezért legyenek készenlétben. Ülnek a teherautókon, lassan besötétedik. Mindenki előveszi a zsákjából az ellátmányt: babgulyás csülökkel. Beledöfik a bicskájukat, kanyarintanak egyet, és fel is van nyitva a konzerv. Egy napja nem ettek rendesen. Parancsba adják, hogy bármi történik éjszaka, ők kussolnak, mintha itt se lennének. Senki se használjon zseblámpát, teljes csendben és sötétségben kell maradniuk. A fegyvert sem használhatják, csak legvégső esetben, akkor is csak

parancsra. Nincs páncélos velük, így védtelenek, és a lőszeres ládákra is kell vigyázni. A terroristák valószínű, hogy az országúton fognak elhaladni. Nem vehetik észre őket.

Trá-tá-tá-tá-tá, hasít bele élesen a szurokfekete éjszakába a géppuska hangja. Kezdődik. Megelevenedik az ég a világító golyóktól, pereg a Csillagok háborújának a második felvonása. Leugrálnak a kocsikról, a kerekek mellé hasalnak, guggolnak. Jelzőfényeket is lönek, bevilágítja az egész területet. Lehetetlen, hogy ne fedezzék fel a három teherautót. A fejük felett, mint parányi üstökösök, suhannak el a golyók.

December 24-e, de a golyók ezt nem tudják. Ugyanolyan hevesen záporoznak. A cementkerítés mellé vezénylik a csapatot. A lövöldözés véget ér. Visszamasznak a teherautóra. Pár perc múlva újra kezdődik. Megint leugrálnak, bújnak a kerítés mellé. És ez így tart egész éjszaka. Le-fel ugrálnak a teherautóról. A golyók cikáznak a levegőben, és amikor a kerítéssel találkoznak, a már ismert fémes csilingelő hangot hallatják: pling-pling. Vajon őket lövik? Vagy csak eltévedt golyók? Végül már úrrá lesz rajtuk a fáradtság, és fásultan guggolva alusznak a kerítés tövében. A golyók füttyülnek a fejük felett, ők meg füttyülnek rájuk. Néha egy-egy erősebb sorozatra felriadnak. 48 órája talpon vannak, jólesik minden percnyi alvás.

Virrad. Ahogy a tárgyak körvonalai megjelennek, a lövöldözés abbamarad. Visszamasznak a teherautókra. Egy kék ruhás osztag vonul el mellettük, a srácok meggyötörtek, elcsigázottak, látszik rajtuk, hogy ők sem aludtak. Kiderül, hogy tévedésből a másik katonai egységgel egész éjszaka egymást lőtték. Az indító lövéseket talán a terroristák adták le, de utána hagyták kibontakozni a bakákat. Ez szinte hihetetlen. Nézik a kerítést. Tele van friss lyukakkal. És pár órája még milyen bizalommal támasztották! Reggeliznek, aztán indulnak Otopeni felé. Útközben még betérnek egy híradós egységbe tankolni. Az itteniek mesélik, hogy Otopeni-ben megint nehéz éjszaka volt, nagyon sokan meghaltak. A tisztek egymás között olyan terrorista helikopterekről beszélnek, amelyek láthatatlanok. A fegyverzetük meg hiper-szuper, hangtompító, infravörös, robbanógolyós, vidiagolyós, amely a páncélon is áthatol.

Péterék csak kapkodják a fejüket. Ez már tényleg sci-fi. Elmegy a kedvük az egészsztl, ki tudja, mikor és hogyan lesz vége a harcoknak.

Istenem, ha győznének... Minden másképp lenne, véget érne a Ceaușescu-kor, végre lenne kaja a boltokban, és minden jó lenne. De ez most még teljesen bizonytalan. Ismerősökkel találkoznak. Egy szakasznyi baka a századukból. A csapatszállítójukat javítják itt. Az ezredparancsnok-helyettes, Brînzaru itt hagyta őket, csak Pepenel őrmester, a sofőr, egy felelőtlen, vidám fickó van velük. A bakáknak kell vigyázniuk rá. Kora délután együtt indulnak tovább. Kikanyarodnak a laktanya kapuján, utánuk a csapatszállító. Pepenel kidugott fejfelé vezet egy kicsit bizonytalanul. A páncélos kanyarodás közben ide-oda fickándozik, mint egy makrancos csikó. Egy út szélén parkoló Daciát enyhén oldalba lök, ettől az autó a felére zsugorodik. Egy szemből jövő gépkocsit pedig a járdára ugraszt, de így legalább elkerülük az ütközést. Péterék élvezik a látványt, és nagyokat kurjongatnak. Ilyet csak a háborús filmekben láttak. Biztatják Pepenelt, aki visszaint, és nagyokat röhög.

A jókedv egyből alábbhagy, ahogy közelednek Otopeni felé. Egyre több az út mentén parkoló szétlőtt autó. Egy teljesen kiégett busz mellett haladnak el. A reptér bejáratához kanyarodva ijesztő látvány fogadja őket. Egy teljesen kiégett TAB. Csak a páncél maradt, és a nyolc gumibroncsból a drótszálak elszenesedett csonkjai. Vajon melyik egységhez tartozott, a terroristáké volt, vagy az átállt katonaságé? Vajon a személyzetnek sikerült kimenekülni? Péternek eszébe jut az a félórás élmény, ahogy küszött a páncéloson belül, és a felszerelése mindenbe beakadt. Ezt a járművet képtelenség gyorsan elhagyni. Magában hálát ad a Fennvalónak, hogy akkor nem indult be az ezredparancsnoki TAB motorja.

Otopeni-ben mozgalmas az élet. Sorfalat állnak a tankok és a páncélozott lánctalpasok, csövük fenyegetően mered a leszállópályák felé. Néhány helyen a cementpálya felhányva, mintha felszántották volna. Péterék teherautója a kaszárnyák felé vezető útra kanyarodik, és leparkol, mielőtt beérne az épületek közé. Nagy örömmel üdvözlük a századból a cimborákat. Árpai kivételével itt van az összes régi cimborája: a bánffyhungyadi Tibi és a kolozsváriak, Zoli, Andor meg Gyuri, az újonc. Az utóbbi napokat a páncélosban töltötték. Nagy élménybeszámolókat következnek. Péter kérdezi, milyen volt a tűzkeresztség. Kiderült, hogy 24 órán át nem hagyhatták el a páncélost, a kisdolgukat a csajkájukba végezték. Benne voltak a sűrűjében, lóttek is veszettül a televízió épületénél. Többnyire az épületek tetejét, mert

azt mondták nekik, hogy a terroristák onnan lönek. Állítólag az ezredükből négyen haltak meg, és többen megsebesültek. Mesélik, hogy az egyik baka úgy halt meg, hogy a fegyvere a nyakában lógott. A golyó a puskát találta el, majd gellert kapott, és az állán keresztül az agyáig hatolt...

Közben besötétedik, és Tibi szól Péteréknek, hogy megmutatja, merre van a kantine. Most jönnek rá, hogy az ebédet kihagyták. Amikor belépnek az étkezdébe, Péternek nem csak a melegtől párásodik be a szemüvege. Egy feldíszített karácsonyfa áll a sarokban az asztalon villogó égőkkel. Mennyei érzés fogja el őket. A ceausizta hadseregben efféle „vallásos cicoma” elképzelhetetlen volt. Rögtön eszükbe jut, hogy ma szenteste van, és ez mindenkit örömmel vegyes szomorúsággal tölt el. Vacsora után a teherautó mellett ázni kezdenek egy nagy lövészárkot, hogy mind a kilencen beleférjenek, mert, ahogy a korábban érkezett cimborák mesélik, itt éjszaka nagy felhajtás várható. A gyalogos szakaszok minden éjjelt a páncélosokban töltenek. Már a lehető legváltozatosabb fajtáit sajátították el az ülve alvásnak. A derekukat, térdüket fájlalják. Az utóbbit azért, mert álmukban ültő helyükből önkéntelenül előrecsusszanva, a térdüket a hideg vasnak nyomják. Gyuri, a kolozsvári újonc panaszkodik, hogy ebből előbb-utóbb reuma lesz.

Péter elgondolkozik: miért mindig csak éjjel van a banzáj? De sok ideje nincs ezen mészolni. Jó széles árkot ásnak, hogy fekvé elférjenek benne. A teherautóról a sáncokba hordják a pokrócokat, hogy kibéleljék, mint egy fészket. Aztán bepackolódnak a teherautóba a ládák közé, mert a ponyva azért mégiscsak nagyobb védelmet nyújt a hideg ellen. Amikor a keresztény világ nyugati fele épp Jézus születésének ünnepét üli, itt elszabadul a pokol. Az alvás nélkül töltött éjszakák után épp jóleső állomra szenderülnének, amikor örült lövöldözés kezdődik. Ugrálnak le a kocsiról, be az árokba. A fejük felett cikáznak a golyók. Nem tudják értelmezni, hogy kik, merről, hová lönek. A műsor első felvonása egy órán keresztül tart. Így köszön rájuk karácsony.

December 25-én éjfél után a lövöldözés alábbhagy, és minden elcsendesül. Alszik a kised a jászolban, a pásztorok és a napkeleti bölcsek is hazamentek. Péterék takaróikba burkolózva álmra szenderülnek a lövészárokban, miközben elkezde csendesesen, nagy pelyhekben esni rájuk a hó.

*

Történhetett volna másképpen is? Akkor még teljesen átélték azt, hogy forradalom volt, győzött a népakarat, és elűzték a diktátort. Véres harcok árán vívták ki a szabadságot. Mámorban úszott mindenki, és nem számított az, hogy egy teherautón alusznak lőszeres ládák és hátizsákok között, hogy már napok óta nem fürödtek, és ugyanaz az izzadtságzagú ruharéteg van rajtuk egész nap. Két pofára itták a híreket, egy új világ üzeneteit.

Egyik nap délutánján, talán épp karácsony első napján nagy tömeg verődött össze a teherautók övezte út közepén. Egy repülő tiszt mesélt a szájtáti társaságnak. Ő vezette a helikoptert, amiben Ceaușescu és felesége menekült a Palota tetejéről, közvetlenül a nagy meeting után. Péter igencsak nyújtotta a nyakát, hogy hallja a sztorit. Ahogy körbenézett, már az mámorító érzés volt, hogy milyen demokrácia alakult ki a feszülten figyelő hallgatóságban. Amíg a mese tartott, megszűnt a katonai hierarchia: az ezredes mellett egy közlegény piszkálta önfeledten a fogát, a kapitány csak a káplár válla fölött hallgathatta a történetet. Tényleg mesében éltek, egy hihetetlennek tűnő utópiában pattanásig feszült, csillapodni nem akaró idegekkel. Mindenki nyugtalan volt, ezért gyakoriak voltak a veszekedések, nézeteltérések, amelyek főleg abból adódtak, hogy ki maradjon őrizni a teherautót. Mert mindenki nyüzsgött, teljesen szabadon mászkált mindenfelé a kaszárnyában. Ha tiszt jött vele szembe, csak lazán szalutált, és nem üvöltötték le a fejét, hogy hol maradt a tisztelgést megelőző három díszlépés meg a feszes tekintet. Karácsonyra ajándékcsomagokat kaptak, amelyben narancs és csokoládé volt. Igazi csokoládé! Olyan, amit Péter gyerekkorában evett utoljára. A tiszték persze rendesen beraktároztak mindenből. A tévénézés betört a hétköznapiakba. Nem csak az esti híradó, hanem egész nap, amikor csak lehetett. Itt is demokrácia uralkodott: az épp szolgálaton kívüli bakák és tiszték közösen kuporogtak a készülékek előtt, és szurkolói lelkülettel drukoltak a frissen alakuló politikai eseményeknek. Éjjelente még fel-felcsapott egy gépfegyversorozat, de ez már senkit sem zavart. A teherautó ponyvája alatt húzták a csendest. Igaz, hogy elég kényelmetlen, félig ülő helyzetben, de ez első osztályú hotelszoba volt ahhoz képest, ahogy a cimborák a páncélosokban aludtak, ahol, ha görcs állt a

lábukba, még felállni sem lehetett, nehogy nyújtózkodni. Péterék egy hetet töltöttek a teherautón. Szilveszter éjszakájára már beuccolták őket az elit ejtőernyős kaszárnya sportcsarnokába. Az újév ott érte Pétert a csarnok padlóján, egy matracon.

BÚÉK 1990. Keserű százízzel gondolt haza. Otthon most buliznak a haverok, és végre kitombolhatják magukat, lehet hallgatni az Edda-számokat és az István a királyt. Sőt a magyar idő szerinti éjfélkor hangosan lehet énekelni: Isten, áldd meg a magyart! Nincs Securitate, nem razziáznak, nem kobozzák el a tiltott lemezeket, kazettákat. Nem kísérnek be éjnek évadján a rendőrörsre, hogy hajnalhasadtáig több oldalon keresztül vallomásokat írassanak arról, hogy kik a barátaid, és milyen zenét hallgattok, és honnan van a hanglemez, kik a magyarországi ismerőseid, rokonaid...

Itt ült ötven baka között a tompa morajban, a hangokat elnyelte, és furcsán, üresen, kongón köpte vissza a csarnok. A bejárat felett egész nap bömböltették a tévét. Pétert erős honvágy fogta el, minden idegszálával vágyott haza. Ehelyett éjfélkor szolgálatba kellett állnia egy bűzös disznóól kondásszobájában. Itt rendezték be a repülőteret körbefutó lövészárók egyik őrszobáját. Kihúzták a kábeleket, és felkurbilizható telefonokon tartották az összeköttetést a lövészárókban tartózkodó őrszemekkel és a parancsnoksággal. Minden órában egyszer csörögtek a telefonok, és sorra jelentkeztek be az őrszemek. Itt az egyes: minden rendben. Itt a kettes: semmi említésre méltó, és így tovább. Ketten váltották egymást háromóránként, negyvennyolc órán keresztül. Utána 24 óra pihenés következett a sportcsarnokban egy matracon. A disznóól egy hosszú hodály volt, nemrégén építhették, mert még nedvesek voltak a falak. Száznál is több sovány malac sivalkodott benne. A végében volt az őrszobának kialakított helyiség, amely valószínűleg eredetileg kondásszobának készült vagy egyszerűen csak terménytárolónak. Volt benne egy kis dobkályha, amely vesztül füstölt, és ha nem tömték folyamatosan, egy pillanat alatt kihűlt a szobával együtt. A szolgálatban lévő híradós az asztalnál ült, és a telefonok csörgését leste. Leváltott társa rendszerint egy téglákra helyezett ajtódeszkán aludt. Az ajtót valószínűleg a hét törpe házáról akasztották le, mert 150 centinél alig volt hosszabb. Poros szalmát és sátorlapot terítettek rá, és máris készen állt a fekhely, amelyre ruhástól dőltek le. Kint farkasordító hideg és méteres hó volt, amely kitartott

egészen február végéig. Péter nem panaszkodhatott, mert mégiscsak egy többé-kevésbé fűtött helyiségben töltötte a szolgálatát. Az egységükből a gyalogosok és tüzerek a lövészárokból teljesítettek őrséget háromórás ciklusokban, szintén negyvennyolc-huszonegyes beosztással. Védtek a repülőteret. Senki nem tudta pontosan, hogy kitől vagy kiktől. Péter szolgálata néha egybeesett a cimborákéval. Tibi és Gyuri érdekes módszert talált ki arra, hogy kicsalogassák egy kis beszélgetésre. Elvágta a telefonzsinórt. Ilyenkor ki kellett menni a lövészárókba elhárítani a hibát. Nem haragudott érte, átérezte, hogy milyen lassan telik nekik az idő odakint a havas sötét pusztaságban.

Éjszakánként sokszor mínusz tíz fok alá kúszott a hőmérő, de a legelviselhetetlenebb a szél volt. Olyankor nem lehetett megmaradni, és az őrséget óránként váltották. Az egyhangúság kemény egy hónapja következett. Már újév előtt nagy hófúvással megérkezett az igazi tél, amely itt, a román alföldön keményen tartotta magát. A bakák kezdték egyre nehezebben viselni az őrséget, már egy hónapja nem vetették le a ruhájukat. A többször átizzadt, majd rajtuk megszáradt alsónemű alatt, a bőrükön egyre több viszkető pörsenés, gennyes kelés tört elő. Egy hónapja folyamatosan visítottak a disznók a szomszédban és tüntettek Bukarest utcáin. Már kavargott a fejük a sok párttól és felhajtástól. Tudták, amíg Bukarestben nem lesz rend, addig itt kell maradniuk. Mindennap olvasták az újságokat, minden új volt és szokatlan. Érkeztek a hírek: az első szabad választás áprilisban lesz. Akkor biztosan csak utána szerelhetnek le. Néhány nap múlva már más hírek jöttek: a választások májusban lesznek. Csüggedés vett rajtuk erőt. Még egy hónap pluszban, amit ilyen körülmények között kell tölteniük.

Egyik éjszaka Péterem volt a sor a telefonszolgálatban. Ült a széken, sapkáját az asztalra tette, és belehajtotta a fejét. Aludt, amikor egy puskalövés dördült a közelben. Hirtelen ugrott fel. Elzsibbadt jobb lábába éles tűszúrások ezrei martak. Már éppen tárcsázni akarta az első őrhelyet, amikor kivágódott az ajtó, és ketten támogattak be egy halottsápadt bakát. Úgy tették le a székre, mint egy darab zsákot, és élesztgetni kezdték, pofogták az arcát, és kiabáltak hozzá. Magához tért. Bal oldalt a télikabátján egy megpörzsölődött fekete lyuk. Az órparancsnok volt vele, és egyik társa az őrségből. Kérdezte a tiszt, hogy fáj-e. Intett, hogy nem, és alig hallhatóan mondta: érzi, hogy a

bakancsaig lefolyt valami meleg. Ijedtség tükröződött fehér arcán. Már jöttek is a szanitécek egy hordággal. A mentőautó nem tud idáig bejönni, muszáj, hogy kivigyék az útig. Óvatosan fektették a hordágyra. Péter akkor látta a kabátja hátát is. Egy tenyérnyi piros folt volt rajta. Elvitték. Néhány óra múlva már tudták az egész történetet. A srác őrsváltás előtt kapott levelet a barátnőjétől, aki közölte vele, hogy elhagyja. Ezután következett az őrség, ahol az embernek töltött fegyverrel a kezében rengeteg ideje van gondolkodni. Fogta a puskáját, a szívéhez illesztette a csövet, és lőtt. Csak arra nem számított, hogy a puska rúg egyet, ezért a lövés jóval a szíve fölött érte. A golyó elő bement, és hátul jött ki. De ahol kijött, ott valószínű roncolt is. Az eset mindenkit megrázott. Érezték, hogy ha túl akarják élni ezt a sivár egyhangúságot, akkor keménynek kell lenni, nem szabad feladni. Péter megint a sportcsarnok padlóján hevert a matracon. Csak közben eltelt a január. Elővette a jegyzetfüzetét, és írni kezdett.

„Nem akart itt lenni: a behavazott táj távoli pusztasága, a közeli képek zord hétköznapijai, a sivalkodó éhes, melegre vágyó malacok újévi hangulata, és a trágyával keveredő poros szalma, a duruzsoló kemence kétes meleget árasztó fénye, a társai félkorom arcát bámuló kilátástalanság társaságában. Ide helyezte a kényszer. S bár remélte, hogy a látszólagos fogva tartás érzését árasztó lakhely csak ideiglenes, a hulló percek súlyos nehézségek árán tovaküzdött pillanataiban mégis távoli álmokkép felbomló szemcséinek sokaságává vált a MIÉRT.

Most szalmával beszórt és zöld sátorlappal fedett ajtódeszka a fekhelye, hol egy moccanás sűrű porfelhőt elegyít az alacsony mennyezetű, nedves falú istálló kondásszobájának csípős füsttel kavart levegőjébe.

Kiért és miért és mi köze hozzá? Miért érzi úgy, hogy az egy hónapja le nem vetett ruha csak önnön koszos bőre, és az alatta felpörsenő fekélyek valahol élő húsába marnak, mint kitörekvő szennyei ittléte nyomorúságának, amely keserűséggel vegyül és a remény mellett vágyakozással – mit úgy érez, bomló agya szüleménye csupán –, és nevetethnékje támad, ha hallja kövér parancsnoka szusszanásokkal teli, áradozó szövegét, hogy itt most jó lesz, és csakis jó lehet, hogy ez a hely egy őrszoba, egy komoly feladatokat ellátó bázis, melyen a világ égtájai felől beérkező híreket gyűjtik, és utasításokat osztogatnak, itélkeznek mások és maguk felett, ellátják a Mindenséget...

...és a hideg-éhségtől megvadult disznók (a fal túlsó felén) vihognak élesen és felváltva, kórusban és kánonban, hogy jól beszél az öregfiú, neki csak egy csillag kell, csak egyetlenegy, egy kicsit nagyobbacska a jelenlegi négy kicsi helyett – ha lehet továbbra is az az ötágú, ragyogó-megszokott...

Azt mondják, Új év van, Új remények, Új jövő, és lobogtatják az Új-ságokban megjelent Új híreket, az Új világ üzenetét – és a parancsnok feléje bök, kivési kezéből, jót húz a vodkás üvegből: bÚjék 1990...

*...**halld!** néma csönd künn (vagy benn?) összehangzó éhes disznócsorda Új testvért temet, és mielőtt kihülne, felfalják a tetemet.”*

Péter nem akart hinni a fülének, amikor egyik délután az őrszobán parancsnoka közölte, hogy hazaengedi négy napra. Akkor már a bukarestiek rendszeresen jártak haza hétvégekre. Még Gyulát is hazaengedték már, igaz, Kovászna sokkal közelebb van, mint Kolozsvár. Február eleje volt, Bukarest teljesen más arcát mutatta most, mint az események sűrűjében, amikor még lánctalpasok sívítottak az utcákon. A falak még tele voltak feliratokkal: le a kommunizmussal, éljen a FSN. Akkor még nem sejtették, hogy ebet mondtak, és kutyára gondoltak. Az üzletek ugyanolyan üresek, ha lehet még üresebbek voltak, mint azelőtt.

A megszokott sorok mindenütt, talán annyi a változás, hogy a szalámi- vagy a kenyérsor együttvéve sem volt olyan hosszú, mint az Északi pályaudvaron az újságáros előtti. Péter elcsodálkozott, hogy az emberek milyen kitüntető figyelemmel voltak a bakák iránt, mindegyik sorban előreengedték. Sőt követelték, hogy előremenjen. Egy halom újságot vett. Hosszú az út Kolozsvárig. És végre robogott a vonat, át a Déli-Kárpátokon. Brassó felé ereszkedve Péter jó mélyet szívott a levegőből. Most először érezte azt, hogy Erdély is lehet haza, „ahol élned, halmod kell”. Végre átérezte azt, hogy szülőföldje a sajátja, ahol szabadon lehet magyar, és ez nem zavarja román társait, akik ugyanolyan szabadon lehetnek románok, és a szászok is, és minden nemzetiség, aki csak Erdély földjén él. Állt a vonat folyosóján az ablak előtt, és itta szemével a tájat. A gyönyörű hegyeket és erdőket, szíve Kolozsvárért dobogott. A legmámorosabb pillanatában sem kerülte el figyelmét a lány, aki a mellette lévő ablak előtt állt, és ugyanúgy bámult kifelé, mint ő. Ebben a felfokozott idegállapotban nem érzett félelmet, és románul szólította meg. A lány rámosolygott, és kedvesen válaszolt.

Mintha Gyulát hallotta volna, csak sokkal szebb kiadásban. Most már Péter is elmosolyodott az erőteljes akcentuson, és magyarra fordította a szót. A lány felnevetett. Ettől Péter önbizalma megnőtt, és fülig vörösödött. Érezte a vonzalmat, és azt a közösséget, amelyet két erdélyi magyar fiatal érezhet csak. Mesélt az élményeiről, a bukaresti forró napok eseményeiről, élénken kiszínezve egy-egy történetet. A lány is elmesélte, hogy ő most éppen vízumért járt Bukarestben. A szülei két éve Magyarországon élnek, költözik ki utánuk végleg. De lehet, hogy nem is marad ott, lehet, hogy Dél-Afrikába vagy a Kanári-szigetekre megy, mert ott sokkal többet lehet keresni. Ezek után Péter egyre többet hallgatott, már nem akart hencegni, már nem akart megnyerő lenni, ez a lány már szívében lezárta azt, amiért az övé még hevesen dobogott. Estére beért a vonat Kolozsvárra. Amikor a peronra lépett, mámorító érzés fogta el. Szerette volna egy szuszra bejárni a várost, ahol felnőtt, és szerette volna egyszerre látni minden utcáját és épületét, és végül szerette volna azonnal magához ölelni az érte örökké aggódó édesanyját.

*

Március elején kezdődött Péter vesszőfutása. Több mint egy évig tudta tartani bátyja jó tanácsát: a katonaságban a lényeg, hogy maradj szürke. Ne legyél se elesett, se nagy titán, mert kiszúrnak, és jól megszívattak. Eddig egészen jól sikerült, most meg a messzelátó miatt az ezredparancsnok-helyettes célkeresztjébe került, és nem tudott szabadulni tőle. Már többször jelentést tett a messzelátóról. Pechére csak egyet nem tudott megmondani, annak a tisztnek a nevét, aki a lövöldözés zűrzavarában elkérte tőle a távcsövet. Brinzariu minden alkalmat megragadott arra, hogy szívassa. Hívatta a parancsnoki szobára. Amikor Péter megállt előtte, és szalutált, arcára kiülő undorral, lekezelően körbemutatott:

- Katona, hogy tetszik magának itt ez a rend? - így kezdik az öregbakák is a kopaszok szívását. Erre nem lehet mit felelni. Péter is csak állt és hallgatott. Nem értette, mert tele volt a körlet újoncokkal, és íratlan szabály a katonaságban, hogy a tisztek velük takarították a körletet. Öregbaka már nem fog seprűt a kezébe. Az alezredes most mégis őt tette oda takarítani. Gondos alapossággal vezette végig a szobában, és minden apró piszokfoltra rámutatott. Épp csak a fülét

nem fogta közben. Péter finoman jelezte, hogy értette, és hív egy kopaszt a századból, aki majd rendet csinál. Brinzariu erre üvölteni kezdett, hogy Péter megtagadja a parancsot, ki akar bújni a felelősség alól, mint ahogy a messzelátóval is tette. És ellentmondást nem tűró mozdulattal nyomta a személapátot és a seprűt a kezébe.

Elhűlve nézték a tévében az eseményeket, a bemondó felháborodott hangon kommentálta, hogy verik a románokat Marosvásárhelyen. A képernyő szörnyű jeleneteket mutatott. Emberek rugdostak és egy táblával püföltek egy földön fekvő férfit. Botokkal felszerelt emberek kergették egymást. Teljes volt a káosz Marosvásárhely utcáin. Az etnikai feszültség gyilkos indulatokba csapott át.

Másnap a reggeli eligazításon az alezredes név szerint szólította Pétert. Ilyenkor szokták a dicséretet és megrovást kiosztani. Ki kellett állni az ezred elé. Brinzariu gúnyosan végigmérte:

- Péter tizedes, te magyar vagy, ugye?

- Igen, az vagyok - vörösödött el Péter. A katonaságban idáig sohasem firtatták hovatartozását. Még újonc korában kétszer verekedett katonatársaival, mert lebozgorozták, de ennél több etnikai alapú nézeteltérése nem volt. Most érezte, hogy ez valami egészen más. Itt több száz katona előtt, nyilvánosan akarják megszégyeníteni magyarsága miatt.

- Mondd, Péter tizedes, miért bántjátok ti a románokat Marosvásárhelyen? - Péterrel forogni kezdett a tér, hirtelen körülnézett, ezernyi baka állt körben, mindenki zöld volt, és az arcok felismerhetetlenek. Csak annyit tudott kinyögni, hogy nem tudja, mi van Marosvásárhelyen, mert nem volt ott.

- Te nem láttad a televíziót? - förmedt rá az alezredes. - Ti, magyarok a saját hazájukban ölitek a románokat! - Péter mellkasában hatalmas nyomást érzett, csak pillanatokkal később eszmélt rá, hogy egy darabig nem vett levegőt. A teljes súlyával nehezedett rá a verbális megszégyenítés. Szívével érezte és vállalta, hogy itt, az alakulótéren hirtelen a teljes magyarságot képviseli egy személyben, agyával pedig tudta, hogy valójában ennek a gerjesztett konfliktusnak mindössze egy elveszett messzelátó az oka.

Simonfy József

IMAMALOM

MINDIG

Szemem véraláfutásos
Szemem véraláfutásos
Mintha mindig
Naplemente lenne
Mintha mindig
Naplemente lenne
Eróm lesz-e az utolsó
Nagy repüléshez
Eróm lesz-e az utolsó
Nagy repüléshez
Mint az erdőtüz
Mint az erdőtüz
Az ember pusztulásra
Van tervezve
Az ember pusztulásra
Van tervezve
Reszel a tücsök
Reszel a tücsök
Mintha tormát
Könnyezek
Mintha tormát
Könnyezek
Valaha írok-e egy
Jókedvű verset
Valaha írok-e egy
Jókedvű verset
A messzeség bennem
Sebeimen át lélegzem
A messzeség bennem
Sebeimen át lélegzem

Az utolsó óra
A legnehezebb
Az utolsó óra
A legnehezebb
Cápa voltam
Előző életemben
Cápa voltam
Előző életemben
Fölfaltak már
Az anyaméhben
Fölfaltak már
Az anyaméhben

SIVÁR

Mint egy akkumulátor
A szavak lemerültek
Mint egy akkumulátor
A szavak lemerültek
Mondom madár
Ami megjelenik
Mondom madár
Ami megjelenik
Semmiféle madárhoz
Nem hasonlít
Semmiféle madárhoz
Nem hasonlít
Mondom erdő és üres
Hely a képernyőn
Mondom erdő és üres
Hely a képernyőn
Mondom lódarázs és puskagolyó
Tapasztja be fületem
Mondom lódarázs és puskagolyó
Tapasztja be fületem
Mondom rózsa és sötétben

Találom magam
Mondom rózsza és sötétben
Találom magam
Boldog hogy lehetnék
Boldog hogy lehetnék
Szívem úgy kalapál
Lepkékkel teli zsák
Szívem úgy kalapál
Lepkékkel teli zsák
Gyermekkorban fölérugott
Labdák nem hullanak
Le soha többé
Gyermekkorban fölérugott
Labdák nem hullanak
Le soha többé
Szám néma jó
Lesz madáretetőnek
Szám néma jó
Lesz madáretetőnek
Süket fülem kürtnek
Süket fülem kürtnek
Vaksi szemem sötétkamrának
Vaksi szemem sötétkamrának

JOBBSZERETEK

Kilincset fogom a kezed
Kilincset fogom a kezed
Homokóra méri időnket
Minden percben más a csöndje
Homokóra méri időnket
Minden percben más a csöndje
Fehér hajszaaim
Csillogó ezüstje
Fehér hajszaaim
Csillogó ezüstje

Angyal fehérségénél
Nincs fehérebb
Angyal fehérségénél
Nincs fehérebb
Próbálok hasonlítani egy
Repedésre melyből víz fakad
Próbálok hasonlítani egy
Repedésre melyből víz fakad
Eltűnődöm húsos szád
Pattogó melled nélkül
Eltűnődöm húsos szád
Pattogó melled nélkül
Ugyanúgy szeretnélek-e
Ugyanúgy szeretnélek-e
Kenyerünkre méz csöpög
Az éjszaka csöndje
Kenyerünkre méz csöpög
Az éjszaka csöndje hold
Óriás bogyóját csipegetjük
Jobb szeretek lenni veled
Csodálni gömbölyűségedet
Jobb szeretek lenni veled
Csodálni gömbölyűségedet
Mint ülni egy padon
Galambokat etetni kiflivel
Mint ülni egy padon
Galambokat etetni kiflivel

Ady András

ERGO, VAN

azután abbahagytam a fogadásokat legalábbis arra a fontos kérdésre nézve hogy lesz-e párom a szerelemben van vagy lesz egyáltalán szerelem azután hogy megismertelek abbahagytam ezt a szerencsejátékot mert kissé istenről való szórakoztató de sehova sem vivő sport-évődésnek hatott: ha megnyerem a lutrit akkor mindenem megvan ha pedig elvesztem akkor a kerek világon semmit sem vesztettem vagyis megmarad egyfajta mindenem a nagy nihilben

CSAVAR A BOKSZKESZTYŰBEN

mert óvatos vagyok óvatos lettem a végtelenségig tudnék vitázni azzal és arról amit most személyes szinten képviselsz és remélem csak számomra a szerelemtől és míg ez adott esetben kiváló torna lehet az agynak pazarul fitten tartó a mentális csuklógyakorlatokat végző neuron-gruppoknak az az érzésem hogy mindig ott van benne egy bazi nagy hiábavalóság: kissé olyan ez mint a filozófia melynek boncolásába a legjobbaknak tört már bele a bicskája és még mindig nincs benne egyetlen konstans egyetlen atomi amit ne lehetne tovább boncolni cáfolni

MONDANÁTOK?

el tudom képzelni anyám ahogy először csak egy gondolat vagyok számodra nevezhetnél volna eszmének is akár vagy valamilyen alak- és tetetlen ideának akár s akkor lehettem számodra de önmagamnak is a legtisztább aztán mint minden alkalmazásra kerülő alakot nyerő éteri romlani fejlődni kezdtem vajon melyik is volt túlsúlyban ezt már csak te tudhatod de már te sem... el tudom képzelni szerelmem hogy először csak gondolat voltam jobbára tetet nélküli idea számodra tiszta még és ki nem próbált ötlet a legjobb fajta az embrionális a szárnyak

nélküli lebegő valami s most hogy alakot öltöttem húst-vért vettem magamra miattad most éppen mit művelek valamely értékskála mentén helyben romlok vagy előre mozgok?

ESZKÖZTELEN

a simogatás tapintás mondja meg nekem amit az agyamnak már tudnia kellene: ismert kéne már legyél... de tekervényenként és összességében sosem vagyok benne biztos hogy merlek ismerni hogy lehet ilyet és hogy megtehetem

KÖLTŐILEG

elméletileg nem gondolkodhatok és szerethetek egyszerre az egyikkel egy-egy nagy gondolati miérttel állandóan rákérdek az éppen soros miéltre a másik hallgat csak és érez nem firtat nem kérdez... pedig más itt a tény és az nem más: ha szeretek kétszer annyit kérdezek és ezek több mint háromnegyede a miérthez hasonló firtatás amelyre viszont választ sosem keresek soha nem várok

KÜLÖNB

úgy nézel
 rám mint
 egy másik levél
 ugyanazon ágról
 azonos fáról
 még parányi

árnyékod is
az enyémhez
hasonló skicc
ám te zizzensz a
fuvallatra én
 zörrenek

Csíki András
MÁR ÜLT IS MELLÉM

Sprechen Sie Deutsch?
s már ült is mellém
nem tudva kiféle-miféle
vagyok kalapján pöccintett
egyet s marokra fogta
hózentrógerét szakálla
foltjait s az összevissza
ráncokat homlokán bekormozta
a júliusi napfény
English?
napszemüvege a szökőkutat
tükrözte s a déli felleget
mi felettem körözött kitartón
beszédes remegések míg kísértek
s szószátyár kihallgató tiszték
hangos ordítással spékelték
magányomat
Just a little bit...
s a szakálla foltjaiba belekent
nyár s a citromfagylalt színű
hózentróger érdeklődve
figyelte szaggatott
válaszaim s nem volt
se megkísértés se bűnbocsánat
csak egyszerű pofonegyszerű
turistaszezon

KÉSZÜLJ!

Készülj a Nagy Nevetésre!
S imádkozz, imádkozz, hogy
a meszes erek még elhordják
véred, jusson még a csavarral
fogott fogak alá szivarvég,
felsavasodott gyomrodba
olcsó, üvegalji seprő.
Készülj! A deszkák s a módszerek
már nyikorognak, csikorognak:
konferálják a Végső Vicceket.
A demo-demo-demo-krácia
három évtitititiezeezezednyi
kísérleti fázisa végéhez közeledik:
a prototípusokat szétszerelik,
az ágyak alól kiráncigálják az
igazság kegyvesztett szanitéceit,
a bankárok s a közügyek lánglovagjai
egy utolsó, orbitális orgiába kezdenek,
s a maradék utópiát is felvedelik.
A szétroncsolódott magasztosság?
Jómagaviselet? Szorgalom?
Szemétdombon, farkasveremben végzi –
agyvelővel, széttört szavakkal,
késhegyeni méltósággal, csipetnyi hűséggel,
anyatejszagú végrendeletekkel.
A költők? Kikínlódják még az
utolsó, el nem használt rímeket csókra,
asszonyöltre s egy-egy mihaszna,
újsütetű hasonlatot szeretetre, békére,
tiszteletre stb. Te? Készülj fel a Nagy Nevetésre!

Kertai Csenger
NÉZD, ITT VAGYOK

A közeledés hozzám annyival könnyebb,
minél több súlyt dobsz ki süllyedés közben.
Mérlegeld, mennyit érek,
hogy hozzám igazítod-e a valóságot,
vagy hagyod, hogy összenyomjalak.

Nem tudhatod, mi fog történni veled,
mielőtt megbékélsz.
Az előbb egy angyal járt itt,
és felírta a neved.

MODERN IKAROSZ

Így akartál,
esendő-szépnek,
aki folyton a határait feszegeti,
de sosem lépheti át.

Megvan köztünk a határ,
mert száz, ezer próbáim közben,
hogy olyan legyek, mint te,
szerető akadályokat állítasz.

Látod, nem engedted, hogy pénzt adjak
annak a néninek,
inkább cigit vettem,
mert nem segíthetek mindenkin,
ilyen kis bűneimmel törsz le,
nehogy olyan magasra szálljak,

amit már nem bírnak
amúgy is gyenge szárnyaim.

A magasság megolvadt hófehér,
alatta a tenger
mindig biztos távolban mutatkozik.

A távolban zsvivaj, hajók sziluettjei.
A cél nem a Nap,
hanem egy város derengő lámpafényei.

Önarckép angyalokkal (mezzotinto, 31,7 x 39,5 cm, 2017)

Végh Balázs Béla

„EZÜST ÉS ARANY FUVOLÁK” HELYETT
„ASZOTT BÜRÖKFURULYA”

– Bevezetés Simonfy József költészetébe –

Simonfy József verseiben belülről figyel, elemzi és értelmezi önmagát, gondolatait, érzelmeit, hangulatait. Számára a bensővé lett valóság válik lírai élménnyé, leginkább érzések, impressziók, depressziók uralják szövegeit. Rejtelmek az irodalompszichológia eszközeivel tárhatók fel, ebben maga a vers van segítségünkre: „az én valóságom / más valóságokkal összhangba nincsen / össze se jön semmi”. A versekben a bensővé vált lét, a már interiorizált világ helyettesíti az objektív valóságot, ennek szubjektivizált elemei pedig a valóságtényeket. Áttételes irodalmi tárgyiasságaiban közvetetten vannak jelen a mindennapi élet dolgai és jelenségei: ezeknek a szublimált változataival találkozhatunk a szövegekben. Az önmaga belső világába zárt alkotónk szembesülve az egzisztencialista és nihilista eszmélésekkel, egyszerre hasonul meg a világgal és önmagával. Erre utalnak a költő kétezer után megjelent kötetcímei (*Bánatkönyve* – 2000; *Égdarab* – 2002; *Holdkóros halak* – 2004; *Hogy nézek ki* – 2005; *Vagonéjszakák* – 2006; *Kövel vetett ág* – 2008; *a mélység visszanéz* – 2014; *Kampó az S* – 2016; *Fehér fáj* – 2016; *Idő rokkantja* – 2017), számos verse közül kiemelten a *belülről* című. Ez a vers ad hírt a rejtve maradó tárgyi világról, amelyről „ezüst és arany fuvolák” szólnak, és amely végtelen lehetőséget kínálhat az emberi megismerésnek. Viszont a szubjektumba zárt én számára behatárolt a lírai megismerés, kísérlete „aszott bürökfurulyát” eredményez: „élni tudás / jó modor bennem / fikarcnyi sincs // ezüst és arany fuvolák / talán szégyellenem kéne / aszott bürökfurulyám // mennyi minden van / a földön semmiből / sem kaptam a legjavát / állok a szélén az ég / mélyét a tó vizében / nézem belülről fagyok // meg mint víz / az üvegben”. Ezzel a felismeréssel viaskodik a lírikus, és fejt ki újra és újra, legszemléletesebben a *miniatüreim* egyik darabjában: „a fa kitömve verssel / a ló kitömve

verssel / a madár kitömve verssel / a giliszta lótetű kitömve / verssel / csak az ember kitömve semmivel”.

A verseket olvasgatva át kell értékelnünk a lírai szövegekhez való hagyományos viszonyulásunkat: ahogy a szótól szóig, mondattól mondatig araszolgató költő új szövegvilágot épít, nekünk, versolvasóknak is egyéni jelentésvilágokat kell hozzá társítanunk, befogadói tapasztalatunk rejtett, kevésbé mozgósított aspektusaira kell hagyatkoznunk. A versszövegek kísérleti jellegéből adódóan a hozzáadott befogadói értelmezésnek is hasonlóan alternatívnak kell lenniük. Megkönnyíti a helyzetünket, hogy a verssorok szabálytalan és váratlan tördelési módja, az írásjelek teljes hiánya szabad olvasói játékra ad alkalmat.

A *palackarcom* ciklusnyitó vers megadja a *mélység visszánéz* című kötet alaphangját, ráhangolja az olvasót a befogadásra: „hol vagyok órák milyen időt / mutat egy év háromszázhatvanöt / nap mérges szálkái a bőröm alatt”. Ebből a három versorból tetszés szerinti szó szerkezetek (ún. szintagmaláncok és -bokrok) alkothatók: Hol vagyok? Órák milyen időt mutat? Egy év háromszázhatvanöt nap. Mérges szálkái a bőröm alatt. Bennük közhelyes, mindennapi kijelentésekre ismerhetünk. Egy újabb tagolási mód viszont újabb alternatíváját adhatja az értelmezésnek: Hol vagyok, órák? Milyen időt mutat egy év? Háromszázhatvanöt nap! Mérges szálkái a bőröm alatt! A soroknak ez a másfajta szegmentálása átértelmezi közléseink közhelyeit. A szövegértésben így egymásra tevődő jelentések értelmezési feszültséget teremtenek, kibillentve a kényelmes linearitást. A vers kétsoros refrénjének az a rejtett funkciója, hogy felvillantsa számunkra a normalitás elveszített alternatíváját, és egyértelművé tegye a közlést: „madaraim közül fölörpíték egyet / hozzon hírt tavaszomról.” Ám az utolsó versszakban ez a harmónia- és egyértelműség-érzésünket is elbizonytalanítja a hiány könyörtelen megidézésével: „madaraim közül fölörpíték egyet / tíz volt már csak egy van”.

Simonfy József verseiben az örökös hiányról olvashatunk, arról a hiányról, amelyet a 21. század embere a normalitás, a harmónia és a szabadság elveszítése nyomán érzékel. A versek ennek a kollektív és egyéni felismerésnek a költői lenyomatait, emberi hiányérzetünk fenntartói. A versek az ontológiai magány megteremtői: egy errodálódó világkép megjelenítésével a költő kíméletlen önmagával és olvasójával is a lelki traumák közvetítésének a vállalásával. Ebben a törekvésében

végtelenül őszinte, elmegy akár az aszketizmusig is: nem szépít meg, nem leplez el semmit. Szigorúan ellenőrzött interiorizációja ez a tárgyi világnak, semmi sem érvényesülhet önértékei és öntörvényei szerint, holott értékekben gazdagabb, mint impressziókból és depressziókból teremtett lírai képmása. Ezért a versekben a valóságtények sajátos módon válnak irodalmi / lírai tényekké: nem a kiteljesedés, a feltöltődés útját járják be, hanem a lírai tradícióval ellentétben a degradálódását és az elértéktelenedését. Innen a számtalan félbemaradt gesztus és mozdulat, félig gondolt gondolat, meddő próbálkozás, ahogy arról az *asztalon* című versben olvashatunk a *kampó az s* című kötetben: „szóhólyagos / a szám / magamon / én vagyok / a retesz a zár / - szabadság - / az is bennem / van kulcsra / zárva // az asztalon / csontok / velem szemben / vak angyal ül // semmi napok / semmi éjek / semmi élet // égből csepeg / a szintiszta kékség / olvad a mennyország / a holnapi napra / gondolni se merek”.

A motiváció, a birtoklásvágy hiánya, a közöny elidegenedéshez, spontán dekonstrukcióhoz vezet. Ennek maga a költő is tudatában van, verseinek visszatérő gondolata – „már úgy megszoktam az életet” – ezt a léttel szembeni közömbösséget nyomatékosítja. Az aktív megismerést a megszokás, illetve ennek egy még passzívabb módja, a hozzászokás váltja fel. Emiatt nincsenek meglepő, szokatlan fordulatok sem a megismerésben, sem a nyelvi megformálásban. Impulzív lírai birtokbavétel helyett depresszív interiorizáció uralja a versvilágot; versről versre erősebb nyomatékot kap az elidegenedés, elidegenedés a világtól, a verstémától, a versformától és az ének önmagától: „bánatom milyen eredetű / pszichológus nem segít / talán egy másik életből / hoztam magammal / ahol tevébánatom volt / a púp miatt / de most kedvem / kedvező szél feszítse / röptsem magam / nélkül szinte / cellamagányom szaggassa / álljon romokban omoljon össze / ötvenöt éves már nem leszek / tartok a hatvannak / mint szüretelésre / váró szőlőhegynek / nem várok az ihletre / ami elmúlt miért / sirassam évek sokát / igazítva nemcsak / húsz-harminc méteres / hullámokból áll a tenger / ott a temérdek mélység / abba merülök most el”. (*temérdek*) A beszélő titkok tudója, aki képes a felszín, a tárgyi világ mögé látni és illúziók nélkül szemlélni a tárgyi világot: ami új és értékes, az egy transzcendens közegből érkezhethozzánk, a kiüresedett földi lét potenciális fekete lyukként felfalja saját értékeit. Megriad a

látványtól, holott a klasszikus hagyomány szerint az ő feladata lenne érzékeltetni az értékek és az értéktelenségek közötti különbségeket. Visszahúzódo habitusa, zárkózottsága miatt képtelen erre a misszióra: „azt hittem / erről a / világról / csak én tudok / igyekeztem / titokban tartani // amit látok / iszonyúan meglep / jákob létráján / angyalok jönnek / ahogy földre lépnek / szárnyaikat elégetik // ijedtemben / beszorulok / az éjszakába / kapálódzom / akár a fába / szorult féreg”. *(amit látok)*

Ha analógiát keresek a líratörténetben Simonfy József költészetéhez, több irányba is elvezet olvasói tapasztalatom: formabontásával, világfájdalmával a manierista hagyományhoz köthető, ugyanakkor a '45 utáni német lírához is, végül az úgynevezett minimálköltészetre is gondolok, amely igyekszik lecsupaszítani a verset, sokszor a gondolat és szóminimumig, de leginkább a minimál szintaxisig, a tömondatokig: „hátam mögött / az élet // előttem a / halál // két határ / közti senkiföldjén // hasalok együtemű / motrom alatt / mellyel keresztül / kasul száguldtam // a négy évszakon / a négy égtájon // egyre gyakrabban / éreztem // valami nincs / rendben // ki-kihagy / megáll // az agyonhajszolt / lovakat főbe lövik // az idő fáradt / olaja // leköpte / a szívgyertyát”. *(senkiföldjén)* Simonfy nem abból az irányból közelíti meg az irodalmi minimalizmust, ahogyan a kortárs magyar posztmodern költők, vagyis a hagyomány ironikus újírása felől, hanem a hatvanas évek neoavantgárd kísérleteihez vonzódik, illetve a tragikus életérzés átpoetizálásához.

Versei a költészettörténet késő modern korszakát idézik. Önkéntelen is adódik a kérdés: anakronizmussal van-e dolgunk, vagy ebben a késő modern költői manírban a posztmodern egyik alternatívája nyilvánul meg? Annyi biztosan megállapítható, hogy a szerző nem mond le a modernség egyik alapgesztusáról; a konvencionális erkölcsi, esztétikai és igazságértékek következetes tagadásáról. Kortárs világunk, amelyben élnünk adatik, folyamatos újratermeléssel tartja fenn felemás életérzésünket, ennek adekvát poétikai modellezéséhez a 20. századi modern életérzésig kell visszamennie a költőnek. Úgy tűnik tehát, hogy ennek a poétikának paradox módon visszafelé vannak perspektívái az időben: a legtávolabbi az egzisztencializmus, legközelebbi pedig a neoavantgárd. De ennél líratörténetileg sokkal izgalmasabb a két irányzat közé eső korszak: egyrészt az 1945-öt, másrészt az 1968-at

követő évek költői újításai. Az 1945 utáni német költészetéről, azon belül a Kahlschlaglyrikáról, különösen Gottfried Benn költői gyakorlatáról van szó – a nácizmussal nihilbe süllyedt német szellem felhagy minden lelkesedéssel és lelkesítéssel, a költészetben a trópusok (szimbólumok és szinesztéziák) teremtésével. A nemzeti szocializmus mindent lehengetlő propagandája által kilúgozott, kisajátított német köznyelv nem volt már használható a költészet hagyományos retorikája számára, nem volt alkalmas a poézis magasztos, árnyalt vagy játékos megnyilvánulásaira. Ide sorolható Paul Celan és a bukovinai német költők holokauszt-költészete is. Miután a Bukovinában letelepedett zsidóság felvállalta a német kultúra és nyelv gyarapítását, a történelem rémséges paradoxonaként az „imádott” német nyelv a fasiszta gyakorlattal a megsemmisítés, az Endlösung nyelve lett. Ez a tudathasadást eredményező állapot vezetett el a bukovinai költészetben az abszolút elidegenedéshez (absolute Verfremdung), Auschwitz után már csak így lehetett németül verset írni. Hasonló történik nálunk is a kommunizmus 1989-ig tartó regnálásával, ennek a lírai lenyomatára találunk Simonfy verseiben: „valahol nyár van / valahol mindig nyár van / széthurcoltam magam / egyik szobából a másik szobába / egyik éjszakából a másik éjszakába / a lélek leszakad a testről / gyümölcs az ágról / reménytelen remény / az idő eljárt felettem / tavaszi gyöngesség végez velem / gubbasztok szárnyai közt a madár / ablakében avas hold / kőben olyan csönd van / tükröt tokba teszem mint egy hegedűt / kiálló szög vagyok / azt írom amit egy haldokló diktál / mennyi szépség a világban / semmiből sem kaptam a legjavát”. (*mint egy hegedűt*) Simonfy József mindezt akkor teljesíti ki és mélyíti el verseiben, amikor kortársai a neoavantgárd formabontó eljárásaival felhagyva a posztmodernben visszatérnek a trópusokhoz, a komplexebb képekhez, az összetettebb versvilághoz. Kovács András Ferenc elsők között hirdeti meg a versreneszánszt a *Tűzföld hava* című kötetével a nyolcvanas évek második felében. Simonfy nem követi ezt a tendenciát, a kétezerestől rendszeresen megjelenő versesköteteiben következetesen fogalmazza meg és írja tovább önmagát: nem lelkesül és nem is lelkesít. Idézett versét (*mint egy hegedűt*) szellemi-érzelmi perspektívákat sejtető sorral zárja: „mennyi szépség a világban”, ám azonnal el is hessenti a lelkesedés lehetőségét: „semmiből sem kaptam a legjavát”. Ez a gesztus felemás érzéssel töltheti el az olvasót: a természeti szépség a klasszikus

költészet egyik közismert toposza, értékes költői életművek építkeztek belőle. J. W. Goethe a természeti és a művészi szép kettős esztétikai elméletéhez abból indul ki, hogy a természetben szétszórta, céltalanul és önmagáért van jelen a szépség, különféle alakot öltve: erdei tisztás, virág, bukolikus táj stb. A poéta feladata, hogy ezekre a szépségformákra figyeljen, összegyűjtse és verseiben immár koncentrált esztétikai szépként megjelenítse. A Goethe klasszicizmusa óta eltelt évszázadokban sokat változott az ízlés mind a természeti, mind a művészi szép megítélésében. Simonfy Józsefnek paradox módon költőként nincs szépségélménye: közömbösen nyugtázza a természeti szép meglétét, és rezignációval a művészi szép hiányát.

A poétikai-retorikai eszközök minimális jelenléte (sokszor teljes hiánya) lecsupaszítja a versvázat, egészen a betűig elmerészkedve: „kampó az S nevem kezdőbetűje / ki vagyok akasztva a világba / húsok mészárszék hideg falára / űri állatokkal játszom / ott helyben elaludnék / úgy reám tör az álom”. (*kampó az S*) Szövegeinek grafikai képe, tördelése emlékeztet inkább a versre, ha „kiterítjük”, illetve a verssorokat egymás után írjuk le, prózát (prózaverset?) kapunk. Az eredetileg prózaként megszülető nyers szövegnek a szándékolt és izgalmas tördelése alternatív olvasatot eredményez, erre játszik rá a központozás hiánya. Emiatt a szövegeket egyfajta belső feszültség uralja, melynek forrása a tragikus életérzés, helyel-közzel groteszkkal párosulva. Ez a lappangó, a sorok közül előtörő szuggesztív atmoszféra tartja fogva olvasóját: „öreg házban kísértet jár / belém a lélek híjával / vagyok istennek angyalaim / sincsenek szörnyű bárhol / ott helyben elaludnék / úgy reám tör az álom”. (*kampó az S*) Ha ezt a versszakot újratördeljük, csupán grafikai képe változik meg, a belőle áradó szuggesztív feszültség megmarad, ha más-más szóra tevődik is a hangsúly: „öreg házban kísértet / jár belém a lélek / híjával vagyok istennek / angyalaim sincsenek / szörnyű / bárhol ott helyben elaludnék / úgy reám tör az álom”.

József Attila a költői nyelvről szóló egyik értekezésében különbséget tesz a „születő” és a „használt” szó között. A költő éppoly teremtő hatalommal rendelkezik, mint az ősnyelv egykori megalkotói, akik a szómágia bűvkörében alkottak új szavakat, vagyis a „születő” szó költői kiváltság. A „használt” szó ezzel ellentétben része a mindennapok prózájának, s akinek csak ezzel van dolga, nem részesül abból a

mágikus kiváltságból, amelyet magáénak mondhat a költő. Ilyen szómágia eredménye Simonfynak a két „használt” szóból egybeszerkesztett *vasonéjszakák* kötetcíme. A *vason* az egyedüllét, a kitaszítottság / kivonulás motívuma, az egzisztencializmus és a holokauszt-irodalom tárgyiasult szimbóluma. Az *éjszaka* a meditáció, a töprengés ideje (a romantikától a modern költészetig otthonos a – gondolati – lírában), alaphelyzete: a beszélő egyedül virraszt és töpreng a világ dolgai fölött. A *vasonéjszakák* egybeolvasva és többes alakváltozatban visszatérő és állandósuló alkalom és kényszerhelyzet, amelyben a virrasztónak vállalnia kell a rászabott értékillúziók nélküli létet, hogy vasonéjszakáról vasonéjszakára megfogalmazhassa veršhíreit önmagáról. A versek így válnak a megtapasztalt és felismert értéktelenségek nyelvi konkretizációivá. Néha-néha felsejlik bennük a nosztalgia és a honvágy egy virtuális élettér iránt, ilyenkor megnyílnak és kitágulnak a fogva tartó vasonéjszakák; teret és időt legyőzve a költő kozmikus társkeresésére indul: „születés és halál / közti zárt területen / lépkedek aláaknázva / alvásokkal ébrenlétekkkel // hallgatásom óceánján / csöndem jéghegye / a látóhatárba ütközik / hatalmas léket ejt – elsüllyed // most messzire látok / olyan messzire látásom / nem ütközik napok óta semmibe / ahogy a csillagok fénye / hónapokon át éveken át megy / vajon ki veszi észre”. (*vajon ki*)

Hasonlóan zseniális telitalálat a „négyévszakos a szívem” szövszerkezet a *négyévszakos* című versből. A benne érvényesülő lírai invenciót az analógia kelti életre; a naptári év négy évszakos és az emberi szív biológiai (két kamra, két pitvar) felépítése közötti hasonlóság komplex költői kép lehetőségét hordozza magában. Ám Simonfyt nem a lehetőségben rejlő perspektívák izgatják, helyettük az illúziók nélküli ténymegállapítást választja, az egyre szaporodó dísztelen nominális (alany + névszói állítmány), illetve hiányos mondatszerkesztés a felismerés riadtságát érzékelteti. A bezártságot tovább fokozza a szonett formai kötöttsége, valamint a verskezdetet és -zárlatot adó „négyévszakos a szívem” szövszerkezet, mely egyben a vers keretes szerkezetét is biztosítja. Ebben a többszörösen megidézett bezártságban kiszolgáltattottan, magatehetetlenül létezik az ember: „négyévszakos a szívem szemet szűrőan / öregszem egyre közölhetetlenebbek a dolgok / körülöttem csak át ne aludjam ami még / hátra van agyam égő házából kimenekítem // az élőket utoljára hagyom frigyládám / szárnyüszök

hátamon szirmai nyitja – / föl-föl a csillagokba kiráz a világűr / hidege a menny melegét nem érzem // lehányom magamról a sok kacatot / az egész cakompakk mit sem ér / markolásztam etetőmre kiszórt álnapokat // áléveket áléletet van amiről hallgatni / kell kifordulva magamból felejték / mindent négyévszakos a szívem”. (négyévszakos)

A magányérzet és a belőle fakadó tragikus világszemlélet tartalmatlanná és kirekesztetté teszi az emberi létet, és az embert mint eredendően társas (szociális) lényt megfosztja a hozzátartozás élményétől. Bár Simonfy versszövegeiben ritkán használja az inverzió retorikai eszközét, megfogalmazott hipotézisünk fordítva is igaz: a kortárs emberi lét leromlott minősége generálja a magányérzetet. Mindannyiunkban megvan a kiábrándultságra való hajlam, van bennünk vonzódás is a tragikumhoz, mely néha tartósan elhatalmasodik rajtunk, máskor csak felvillan bennünk, sötét árnyként suhan át rajtunk, ilyenkor könnyedén elhessentjük, tréfálkozva úzzuk el. Az átlagosnál érzékenyebb alanyi költő magára vállalja a magányból fakadó szenvedést, és magában tovább növelve a világfájdalmat egyfajta negatív messianizmus mellett kötelezi el magát. Az idegenség- és magányérzet nem szokatlan a költészetben, sokan fogalmazták már meg és írták ki magukból, tették művészi intellektualizmusuk tárgyává. Simonfy verseiben a hangsúly nem a fogalmon, hanem az érzésen van, melynek határtalanok a perspektívái és beláthatatlanok a dimenziói. Egyrészt maga a költői pszichikum mikrokozmosza, másrészt a makrokozmosz, a végtelen világegyetem az otthona: „valami nincs rendben / bácsizom a velem egyidősöket / fiatalok közé furakodom állott / szagomról azonnal fölismernek // belekönyökölök az éjszakába / íróasztalom a hold teljes szétszórtság / összevisszaság azt sem tudom / ma van-e még / kilövöm magam az ürbe / a tejút kopár lakatlan csillagok / úri állatokkal játszom / egyik csupa fül egyik csupa / szem egyik csupa száj / mind árva mint nyelv a szájban”. (*mind árva*)

Aki Simonfy József verseit olvassa, a lét- és önvizsgálat gondterhelt pillanatait éli át, saját elhallgatott létélményeivel, be nem vallott érzéseivel és gondolataival találkozhat. Kénytelen felismerni, hogy senki nem menekülhet önmaga elől, kényszerből rejtőzködik vagy vegyül el a semmitmondó felszínlétben. Így lesz a létről való meditáció, maga a versírás inkább kegyetlen, mint kegyelmi állapot. Drámái pillanatként éli meg a költő a találkozását az üres papírlappal,

kénytelen önmaga megsemmisülésének tanújaként megszólalni: „arra riadsz a költő elment / itthagyt az üres papíron / melyet most úgy lóbálva / mint a botját a vak / nincs több vers / kivágott fa / borulok magamra”. (*az üres papíron*) Itt is a külső problémahelyzet érzékeny interiorizációja eredményezi a tragikumot, ami nem a katarzis felé emeli az olvasót, hanem ellenkező irányba, reflexióra ösztönzi, vagy éppen lehangolja. Ha a versíró azonosulás helyett távolságtartó iróniára törekedne, nyithatna a posztmodern felé. De attól is visszariad, ha valaki aktuális, netán divatos költőnek nevezné. Csakis ennek a tudatában kapunk elfogadható magyarázatot a hiányérzetünkre – hová lettek a költészet hagyományos trópusai ezekből a versekből. El kell fogadnunk, hogy a Simonfyt nem érdeklik a könnyed, játékos, dekoratív elemek, aki „a világ / lekötött / zsákjában” lődörög, elébb-utóbb rákényszerül egzisztenciális kérdéseinek őszinte és kegyetlen vizsgálata: „nem siratok / se élőket / se holtakat // sorsomat élem / könyörtelenül // ahogy a vakond / minden túrásnál / megáll szétnéz // házam ez / hazám ez / ujjong örömtelenül”. (*ahogy a vakond*)

A József Attila-i modellre hagyatkozva Simonfy önmagában keres és talál alternatívákat: „nem a / világban / benned van / mindaz / amit keresel”. (*versvázlatok*) Megteremti saját arcának poétikáját, majd önmagától is elidegenedve mond róla véleményt: „rágcsálom / örömeim somját / homlokomon lópatkóval / szerencsés sose voltam / mint aki betegségbe / lustaságba menekül / olyan lett nekem a bánat / henyélek gyönyörűség nélkül / mi jöhet még / lelkemnek nincs magas röpte / akár a parti fecske / vájt fészében reszket / álmaim víz alatt / napjaim teleirt lapjaival / kitömöm fonnyadt cipómet”. (*olyan lett*) Az így megteremtett költőarcba, megrajzolt önarcképbe fókuszálódik a kor („aláaknázott / rét az arcom”) és maga a korhangulat („nézd az arcomat / ezt a félévészázados / temetőt”). Ebből az állapotból nincs mód menekülni, át kell élni a degradált életminőségek miatt elszenvedett gyötrelmeket és az alkotás magányát. Az egzisztencializmus eljárásaira emlékeztető lírai önarcképfestés versről versre egészül ki újabb vonásokkal, ezért sem fejthetők meg véglegesen ennek a talányos poétaarcnak a titkai. Erre figyelmeztet bennünket a *holdkóros halak* kötetnyitó verse: „arcom miféle könyv / kinyitni nem lehet / csak a halál nyitja meg // arcomon az írást / ki fejt meg / kik írtak rá / hogy megfejthetetlenek”. (*könyv és írás*)

Czakó Gábor

A MAGYAR ELŐNY
HÁTRÁNYA ÉS SIKERE

A magyar ember, mihelyst gondolkodni mer, óriási előnybe kerül sokakkal szemben. Már az elhatározástól is, hiszen nyilván magyarul vág bele, egy beláthatatlan mélységű-gazdagságú nyelv birtokában, amelyben az árnyalatok árnyalata is játszva kifejezhető, sőt a dolgok fonákja is rögtön kikukucskál. A magyar ebből rögtön észleli az ellentétek egységét, lám, a *bék* gyökből jön a *béke* és a *béklyó*, hisz a békét is kötjük. A *szabadságnak* és a *szabálynak* közös gyöke a *szab*, mert nincs szabadság szabály nélkül. Mellbevágó, hogy egy a gyöke a gyilkos ölnék és a szerető ölelésnek. Ha valaki tanulni szeretne, és veszi a bátorságot meg a fáradságot Czuczor Gergely és Fogarasi János híres művének, *A magyar nyelv szótárának* az olvasgatására, akkor rá kell jönnie arra, hogy nyelvünkben a szócsaládok nemcsak nagyra, sőt óriásira tudnak nőni, hanem egymással is összekapcsolódnak több irányban, miáltal hatalmas jelentésmezők szövődnek, bennük a nyelvet egybefűző jelentéskapcsolatok sokaságával. Heidegger megdöbbsent, amikor egy magyar tanítványától megtudta, hogy nálunk a *gon* gyökből ered a *gonosz*, a *gondol*, a *gondoz*, a *gondviselés* és a Gondviselő stb. Szent-Györgyi Albert ezért így magyarázta a magyar tehetség titkát: „ugyanazt látjuk, mint mások, de többet veszünk észre”. Vagyis a teljes jelentésmezőt.

A hozzáértők ezért is beszélnek fordítási nehézségekről. Ez igaz, hiszen sok nyelvnek nincs annyi szava, amennyit Arany János használt, másik meg nem képes Krúdy, Móra vagy Tamási elképesztő dúsan szótt, gazdagságában is világos utalásrendszerét visszaadni. A szavak és a belőlük szótt szöszöveget viszonya olyasféle, mint a nyugodt barlangi tóé a csapodár tengerhez képest. Az egyik némán alszik, a másik egy percre sem nyughat: arca, hangja, kedélye folyamatosan frissül.

Az úgynevezett művelt világban jó százötven éve dúlnak a művészeti izmusok. Ezért leginkább azokat a magyar írókat fordítják, akik a Nyugaton éppen divatos művészetipari szabványokat majmolták, s ezzel

megnyugtadják az ottani kiadókat meg a mögöttük álló pénzeszsákokat: nincsen semmi baj, a magyarok is a mi nótánkat fűjják, nem lehetnek jobbak nálunk, tehát ugyanolyan gyorsan avulnak, mint a mieink... Így érik el, hogy a szellemi élet hőfokát körömfeketényivel nulla fölött tartsák bolygószerte.

Csontváry azt hitte, hogy az egész világot legyőzte szinte tökéletes művészetével, s el is várta, hogy képei láttán a világ megjavuljon. Tévedett szegény. A világ egy-két fontos, mondjuk ki, ügyszóval embere persze tudta, hogy ki ő. Például 1949-es párizsi kiállítását Picasso a Musée National d'Art Moderne bezárt ajtója mögött tanulmányozta Jean Cassou igazgató és Marc Chagall társaságában. Így értékelte a látottakat: „Nem is tudtam, hogy rajtam kívül más nagy festője is volt századunknak.” Hogy erre Chagall mit felelt, nem maradt fenn...

Csontváry képeit többször próbálták ellopni, például a Brüsszeli Világkiállítás végeztével a rendezők elsikkasztották a *Tengerparti sétalovaglást*, de Fülep Lajos több éves küzdelem után visszaszerezte. Ez – állítólag – jó is, meg nem is. Jó, mert a mű hazakerült, és rossz, mert manapság csak azok számítanak művészeknek, akiknek az alkotásai forognak a világpiacon, és Európa, még inkább Amerika piacvezető gyűjteményei hol ennyi, hol meg annyi milliót fizetnek értük...

Vajon hol élünk? S mit látunk belőle? Miért hemzseg Hamvas Béla bölcsessége – jópofaságokká silányítva – az ezredforduló lottyadt irodalmában, miért nem szerepelt Béla bácsi a híres ELTE ajnározott, jópofi szerzői között 1995-ben, és miért maradt ki 2015-ben? Miért hiányzott tanítványa, Weöres Sándor akkor és most? Vagy Kodolányi János páratlan remeke, a *Zárt tárgyalás*, eddig miért nem jutott színpadra?

Ha korunk szellemi helyzetét meg akarjuk érteni, akkor olvassunk el egy párbeszédet Hamvas Béla *Óda a XX. századhoz* című esszéjéből:

„Ha a huszadik században az intelligens európai elutazik, és idegen ország határához érkezik, az útlevelel és vámvizsgálat után odamegy valakihez, és így szól:

– Ebben az országban idegen vagyok, legyen olyan szíves, kérem, mondja meg, mi az, amit önök itt most hazudnak?

A bennszülött erre azt feleli:

– Arrobori.

– Mit jelent ez a szó?

- Pontosán senki sem tudja.
- Hatása észrevehető?
- Hatása észrevehetően nagy. Régebben palotában éltünk, de az megbukott. Azóta egész életünk az arbori jegyében áll, és az országban arboriális virágzás tapasztalható. A közállapotok –
Az idegen bólint.
- Köszönöm, ne fáradjon. A többit már tudom.”

Anamorfózis (mezzotinto, 21 x 15 cm, 2018)

BALLADÁK VONZÁSÁBAN

– Farkas Kinga beszélgetése Albert Ernő

nyugalmazott irodalomtanárral, a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó

Kollégium volt igazgatójával –

Albert Ernő népköltészeti gyűjtő, a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium legendás irodalomtanára, 1957-ben és 1960–1976 között annak igazgatója. Csíkdánfalván született 1932. január 14-én. Csíkszeredában járt középiskolába, 1954-ben a Bolyai Tudományegyetemen szerzett magyar nyelv és irodalom szakos tanári oklevelet. A szakmájában bevállása szerint lehetetlent nem ismerő, „nyughatatlanra nyugalmazott mikós igazgatót”¹ gyermek- és fiatalokóról, fordulatos tanári pályájáról és szakmai felismeréseiről kérdeztem.

– A gyermekkorból, a csíkdánfalvi évekből, a felcsiki faluközösségről ma mit idéz fel szívesen, és mi volt meghatározó a népköltészet felé fordulásakor?

– A felcsiki falvak azért sajátosak és érdekesek a huszadik század elején, közepén is, mert a gölya elég gyakran kopogott be a családokhoz. Ezt azért tartom fontosnak elmondani, mert például 1932-ben rajtam kívül még hetvenkét gyermek jött világra a faluban. A húszas évekből olyan adatok is vannak, hogy százan, százhuszan születtek a kétezer-öttszáz körüli létszámú községben. Ugyanebben a faluban 2018-ban összesen nyolc gyerek jött a világra. Bár a lélekszám nagyjából ugyanaz, mint a harmincas években, de a fiatalok elmentek, azért csappant így meg a születések száma. A szomszéd falvakban is – Csíkmadaras és Csíkszenttamás nagyjából azonos lakosságú, mint Dánfalva, viszont sokkal kisebb, mint Karcfalva és Jenőfalva, nem is beszélve Csíkszentdomokosról – általában nagyobb létszámban születtek gyermekek.

Nagyapámnak, nagyanyámnak tizenkét gyermeke volt. Kilencen felnőttek, a fényképet mindig büszkén veszem elő. Három meghalt, nagyanyám gyakran elsiratta, hogy az a három gyermek, szegények, nem tudtak felnőni. De a kilenc gyermek olyan egészséges volt, hogy mindannyian hetvenen felül éltek. Többnyire földműveléssel foglalkoztak, és hogy mennyire változott a gyermeklétszám, az nagyban függött

1 Sylvester Lajos nevezi így 2007-ben a *Háromszék*ben közölt cikkében.

attól is, hogy a család egészségi állapota milyen volt. Egyik családban egy gyerek született, mert az asszony leesett a szekérről, s nem lehetett több. De volt olyan gyermeke is nagyanyáméknak, akitől kilencen születtek unokák. 1947-ben, amikor nagyapámat temettük, ötvenkét unokája és dédunokája kísérté el, együtt a gyerekekkel. Ilyen családban kezdtem az életet.

- *Hány testvére volt Ernő bácsinak?*

- Nekem egy, mi csak ketten voltunk a bátyámmal, de a családban volt olyan, hogy öt, másutt kilenc... Mind földművesek voltak nagyanyámék gyermekei. A hat lány földműves emberhez ment férjhez, a három fiú közül édesapám lett egyedül iparos. Megtanulta a takácsmesterséget, s abból élt a család, abból tartotta fent magát. Részt vett az első világháborúban, és éppen a múltkor derült ki, egy Száva Tibor nevű bécsi mérnök, akinek a felesége dánfalvi és Albert, megjelentetett egy könyvet az Albertekről, és kinyomozta például azt is, hogy édesapám 1916-ban a fronton melyik napon sebesült meg, és hogy azután Miskolcon a kórházban élt egy jódarabig. Hazatért ugyan, de amikor a Székely Hadosztály alakult, ő is önként jelentkezett, s egészen Pestig ment velük. Itt a Székely Hadosztály felbomlása után gyárban kezdtem dolgozni, és meg is tetszett a városi élet, úgyhogy a döntése az volt, hogy marad Pesten, és iparral foglalkozik. De közben a család csak ragaszkodott hozzá, megírátták neki levélben a tanítóval (nagyapám keveset járt iskolába), hogy „nagyon beteg az édesanyád, gyere haza”. Így édesapám otthagya Pestet, és itthon tanult mesterséget. Így indult el a családuknk.

Apám nem élte a földművelő életét, nekem mindig élményt jelentett, amikor az unokatestvérekkel összegyűltünk. Naponta került alkalom erre, sokszor végigjátszottuk az akkor a faluban szokásos gyermekjátékokat. Csíkdánfalván szívesen őrizték a népi hagyományokat, mély gyökerei voltak egészen a hatvanas évekig. Láthattam a falu életét, a közös munkát, kalákát, a fonót, az ünnepeket, betlehemezést, farsangtemetést. Emlékezetes például a negyvenes években, a magyar időkben, amikor egyik nagynéném ment férjhez, s mondta, hogy nekünk, gyermekekül a leánykákat meg kell táncoltassuk. Mondom, én nem tudok táncolni. Egy évvel volt idősebb, s biztatott, hogy „menjünk hátra a csűrbe, s addig mutatom, hogy megtanulod te is”. S meg is tanított

annyira, hogy aztán este a felnőttek táncaiba mi is a szélén bekapcsolódtunk.

- *Többször említette, mennyire bánja, hogy nem tanult meg jól románul. Pedig már az óvodában elkezdhette volna...*

- A sok szép gyermekkori emlék közé szomorú is keveredik. A harmincas években olyan törvényt hoztak, hogy minden faluban óvodát kell nyitni, és ezekben az állami óvodákban minden románul folyt. Visszaemlékezve, csúnya, mogorva nő volt az óvónő, s valószínűleg azért, mert nem tudtuk megkedvelni, nem is értettük, amit mondott. Több évfolyamról került ki a csoport, mert csak egy óvónő volt, úgyhogy vagy ötvenünket zsúfoltak egy nagy terembe, a pálcára szükség lehetett, hogy megértesse, mit akar. Fájdalmas emlék maradt az óvodai évekről, különösen akkor fájdalmas, amikor a későbbiekben azt láttam, és ma is látom, hogy mennyire szép gyermekkort jelenthet az óvoda, amikor az óvónéni velük énekel, velük játszik... Az erőszakos románosítás tehát már az óvodában megkezdődött. Azzal indult a nap, hogy kiosztotta a piros-sárga-kék szalagot a lányoknak, azt fel kellett tűzniük a hajjukba, utána el kellett mondanunk – mindennap – románul a nevünket. Én Ernest voltam. Sugdostunk sokszor, hogy nem úgy hívnak, mégis úgy kell mondani. Az udvaron is, amikor játszottunk, úgy kellett szólítanunk egymást... Szintén minden reggel, lehet azért, hogy megmutassa, hogy tanít románul minket, ötvenvalahányan elmondtuk, hogy mit reggeliztünk. Azt kellett válaszolni a kérdésre, hogy „mămăligă cu lapte” (tejes puliszkát). Mindenki ugyanezt mondta, gondoltuk néha, hogy mégsem azt reggeliztük, de nem tudunk mást románul elmondani. Ez volt a legegyszerűbb. Sajnos, tényleg nem tanultam meg azóta sem románul.

Az elemi iskolát egy évvel hamarabb kezdtem el, mint a kortársaim. Ketten voltunk még '32-ben születettek a '30–31-esek évfolyamán. Édesanyám úgy látta, elég fejlett vagyok, hogy megbírjam, s amiatt, hogy januárban születtem, ne kelljen egy évvel később mennem iskolába. Hallotta, hogy orvosi igazolással korábban is lehet menni, elvitt az orvoshoz. Amíg mentünk, suttogta nekem, hogy ügyesen válaszoljak, amikor a doktor úr kérdez, s esetleg mondjam meg azt is, hogy tudom a szorzótáblát. Mert óvodás koromban édesapám megtanította a szorzótáblát. A szomszéd teremben ötödikesek, hatodikosok

tanultak, s néha jött egy-két leányka, fogta a kezem, vitt be a terembe, a tanító kérdezte a szorzótáblát, s én tudtam válaszolni. Megszégyeníttette a nagyobb diákokat.

Az első keresetem óvodáskoromban történt, divat volt akkoriban, hogy ha valaki szépen elmond egy verset, pénzt is adnak neki, így jutalmazták. Én a szorzótáblával szereztem pénzt, ismerősök kérdeztek, és jutalmazták, ha jól tudtam válaszolni. Volt nekünk pénzlopónk rézből, oda tettem be a pénzt, jó érzés volt, ha zörgött, és nem szabadott kivenni belőle. Egy alkalommal valamire kellett hirtelen, s édesanyám mondta, hogy fiam, ki kell vegyem a pénzlopóból. Szinte sírva mondta, hogy abból kell kivegyen, amit én gyűjtöttem. Ministráltunk, és vízkeresztkor büszkén vittük a pénzgyűjtő üstöt, amelybe a pap a szentelőbotot mártotta. Egy-egy helyen, ha pénzt tettek az üstbe, az a miénk volt. Ha a tányérba tették, a papé és a kántoré volt, s ha tojást is adtak, egy kosárban vitte a harangozó a papi lakásra. Estére elég sok összegyűlt.

Rengeteg adatot összegyűjtöttem arról, hogyan is alakult a felcsíki falvakban az oktatás, azért is, hogy lássam, mi történt a harmincas években. Dánfalván kineveztek egy román igazgatót, Vasile Iacobot, román tanítókat hoztak. Egy-két magyart, aki külön le tudott vizsgázni románból, meghagytak még, de románul kellett tanítani. Emlékezetes, hogy az óvoda után, ahol csak románul beszélhettünk, az elemi iskola első osztályában egy nagyon rendes tanító magyarul tanított. A faluról és a környékről is sok mindent elmondott, tőle tudtam meg, hogy kell megállapítani, hogy a folyónak melyik a jobb és melyik a bal partja, vagy ha eltévedsz az erdőben, hogyan igazodsz el a fa tövénél növény moha segítségével. Megtanította a csillagképeket, végigjártuk a falu utcáit, megjegyeztük a neveket. Ő mesélte el, hogy a falu mellett még volt két település, de a tatárjárás idején mind a kettőt felégették, s akik megmenekültek, Dánfalvára költöztek. Rengeteg éneket tanított. Második osztályban ismét román tanítónő került oda, ebből az évből még egy olvasmányra sem emlékszem. Mindenkinek kínlás volt, nem volt olyan öröme, hogy valamit meg tudott volna nekünk tanítani. Az volt a szokása, hogy a tenyerünkre nagyot ütött, ha például elkéstünk. Ennek a fájalmát most is érzem. Olyan nagyot ütött egyszer az egyik tenyerembe, hogy a másikat elkaptam, és a saját lábát ütötte meg.

Azután minden reggel ki kellett állnom és tartanom a tenyerem. Kegyetlen nő volt.

Negyvenben bejöttek a magyarok, és a harmadik, negyedik elemít Dánfalván magyar osztályban jártam. Az következett volna, hogy két évvel idősebb bátyám után a csíkszeredai gimnáziumban folytassam, de édesapám azt mondta, nem bírja meg, hogy két gyermek gimnáziumban tanuljon, s így a kisebbet egyelőre otthon kellett hagyni. Beíratk Dánfalván, hogy ott folytatom, hétosztályos volt akkor az elemi iskola. Szerencsémre a madarasi pap javaslatára ősszel polgári iskolát nyitottak Karcfalván, mert sok gyermek nem tudott Csíkszeredába menni a pénz miatt. Egész Dánfalváról, Madarastól Csíkszentdomokosig gyalog jöttek a gyerekek mindennap, és délben mentek haza, volt, aki nyolc kilométert gyalogolt. Édesapámnak egy vására jobban sikerült, és akkor döntötte el: mégis tudják a kisebbiket is küldeni Szeredába. Bement, hogy írasson be, s közölték: nincs üres hely. Akkor egyszerre nagyon sokan beiratkoztak, minden hely betelt. Sepsiszentgyörgyön is megpróbálta, a Mikóban, de itt is ugyanazt választották. És közbeszólt a menekülés is...

A háború idején édesapám határőr volt, kivitték a gyimesi hegyekbe, mi otthon maradtunk. Közben búvóhelyeket kellett ásni, készültünk a menekülésre, mi is megástuk a bátyámmal a gödröket, ahova rejtettük a dolgainkat, amit nem tudtunk magunkkal vinni, közeledett a front, néztük, ahogy a házunkkal szembeni Karakó-hídjánál, a gyimesi hegyek felől egész éjjel rakétáztak, folyt a háború. 1944. szeptember 9-én reggel kihirdették, hogy mindenki hagyja el a falut, mert hadszíntér lesz. Madarásról lehetett indulni tehervonattal. Nagyapám jött, hogy a tehenekkel felvisznek a Hargitára, Vészmelyékére, neki ott volt egy kicsi háza a nagy kaszáló mellett, mert az erdei kaszálás sokszor egy-két hétig is eltartott, és olyankor kiköltöztek. Az elején úgy is döntöttünk, hogy oda megyünk, de a szomszédok mind készültek, hogy mennek a madarasi állomásra. Édesanyámnak gyorsan kellett döntenie, mi biztattuk, hogy milyen jó lesz utazni. Négy család, szomszédok, együtt indultunk el egy nagy vagonban. Gyerekként figyeltem a háborús eseményeket, és biztos voltam abban, hogy most menekülünk, de úgyis végül mi győzünk, a magyarok győznek. Olvastam a *Magyar Futárt*, s abban a híradásokat. Hogy például csak ideiglenesen vonulunk vissza, a végső győzelem a miénk lesz.

Elmentünk egészen Szilágy megyéig. Itt egy Ákos nevű község határában az állomáson vagy három napig állt a vonat. A vagonunkban volt egy tanár is a feleségével, gyerekük nem volt, és szerették édesanyámat. A tanító bement Ákoson a faluba, mert mondta az állomásfőnök, hogy egyelőre nem megy tovább a vonat. Ott találkozott egy másik tanítóval, aki krasznamihályfalvi volt. Mondta, hogy nincs értelme tovább menni, de megengedi, hogy az iskolába beköltözzünk. Az iskola két teremből állott, az egyikbe költözött a tanár és a felesége, a másikba mi. A faluból küldtek szekeret, arra felpakoltunk.

Hamar megismerkedtem a falubeli gyermekekkel. Emlékezetes egy eset, amikor a németek vonultak vissza a puha földű, sáros úton, s a teherautó nem bírta a löszert. Betértek a tisztartó udvarára, ott ledobálták a löszereket egy nagy rakásba, és mentek tovább az üres teherautóval. Volt szárnyas akna, golyók húzlikben, nézegettük gyerekként, de hozzányúlni az elején nem mertünk. Aztán mégiscsak kézbe vettük, ütögettük, kiesett a hegye, a puskaport rakásba gyűjtöttük. Meggyújtottuk, nagy lángja volt. A húzli, a hegy ott maradt. A húzlik végül hamar eltűntek, mert rézből voltak, de a hegyével nem törődtek. Én nézegettem, hogy melyik a kilőtt rész, hogyan épül fel. Elég hosszú volt, így visszagondolva, azt hiszem, légelhárító golyó lehetett. A végén egy recés ólomrész, és arra voltunk kíváncsiak, hogy az mi lehet. A műhelyben beszorítottam a satuba, kalapáccsal ütögettem, s szikrázott. Nagyobbat ütöttem, s elkezdett méter hosszú lángot kilőni, sistergett. A gyermekeknek sikerült az ajtóig szaladni, én megmozdulni sem tudtam. Életemben először éreztem, hogy mintha a földbé gyökerezett volna a lábam. Aztán nem robbant fel, megállt a lángolás. Nagyszerű élmény lehetett, mert folytattuk, gondolva, hogy ha egyszer nem robbant fel, akkor nem is fog. Háborús időben különösen könnyen veszélyeztetni az életét a gyermek.

A menekülés félbeszakította a középiskolai tanulmányaimat. Szeptemberben indultunk el otthonról, október–novemberben Krasznamihályfalván voltunk. December közepén mondták a tanítónak Árkoson, hogy talán egy-egy helyen elindultak a vonatok (a németek, amikor vonultak vissza, a kis vasúti hidakat felrobbantották). A tanár megírta levelezőlapon Dánfalvára, hogy a két család hol húzta meg magát. Karácsony előtt édesanyám és a tanárnő átmentek a faluba, mentek az úton, s néznek be az egyik udvarra, s hát ott látják, hogy édesapám

s a tanárnő apja jön keresztül. Megkapták a levelet (a sár miatt nem az úton jöttek be a faluba), és értünk jöttünk, hogy szekérral hazavigyenek. Karácsony után és még szilveszter előtt érkeztünk haza, s akkor szereztünk tudomást arról, hogy Csíkszeredában már októberben megkezdődött az iskola. Mindenki csonka tanévnek tekintette. Éppen vakáció volt, január 3-án kezdődött el a tanítás megint. Ekkor úgy döntöttek a szüleim, hogy mégis mehetek a gimnáziumba. A negyedik gimnáziumot elvégeztem, akkor vezették be a felvételit, és nekünk is vizsgáznunk kellett.

– *A csíkszeredai iskolában is szerepet kaptak a néphagyományok?*

– A bentlakásban mind faluról érkezett gyermekek voltunk, rengeteg éneket tanultunk egymástól, vacsoraszünetben, lefekvés előtt körülvettük a vaskályhát, és ott énekelgettük a szülőfalunkból hozott énekeket, történeteket, felváltva mesét mondtunk. A későbbiekben Csíkszereda elindítója volt annak, hogy a népköltészetet megkedveltem.

Itt vissza kell kanyarodnom az elemi iskolára, egy emlékezetes anyák napi ünnepre a magyar időben, amikor verset mondtunk, énekelünk az összegyűlt asszonyoknak. Az egyik leányka elmondta akkor a *Budai Ilona* balladát. Mennyire hatása alá kerültem ennek a versmondásnak, és nem csak én! Az asszonyok is sírtak, és ránk, gyerekekre is olyan erővel hatott, hogy amikor később mint műfajról elmélgedtünk a balladáról, elmondtuk, azt a drámai feszültséget, ami ott termett, ahhoz hasonlót más műfaj nem nagyon tud hozni. Seprődi János írta, hogy amikor egy balladát elénekeltek Kibédén, az felért az opera vagy színház nagy tragikus jelenetével. Először ott éreztem meg, gyermekként, milyen hatása van a népköltészetnek, a balladának. Persze akkor nem foglalkoztatott, hogy ilyen balladák még léteznek, hogy a faluban is tudnak énekeket.

Ilyen élmények után Csíkszeredában találkoztam Kovács Dénes rajztanárral, aki nagyon kedvelte a népköltészetet, és tárgyakat is gyűjtött. A háború után mindegyre ünnepeket, bálakat szerveztek, az iskolában is. Bejöttek a tanítóképzősök, s mi 12–13–14 évesen néztük, irigykedtünk rájuk, hogy táncolnak, milyen szépek, s ahogy a lányok és legények együtt táncolnak. Csak néztük, de addig, hogy fel mertük volna kérni, nem jutottunk. Olyan szellemiséget alakítottak ki a tanárok, ami a figyelmet a népköltészet szépsége felé irányította vagy

a tárgyi kultúrára, a varrottasokra... Amikor később államosították a gimnáziumot, az ifjúsági szervezetbe kultúrfelelősnek választottak. Táncsoportot alakítottunk, énekeltünk, balladákat adtunk elő. Emlékszem, kolozsvári diákok jöttek a búcsúra, megjelenítették a *Kőműves Kelemen*... Volt egy általános érdeklődés a néphagyományok, népköltészet iránt. Kultúr csoportok szervezése is a feladatomból volt. Irodalmi kört szerveztem, magyar irodalmat is, világirodalmat is, jeleneteket tanultunk, még rendező is voltam. Az osztály egy teljes estét betöltő műsort készített, falura is jártunk vele, teherautóra ültünk, és este előadást tartottunk.

– *Érettségi után, 1950 őszén a Bolyai Egyetem magyar szakára iratkoztam be. Egyértelmű volt a döntés?*

– Kereskedő akartam lenni, mert nem messze lakott tőlünk a kereskedő, és néha bementünk, segítettünk neki, így pénzt tudtunk keresni. Ugyanígy ministránsként is fontos volt, hogy miénk az összegyűlt pénz, vigyáztunk a pénzlopónkra is, olyan mesterség érdekelt, amivel kereshetek. Édesapám takács volt, és megfigyeltem, ahogy új mintákat készített. Ez annyira tetszett, hogy elhatároztam, megpróbálok textilmérnökként továbbtanulni. A matematikát nagyon szerettem, olyan tanárunk volt, hogy egyből megértettük az órán. Beleéltem magam, éjszaka is fel-felbredtem, és újabb és újabb mintákat próbáltam készíteni fejben.

Hogy aztán milyen angyal vagy ördög fogta meg a kezemet, én nem tudom, de egyre jobban kezdett érdekelni egy-egy regény, élvezettel olvastam. A háború után például a házukban mindössze két könyv volt. Édesapám Kolozsvárra ment, kérdezte, mit hozzon, s én egy történelemmel kapcsolatos könyvet kértem. Hozta a *Magyar történelmet*. Annyira megkedveltem a könyveket, hogy még órán is olvastam. A nagyobb diákok a népi írókat olvasták, bátyám is előadást tartott az irodalmi körön Veres Péter *Számadásáról*. Nagy csodálkozással figyeltük azt a világot, amely addig ismeretlen volt előttünk. Irodalmi körön rendszerint versmondás volt, amit megbíráltunk, a kijelölt bíráló mindig részletesebben beszélt a versről is. A katolikus iskolában Ady például nem nagyon tanították, és egy diáktársunk felszólalt, hogy nekünk pedig szükségünk van Ady verseinek a megismerésére. A kintlakók hoztak be verseket, könyveket is, ekkoriban én is megpróbáltam

verset írni. Olyan könnyedén ment, még az irodalmi körön is felolvastam, úgyhogy költő leszek! – határozta el. Belesodrótta a könyvek, az irodalom világába, ahogy a táncéba is. Középiskolás koromban a mi táncsoportunk mutatta be először Csíkszeredában *A halálra táncoltatott lány balladáját*. Benne éltem az irodalomban is, a népköltészetben is, a néptáncban is.

Aztán egyszer csak odajött hozzám Vajnovszki Kázmér, a *Romániai Magyar Szó* újságírója, hogy hallotta, írogatok. Tetszett, hogy ez az ismert újságíró megkeresett, jó barátságba kerültünk, azután gyakran találkoztunk. Négyünket biztatott, hogy menjünk újságírónak, érettségi után máris lenne állásunk. A szerkesztőségben be is jelentette, hogy négy tanulóval foglalkozik, akik érettségi után odamennek dolgozni. Örültek, mert többnyire idősebbek voltak, mi lettünk volna az „új káderek”. Eljött a főszerkesztő-helyettes, Kenyeres Pál még érettségi előtt, beszélgettünk. Azt mondta, ha érettségiztem, írjak egy cikket Dánfalváról, küldjem el, és majd megüzenik, hogy mehetek-e újságírónak. Megírtam a cikket, el is küldtem, s táviratoztak, hogy induljak Bukarestbe.

A családban egész nyáron ez volt a vita. Különösen édesanyám, de édesapám is állandóan mondta: „Ne menj újságírónak, látjuk, milyen az újság.” Abban az időben tele volt jelszavakkal és olyan hírekkel, történetekkel, amelyek nem feleltek meg a valóságnak. A falvakban vették, olvasták ugyan, de kialakult egy elég rossz vélemény. Édesapámmal mentünk kaszálni hajnalban, s amíg odaértünk, erről beszélt: „Fiam, ne menjél, hazugság, nem neked való”. Próbáltam érvelni, hogy más világ lesz, s én megígértem, de elhallgattatott. Azzal is érveltem, hogy pénzt keresnék, rólam nem kellene gondoskodniuk, és nekik is tudnék segíteni. Nem telt el nap, hogy ne próbálták volna a figyelmem arra terelni, hogy menjek egyetemre. Azért álltak be a kollektívbe is, hogy tanulhassunk. Elérkezett a kijelölt idő, táviratoztak, hogy menjek Bukarestbe. Édesanyám sírva összecsomagolt, s a reggeli vonattal indultam Csíkszeredába. Este későn ment a gyorsvonat Bukarestbe, azzal akartam tovább utazni. Eltöltöttem a napot délutánig, amikor a város között szembementem édesanyámmal. Amikor elindultam, akkor kapott édesanyám a bátyámtól levelet, hogy ő is úgy látja, jobb lenne, ha egyetemre mennék, és tudna ebben segíteni is. A Magyar Népi Szövetség központjánál dolgozott, fizetése is volt, úgyhogy vállalta a

költségek egy részét. Ahogy ezt édesanyám elolvasta, hús kilométert gyalogolt Dánfalvától Szeredáig, mert vonat csak estefelé lett volna. Elindult, hogy majd valahol a város között megtalál, vagy az esti vonatnál, de úgylis hazavisz. Kikísértem a vonathoz, és amikor felvittem a csomagját, elhelyeztem, s búcsúzni akartam, annyira sírt, hogy nem tud meggyőzni arról, hogy ne menjek Bukarestbe, végül nem tudtam leszállni a vonatról.

Másnap találkoztam egy fiúval, aki akkor fejezte be a másodévet a Bolyai Egyetemen. Végigbeszéltük, hogy milyen nagyszerű az egyetem, ingyen bentlakás, jól felszerelt, jó társaság van, és nagyszerű az élete az egyetemistáknak. Másnap is maradt, még többet beszélgettünk, egészen a hatása alá kerültem. Igazat adtam hát édesanyámnak, és elmentem egyetemre úgy, hogy a felvételre nem készültem, különösképpen nem is gondoltam végig, hogy mit csináljak. Így, készületlenül felmentem az egyetemre felvételizni, és kiderült, hogy még románból is kellett dolgozatot írni! Éreztem a hátrányát, hogy nem tanultam meg rendesen románul. Megírtam én, aztán szegény, aki javította, annak lehetett nagy kín megérteni!

- *Az egyetemi évek alatt kik, milyen hatások alakították tovább az érdeklődését?*

- Kolozsváron már az első napokban találkoztam Kőnczei Ádámmal. Ő szervezte az egyetemi táncsoportot, és hallotta, hogy Csíkszeredában táncoltam, hívott, hogy kapcsolódjak be. Ők széki és kalotaszegi táncokat jártak, ami ritmusában is eltér a székelőtől. Minden délután hívott, hogy gyakoroljunk, elmentünk a széki legényekhez, leányokhoz, a Szent Mihály-templom mellett gyülekeztek csütörtökönként, tőlük is tanultunk. Decemberben már szerepeltünk is egyik széki tánccal az egyetemi színpadon. Kőnczei negyedéves volt, és sokkal okosabb, mint én: egyszer csak azt mondta, tovább nem vállalja a szervezést, hanem átadja nekem. Tetszett, hogy felelős legyek valamiért, átvettem tőle a táncsoport vezetését. Végigjártam minden kart, a szakszervezeti felelősökkel megbeszéltem, hogy írják össze, ki szeretne jönni, s mikor legyen a próba. Egy hét múlva mentem a névsorért: vagy nyolcvan jelentkező. Elekes Dénes, aki Faragó Józseffel együtt kiadta a *Táncoljunk, daloljunk!* című kötetet (Faragó József - Elekes Dénes szerk.: *Táncoljunk, daloljunk!* Bukarest, 1949, Állami Könyvkiadó -

szerk. megj.), sokféle táncot tudott. Mivel ennyien összegyűltek, több csoportot alakított, és széki, kalotaszegi, román, ukrán, cigány táncot is tanított. Folyamatosan, negyedéven is, az államvizsgáig a csoporttal táncoltam. A vizsgákkal éppen egybeesett egy székelyföldi körút, és emiatt halasztottunk, más időpontban mentünk vizsgázni inkább, nem akartam otthagyni a csoportot.

Faragó Józseffel is Kolozsváron ismerkedtem meg, ő tanította a folklórt, két féléves kollokvium volt első- és másodéven. Csak belekóstoltunk a népköltészet elméleti oldalába, még bibliográfiát is alig kaptunk. (Hiszen mind magyarországi szerzők voltak, és figyelték az egyetemet, pláne a magyar szakot.) Így végeredményben az órán elhangzottakra támaszkodhattunk csak. Szintén Könczei Ádám hívott, hogy menjek gyűjteni vele. Ő a dallamokat jegyezte le, s én írtam a szöveget, a munkásfolklór volt a témánk. Mentünk minden délután ki a külvárosba. Érezte az ember, hogy ezt nem kéne csinálni, de akkoriban Magyarországon is kutatták a munkásfolklórt, mi is... '51-ben Faragó könyvet is szerkesztett ezekből a dolgozatokból, a nevünket nem említette, csak annyit, hogy egyetemisták is segítették a megjelenést. Egy alkalommal a zsebébe nyúlt, mondta, megjelent a könyv, és adott pénzt. Akkoriban pénzem csak abból volt, hogy elvállaltam a cédulázást Domokos Pál Péter moldvai csángó-magyar kötetéből a nyelvészeti katedrának; Gálffy Mózes kért meg. Így kerültem kapcsolatba a gyűjtéssel.

Nyári vakációban levelet kaptam Faragótól, hogy Kászonban gyűjtenek a Román Akadémia Folklórintézete kolozsvári osztályának, és menjek, mert fizeti a költségeket, az étkezést, vegyek részt. Két hétre hívott, de közben nemzetközi táborba osztottak be, és oda mentem. Következő év januárjában meghívott a moldvai gyűjtésre. Így indított el a Faragó Józseffel való jó kapcsolatomban a gyűjtés útján, és azt is hamar eldöntöttem, másodéven, hogy államvizsga-dolgozatomban Dánfalva népköltészetét próbálom feldolgozni. Van két évem, az alatt össze tudom a nagyját gyűjteni, gondoltam. 1952-ben kezdődött el a tulajdonképpeni gyűjtés. Közben megkértek, hogy Dánfalván is tanítsak táncot. Este kísértem haza egy falusi leányt, énekekről beszélgettünk, és kiderült, hogy az egyik legjobb énekes a faluban. Mondta, hogy tud egy éneket egy legényről, aki az erdőn favágás közben meghalt. Haj, nekem ennél jobb hírt nem mondhatott volna, annál is inkább, mert akkor

még nem ismertem Vikár Béla *Szűcs Marcsa balladájáról* szóló tanulmányát, amelyben leírta a ballada történetét. A folklór korábbi közleményeiben az volt a nagy hiányosság, hogy nem kutatták fel egy-egy ballada történetét, csak az éneket írták le. Both Amáliának hívták a leányt, aki elmondta, hogy ötvenben, két évvel korábban, az erdőn egy Ferencz Károly nevű legényt, aki elemiben osztálytársam volt (nagyon tetszett ez nekem, nagyon meglepődtem, hogy mire akadtam), egy fa úgy megütött, amikor fát vágtak a Hargitán, s ahogy dőlt el, nem tudott elszaladni, hogy meg is halt. Akkor ők, leányok, fiúk, mesélte, tavasszal felmentek csemeteültetőbe, s esténként összegyűltek, énekelgettek. Ott kezdtek el énekelni Ferencz Károlyról, mert ismerte a Bíró Janiról szóló balladát. Bíró Jani karcfalvi volt, az éneknek elég sok változatát jegyeztük le – meggyilkolták, és nyomban énekelni kezdtek róla, Háromszéken is ismerték. A nagy esemény az volt, hogy akiről szól a ballada, közvetlen ismerősöm volt, osztálytársam, és a szerzőket is ismertem. (Mondta Both Amália, hogy „ketten kezdtük énekelni” a *Bíró Jani* mintájára. Csak Bíró Janit verekedéskor ölték meg, „*Bálint Feri halálom okozta*”, itt „*egy fenyőfa halálom okozta*”. Átalakították a történetet.)

Nem sokkal később egy vasárnap mondták, hogy előző vasárnap Csíkmadarason Bálint Lajit megszürték úgy, hogy az úton meg is halt, és már kezdtek énekelni róla a *Ferencz Károly* mintájára. Csak most nem fa ütötte meg, hanem verekedés közbeni halálról volt szó megint. Ezek a dolgok még inkább felkeltették az érdeklődésemet, hogy kicsit bővebben is utána kell nézni. Bementem Madarasra, érdeklődtem ilyen történetek iránt. Mondták, hogy van egy másik is, a huszas években Horváth Julcsa nevű lánynak a szoknyáját elkapta a fűrészüzemben egy gép. Úgy összetörte a lányt a gép, hogy éppen csak élt: „Horváth Julcsát feltették a szekérrre, / Elvitték Hirsch orvos úr elébe. / Főorvos úr elfordulva azt mondta, / Ennek csak a jó Isten az orvosa.” Híres orvos volt Hirsch, Csík környékén nagy tisztelettel énekeltek és beszéltek róla más vonatkozásban is. Hozzá vitték a sebesültet, és valóban hazaküldte, mert annyira össze volt törve, hogy nem élhetett meg. Készültek a temetésére, s a leányok (érdekes, hogy legtöbbször leányok kezdeményezték az ilyen énekléseket) a *Ferencz Károly* mintájára énekeltek: „gép a halálom okozta”. Hasonló *Farkas Julcsa* története, az egész magyar nyelvterületen ismerték, és a mintájára is énekeltek

a Horváth Julcsi balladát. A leányt addig kezelték a vénasszonyok, megélt, férjhez ment, még gyerekei is születtek. Ez a huszas években történt, és én '52-ben hallottam Madarason. Suttogva énekelték, mert haragudtak a szülők, hogy a lányukról szól az ének. Megvolt megint a történet, a ballada születésének körülményei, olyan források, amilyenek nem voltak ismerősek a folklórtanulmányaimból. Olvastam még diákkoromban Ortutay Gyula *Kis magyar néprajzát*, amelyikben azt írta, hogy a ballada nagy érték, nagyon fontos a népköltészetben, de ma már ritkán lehet találni. Ez még jobban serkentett: hogyhogy nem lehet találni, én hármát találtam rövid idő alatt. Viszont nem találtam klasszikus balladát, mind csak az újabbakat, bár végeredményben *A halálra táncoltatott lányt*, *A teherbe esett lányt* elég gyakran énekelték.

- *Tanári pályája az 1956-os forradalom erdélyi utórezgéseinek közepette indult... Elmeséli? Hogy került Sepsiszentgyörgyre? 25 évesen iskolaigazgató?*

- Faragó József hívott a múzeumhoz dolgozni, miután elvégzem az egyetemet, hívtak a *Művelődési Útmutató* szerkesztőségébe is, nem készültem tanárnak. Negyedéven gyakorlati tanítást végeztünk, négy osztályban tartottam órát. Kezdődött az ötödikesekkel. *A stipendiumot* tanítottam Móricz Zsigmondtól. Nem tudom, hogyan csináltam, hogy vezettem az órát, de az esett a legjobban, amikor szembenéztem harminc gyerekkel. Rendkívüli dolgot tapasztaltam, volt a levegőben valami, és amikor véget ért az óra, a szünetben odaszaladt egy kicsi leányka, megfogta a kezem, „a bácsiból jó tanár lesz”, mondta. Nagy élmény volt, amikor a leányiskolában *Toldi szerelméről* és *Toldi estéjéről* tartottam órát. Kányádi tanította a B. osztályban, én az A-ban ugyanabban az időben. Mindenesetre úgy éreztem, nincs ennél szebb dolog, mint órát tartani. Akkor döntöttem el, hogy tanár leszek.

Negyedéven, amikor a kihelyezésekre került sor (ha valahol üresedett hely, bejelentették a minisztériumban, ott összesítették és elküldték a dékának, aki kinevezte a hallgatókat), behívatott Márton Gyula dékán. Mondtam neki, hogy úgy gondolom, tanár szeretnék lenni, és Moldvába mennék. Elvörösödött: „Idáig, akinek említettem, hogy Moldvába menjen, épp hogy nem sírt, most meg jön egy fiatalember, és azt mondja, oda akar menni. Miért?” Mondtam, hogy foglalkoztam Domokos Pál Péter könyvével, a moldvai nyelvjárással, és a tanárság mellett szeretnék népköltészetet is gyűjteni. Azelőtt nem sokkal jelent meg Faragó és

Jagamas János *Moldvai csángó népdalok és népballadák* című kötete. Kiderült, hogy rengeteg anyag van Moldvában, amit még össze kell gyűjteni. Ki is neveztek volna, de abban az évben értesítést kaptak, hogy ne küldjenek oda senkit, mert szűnnek meg a magyar iskolák. Ajánlott egy helyet Bukarestben a külföldi kapcsolatok intézeténél, de én ragaszkodtam a katedrához. Két középiskolai tanári állás volt, egyik Sepsiszentgyörgyön, másik Nagyváradon. A sepsiszentgyörgyit választottam.

Jelentkeztem is Szentgyörgyön a tanfelügyelőségen, hogy kinevezzenek a Mikóba (akkor 1-es sz. líceum). Rám nézett az illetékes, majd kijelentette, nincs hely, esetleg falun lenne. Nem értettem az egészet, ott volt a kezemben a kinevezés, de falun nőttem fel, nem féltem, elvállaltam Köpecet. Ahogy mentem át a parkon, találkoztam Bartha Jánossal. Két évvel volt idősebb, a nyelvészeti tanszéken dolgozott, mint gyakornok, mielőtt Szentgyörgyre került. Csodálkozott azon, ami történt, ő a szentgyörgyi állását hagyta ott éppen egy baróti középiskoláért, és a 3-as számú Általános Iskolában üresen maradt a katedrája. Elmentem katonának, oda írta meg édesapám, hogy kineveztek a 3-as számú Általános Iskolába. Bartha János beszélt a tanfelügyelővel, és mivel az iskolák akkoriban versengtek a népi műsorokért, és egyedül a Mikóban nem alakult még csoport, elmondta neki, hogy tudok táncolni, kultúrműsorokat összeállítani, és ennek köszönhettem, hogy végül Szentgyörgyön kezdtem tanítani. Úgy jöttem, egy könyvvel és néhány inggel, ismeretségem egyáltalán nem volt.

Rác Gábor volt az igazgató a Mikóban, azonnal kaptam szálláshelyet a bentlakásban, ahol felügyeletet is vállaltam. A régi kollégiumi rendszer szerint egy épületben volt a bentlakás az iskolával. Aki bent lakott az internátusban, az zárt közösségbe került, ahol szigorú fegyelem uralkodott. Kimenő kevés volt, két óra csütörtökön, négy óra vasárnap. Itt, a Mikó bentlakásában a nagyobb diákokat elkezdtem táncra tanítani. Decemberre már teljes estét betöltő műsort állítottunk össze, megszakítás nélkül '58-ig működött a csoport. Megkértem őket, hogy otthon, a falujukban egy kicsit érdeklődjenek, van-e még ének, ballada. Amikor visszajöttek a vakációról, hoztak néhányat. Akkoriban még nem tudtam Konsza Samu mozgalmáról, de rájöttem, hogy diákokkal mennyire jól lehet gyűjteni.

A *Kádár Katát* tanítottam egyik hatodik osztályban, és meséltem arról, hogy ma is találunk ilyen tragikus történeteket: megemlítettem

Ferencz Károly balladáját. Jelentkezett Orosz Márta diáklány, hogy ő tudja azt az éneket. Még katonaság előtt elmentünk Kányádival Gyimesbe, és a hegyoldalban hallottuk, amint egy csángó gyermek énekel, hogy „Ferencz Károly mondta, még idáig...”. Ūristen, alig négy éve történt az egész, két éve született a ballada, erre itt, Gyimesben egy gyermek őrzi a tehenet, és közben énekl! Így lehetett a terjedését is követni. Nyáron Brassóban szolgáló leányoktól kértem el a fűzetet, ott is le volt írva. Kőnczei Ádám Gyergyóban tanított, miután végzett, és később megtudtam, hogy ott ő is megtalálta a balladát. Szakszerűen vizsgálta azonnal a történetét is, öt-hat változatát is leíratta, és az utat, hogy hogyan került Gyergyóba: Csíkszentdomokosról és Dánfalváról. Az érdekesség az volt, hogy még a terjedésről is sok pontot meg lehetett találni. Ez egyik nagy titka a népköltészetnek, hogy nem lehet tudni, hogy hol, milyen hatásra bukkan fel egy-egy szöveg. És akkor Szentgyörgyön is tudja egyik diák! Később Kőröspatakon is megtaláltam. Akkoriban már magnóval gyűjtöttünk, az iskolának vettük, és felhívták a figyelmemet, hogy cigány gyerekeket is kérdezzek meg, mert nagyon szépen tudnak énekelni. Azelőtt erre nem gondoltam. Így alakult végül, hogy hallhattuk, amint Kőröspatakon harmincan éneklnek egy kicsi szobában, nehéz levegőben, a *Sárig hasú kígyót*. Ez Székelyföldön a ritkábban felbukkanó balladák közé tartozik, a hatása alá kerültem.

Fél évvel azután, hogy elkezdtem tanítani a 3-as iskolában, tartottak egy nagy kiértékelő gyűlést, és csodálkozva hallgattam, majd mindenhol megemlítették, hogy mennyire ügyes vagyok. Ha fegyelemről volt szó, ha tanításról.

Második éve tanítottam, amikor egy óráról hívatott a főtanfelügyelő, Mirtse Margit, hogy kineveznek az esti líceum igazgatójának. Nem akartam menni, mondtam, hogy tanítani akarok. Gyorsan történt, már összehívták a gyűlést, és közölték, hogy a Mikó aligazgatójaként az esti iskolával kell foglalkoznom. Elkezdtem figyelni, hogy mi folyik ott, nem tartottak a tanárok órát, nem jártak a tanulók iskolába, minden volt, csak iskola nem. Kértem egy szabályzatot, ott írta, hogy akinek ötven óránál több hiányzása van, azt el kell távolítani. Itt ez nem történt meg, többnyire aktivisták voltak az esti tagozat diákjai, beiratkoztak, egy-két órára elmentek, és megkapták az átmenő osztályzatot, le is érettségiztek. Látva ezt, mondtam, hogy így nem lehet, vagy én megyek

el, vagy valami változni fog. Nemes Antalnak, a főigazgatónak mondtam, hogy nagy a baj, nézzünk utána. Rám bízta, hogy intézkedjek. Összehívtuk az estiseket órák után, és közöltük, hogy a miniszteri rendelkezés szerint, aki nem jár iskolába, az mehet magántanulónak, de innen ki kell zárni. Mondtam, hogy aki ezután ötven óráról hiányzik, el kell távolítanunk. Mind mosolyogtak. Eltelt két hét, és tovább szaporodtak a hiányzások. Ismét megfenyegettem őket, de nem használt, csak hiányoztak. Akkor tíz tanulóval közöltük, hogy el kell távolítanunk. Meglepődtek, még a párthoz is felhívtak, hogy miért nem szóltam előzőleg. Engem megbíztak azzal, hogy ezt az iskolát vezessem, és a szabályzat szerint jártam el. Egy évig voltam az estiben.

1956-ban egy szünetben jön három tanítványom: tanár elvtárs, a gyakorlótéren golyókat találtunk, mit csináljunk vele, itt van a zsebünkben. Nem tudtam, mit csináljak, mert kiadták, ha bármilyen rendellenességet találunk, azonnal jelenteni kell. Mondtam, adják ide, és hallgassanak róla. A golyókat hazavittem, és egy fiókba tettem (Úris-ten!), ez novemberben lehetett.

Tanítottam egy líceumi osztályban a nappalisoknál, itt kiderült számomra, hogy nincs az iskolában irodalmi kör. Elég sok órájuk volt, egy szerdai napra tettük a kört. Úgy beszéltek, aki akar, marad, a többiek hazamehetnek. Az egész osztály ott maradt. Érdekes témákat hoztak, egy ditrói diák például Bethlen Gábor szárhegyi gyermekkoráról tartott előadást, más a város utcáinak névadójáról.

1957. március 15-én koszorút helyeztek el a negyvennyolcas emlékműhöz Sepsiszentgyörgyön. Megyek be az iskolába, nagy suttogás fogad, hogy a textilgyári munkások koszorúztak, ott jár-kelel a város előtte, senki nem nyúlt még hozzá. Eltelt két hét, kezdtük elfelejteni az esetet, amikor irodalmi körön egy tanuló saját versét olvasta fel, amelyben bátor diákok éjszaka mentek, s az emlékműhöz elhelyezték a koszorút, ezzel tisztelgtek a negyvennyolcas hősök előtt, s milyen boldogok voltak, hogy sikerült. Nyomban tudtam, hogy ebből baj lesz, a diákok tették a koszorút! Próbáltam elterelni a beszélgetést másfelé, de nem hagyták: „Ezek tényleg bátrak voltak, kik lehettek, nem tudhatnánk meg, hogy kik voltak?” S erre feláll három diák, hogy ők tették. Tudtuk, hogy nyomoznak, a Securitate, mindenki keresi, hogy ki koszorúzott, és erre ott három diák feláll. S én vagyok a tanár. Hiába nem folytattam a témát, egy osztálynyi gyermek tudta. Gondoltam

magamba, csak egy mondja el otthon, s azok tovább, ebből nagy baj lesz! Sok nyugtalan éjszakám volt, miért kellett ezeknek a gyermekeknek eljárjon a szája. De aztán elfelejtődött, ősszel hívtak a pártbizottsághoz, mert az egyetemen Márton Gyula, Szabédi László, Jancsó Elemér tudva, hogy diákokat is felvesznek a pártba, ajánlottak engem is. Két év jelöltség után következett a végleges felvétel, és most közölték, hogy nem hagyták jóvá, kell még fejlődnöm politikailag. Egy hónap múlva jöttek, hogy megsemmisítik a határozatot, és felvesznek párttagnak. Minden igazgatónak párttagnak kellett lennie.

Szeptemberben készültünk az évnyitóra, amikor ismét hívtak a pártbizottsághoz, hogy kineveznek a Mikó igazgatójának. Csodálkoztam, igen nagy felelősség az nekem, még fiatal vagyok, 25 éves, a legfiatalabb a tantestületben. Nemes Antal nagyon jól rendez, fogom is segíteni, ha kell, de mért akarják lecserélni. Meg kellett nyitni a tanévet, elkezdődött a tanítás.

'58 márciusában megyek be az iskolába, és mondják, hogy az éjjel lefogták két tanulónkat. Koszorúztak. Azonnal eszembe jutott, hogy azelőtt való évben elmondták, nem szóltam senkinek, most minden felszínre került. Mentem a pártbizottsághoz, egy Szabó nevű propagandatitkárral beszéltem. Mondom neki, hogy az éjjel elfogták két tanulónkat, a Securitatén vannak, de ez nem jó megoldás. Bizzák ránk, ha hibáztak, mi megbüntetjük, de a város lakossága előtt is nagyon visszás helyzet, hogy diákokat elfognak és elzárnak. Olyan hangon beszélt velem, hogy arra gondoltam, valamit tud a korábbi dolgokról. Még aznap bejött egy szekus az iskolába, hogy hívjam le Jancsó Csabát. Kiszólok a titkáriba, hogy menjenek fel az osztályba érte, de rám szolt a szekus. Felmentem hát én, és magam hívtam ki Jancsó Csabát. Ahogy kiléptünk, már ott várt a szekus. Ezután sorban vitték el a gyerekeket. Két-három hét múlva megint hívtak hatunkat a milíciára, Bodó Jenőt, Csongvayt, Lurtz Helmutot, Berde Zoltánt, Szász Józsefet Eröss János ügyében. Tudtuk, hogy vigyázni kell nagyon, akiket odahívnak, bármi-kor elfoghatják. El kell ítélni egyöntetűen Eröss Jánost, a diákok osztályfőnökét, akit 1958. június 24-én tartóztattak le. Mondom, én ebbe nem megyek bele. Sorba szólítottak: azért hívtuk, hogy Eröss Jánosról mondjon véleményt. Elkezdem, hogy már az egyetemről ismerem, jó viszonyban vagyunk, ő is csíki, a szó is talál, kiválóan dolgozik, a Mikóba nevezték ki, itt is nagyszerűen dolgozott. Beleszól

a tiszt, hogy tudom-e, hogy el van fogva. Mondom, tudom, de remélem, hogy csak tévedés, haza fogják engedni, tudniillik nagyon értékes ember. Ezzel lezárult, és később hallottam, hogy bizony Berde Zoltánt s Lurtz Helmutot akkor szemelték ki tanúnak. Ezért a történetért aztán áthelyeztek a leányiskolába, bár meglepődtem, amikor ott is igazgató lettem. Két évig tanítottam ott. Hatvanban tanévkezdéskor közölte a tanfelügyelő, hogy a Mikó éléről leváltják Nemes Antalt, és én lettem az igazgató. Nem sokat tárgyaltak, nem is szóltak előtte, ott tudtam meg a gyűlésen. '76-ig voltam igazgató.

- *Tanítványai emlékében sajátos módszerei, tanári eszköztára miatt is élesen megmaradt Albert Ernő, a pedagógus.*

- Kántor Lajos a *Korunkban* (1964/5.) írt a házi dolgozatos módszerről, példaként állította: „akik még nem szakítottatok a közönnyel, pedagógiai sablonnal, figyeljete a szentgyörgyi diákok és tanáraik példájára – az ilyen fáradtság elúzi a fáradtságot!” Azt emelte ki Kántor, hogy lehetőleg minél több önálló feladatot kapjanak a tanulók, mert megmarad, hogy „én kutattam, én kerestem meg valamit, én csináltam meg”. Erre sokszor gondoltam később is, amikor diákok visszaemlékezéseit olvastam (az ötvenéves mikós évfordulókra az utóbbi időkben készítenek egy-egy emlékkönyvet: *Mi, ötvenkilencesek; Mi, hatvanasok* stb.), hogy rendszerint ilyesmikre emlékeznek inkább, és nem a tanórákra. A házi dolgozatok segítségével nagyon jó kapcsolatot sikerült kialakítani írókkal, majdnem száz olyan levelet őriztem, amelyben a diákok neves írókhoz, híres emberekhez fordultak kérdéseikkel. Olyanokhoz, akikről a tantervben sem esett szó (Szabó Gyula, Illyés Gyula, Passuth László...). A legjobb dolgozatokat közzétük a *Gyökerekben*.

Már az ötvenes években elkezdtek a magyarórákon a versmondást, és László Károly színész volt az első, vendégként a *A halálra táncoltatott lányt* mondta el. Frissen végzett, ősszel jött Sepsiszentgyörgyre, és az egyik leányka, Petke Bori, aki később román szakos tanár lett, cikket írt arról, hogy milyen élmény volt számukra, ahogy színész mondta a verset az osztályban. A szomszéd osztályteremben volt óránk, és arra figyeltünk fel, hogy erős hang hallatszik át, utána pedig taps. Találgattuk, ki lehet, és amikor kiderült, meghívtuk mi is, nagyon érdekelte a gyerekeket. És ilyen mozzanatokra emlékeztek ötven év után vissza!

Eleinte alkalmoszerű volt, hogy óra elején verset mondott a diák, aztán gondoltam, lehetne minden órán, hát tanuljunk verset, minél többet. Egész évre előre beosztottuk, minden óra versmondással indult. Salamon Sándor megírta a *Művelődésben*, hogy új kezdődött a verstanulás, versmondás szempontjából. Számos verset elolvastak, segítette a rögtönzött véleménynyilvánítást, szabad előadást. Később egy pedagógiai körön ismertettem a módszert, és sokan átvették. Én aztán abbahagytam. Nagyon belemélyedtünk, igen sok időt eltöltöttünk a verssel, beleélték magukat, vitáztak, véleményt mondtak, és kevés idő maradt másra. De nagyon jó volt, lehet, hogy többet ért, mint az óra.

A gyerekek szeretik, ha feladatot kapnak, ha el tudnak készíteni önállóan valamit. Emlékezetes, amikor 1969-ben Albert István, ma orvos, és Dani Árpád tanulóim ajánlkoztak, hogy végigjárják Háromszék várait és vártemplomait, és erről írnak dolgozatot. Bajos volt a téma, templomok, történelem, akkor már cenzúrázták az iskolai újságot is. S ezek a diákok erre jelentkeztek. Aadtam nekik forrásanyagot, és két nyáron kerékpárral végigjárták az egész megyét, minden várat, minden vártemplomot megkerestek, fényképeztek, további forrásanyagokat gyűjtöttek... végül négy kötetet jelentettek meg, a diafilmekkel diákoknak és felnőtteknek is előadásokat tartottak.

Tanári pályám során az vezetett, hogy az anyanyelvvel és a hagyományokkal foglalkozzam, ezen a két területen tudtam eredményt elérni.

- *Őn indította a Mikó legendás újságját, a Gyökereket. Hogyan emlékszik vissza a névválasztásra? Milyen jelentősége volt az iskola életében?*

- Reformkori gyökerei vannak az iskolaújságoknak. Krizáék is megpróbálták az unitárius kollégiumban, engem is foglalkoztatott már középiskolás koromban. 1966-ban egy ifjúsági kongresszuson vetődött fel, hogy fel kellene újítani az iskolaújságok hagyományát. Ennél jobb ajánlatot! Az első tervet már elkészítettem, az lett volna a címe, hogy *Diákok*, s vittem volna, hogy beszéljük meg az osztállyal. Közben megérdeklődtem Brassóban, hogy mennyiért nyomtatnák ki, és igen sokba került volna. És akkor jött két leány az osztályból, hogy iskolaújságot szeretnének indítani. Mondtam nekik, én is ezen gondolkodtam, de nincs annyi pénzünk, amennyibe a nyomtatás kerül.

A lányok nem hagyták magukat, ők kézzel megírják, mondták. Néhány nap múlva kész is voltak a *Gyökerek* első számával. Gondolkodtam, honnan vették ezt a címet. Az osztály nagyon lelkes volt, elhatároztuk, hogy kiterjesztjük az egész iskolára az újságot. A titkárságon gépelték le, eleinte tíz, majd húsz példányban jelent meg. Felnőttek is írtak bele, sikerült elsőként a romániai magyar iskolák közül évkönyvet is megjeleníteni, a *Gyökerek* egyik száma volt.

Folyamatosan kerestem az újításokat, és a *Gyökerek* lehetővé tette, hogy a tanulók önállóan dolgozzanak, és önálló alkotásaikat megjelenítsék. 1969-ig az egyetlen újság volt, amelynek nem volt cenzora. Amíg gépeltük, addig nem volt, de amikortól nyomtatásban jelent meg, már el kellett küldeni a cikkeket, és előfordult, hogy visszajött, hogy nem megfelelő. Az elutasított cikkeket körbeküldték minden szerkesztőségnek, hogy lássák, mit nem szabad. A *Gyökerek* is szerepelt ilyen listán, azután jött Stanca elvtárs, hogy vigyázzunk. Végül 1980-ban tiltották be.

- *A népköltészet iránti érdeklődés a Mikó diákjai között jó táptalajra talált. Hogyan alakult ki az együtt dolgozás, amely azután a hatalmas összegyűlt anyaghoz, a Háromszéki népballadákhöz vezetett?*

- Minden évben kiadtam körülbelül hetven címet, a házi dolgozatok témáit a tanulóknak. A hatvanas években, amikor kiadtam a címeket, azt is mondtam, hogy ha nem tetszik, írjanak például a falujukról, és akkor egyik leányka jelentkezett, hogy a háromszéki varrottasokról szeretne írni. Próbáltam lebeszélni, gondolván, hogy nem lehet eredményes, de ő kitartott, és végül nagyszerű dolgozatot készített, még le is gépeltette. Akkor gondolkodtunk el, hogy ha népköltészet lenne a téma, megszorodna a lehetőség a gyűjtésre, úgyhogy a következő évben erre biztattam, különösen a vidéki diákokat. Kezdetben csak néhányan próbálták meg, és értékes dolgokat hoztak. Ma már hihetetlen, de versengés alakult ki, melyik tanuló ír jobb dolgozatot, kidiszítotték, borító is készült. Mondom, akkor ne pazaroljuk az időt olyanra, amit innen-onnan tanulmányokból szednek össze: próbáljanak balladát gyűjteni vagy más népköltészetet, hagyományokat, szokásokat jegyezzenek le. A gyűjtött balladák közül csak egy legyen jó, akkor is megéri, és az az egy nem vész el, sikerül megmenteni. Hozzákezdünk a balladák gyűjtéséhez, kértem, hogy pontosan tüntessék fel a közlő

nevét, életkorát, a gyűjtés helyét, az időpontot. A többségét magnóra vettem, a dallamok lejegyzését Kolozsváron készítettük el.

Következett '69-ben a fokozati vizsga, Dávid Attila tanfelügyelő biztatott, hogy jelentkezzem. Eldöntöttem, hogy a balladagyűjtésről fogok írni, mert ekkorra már jó sok klasszikus ballada gyűlt össze. Három évig dolgoztam ezen. Az első, elméleti rész 111 oldalt tett ki, ezt követte a könyvészet felsorolása, majd a harmadik részben 117 Csíkban és Háromszéken gyűjtött ballada szövege mellett még felsoroltam pontos jelölésekkel 320 balladaváltozatot. Innen indult a *Háromszéki népballadák* kötet. Azt terveztem, hogy a diákok gyűjtenek, én a magnómmal megkeresem az adatközlőt, és a dallamot is felveszem. Olyan gyorsan szaporodott az anyag, hogy nem győztem, viszonylag kevés helyre jutottam el, hogy szalagra vegyem. Faragó sürgette, hogy jó kötet lesz, terjesszük ki a gyűjtést. Következő évben még több diák csatlakozott, mi is kijártunk a tanulók által említett énekesekhez, hogy gazdagítsuk a gyűjteményt. Összeválogattam, Faragó kiegészítette, 1971-re elkészült, végül '73-ban jelent meg. Két kötet született a diákok gyűjtéséből, a csiki anyag *A halálra táncoltatott lány* címmel jelent meg.

- *Egy másik megrázó esemény is történt igazgatósága alatt a Mikóban, az 1975-ös plakátragasztás. Hogyan emlékszik ma ezekre a hónapokra, amelyek hozzájárultak, hogy '76-ban önt is menesztették?*

- Meséltem már arról, amikor 1958 márciusában egy reggel az iskolában közölték, hogy a tanulóinkat lefogták. '75-ben megint arra megyek be, hogy több tanítványunkat éjszaka otthonról elvitték a szekusok. Atyaúrsten, hát húsz év eltelt majdnem, hogy ilyen bajban voltunk, hogy gyerekeket fogtak el. Előző alkalommal egyenesen a párthoz mentem, most már nem is mentem. Éreztük régóta, hogy tudják a dolgainkat. Például egy este dolgoztam az irodában. Kónya Ádám látva, hogy világosság van, beszólt, hogy itt van Domokos Pál Péter, és menjek át egy kicsit a népművészeti iskolába, beszéljünk. Odajött még Ferencz Jenő, Tihanyi László szemorvos, aki több évig fizette két csángó gyerek költségeit, akiket magyarul tanulni küldtek Szentgyörgyre. Azelőtt ugyanis valaki feljelentett, hogy a Mikó bentlakásában ingyen laknak, étkeznek, és Tihanyi vállalta, hogy fedezi a költségeket. Zavart valakiket, hogy csángó gyerekeket taníttatunk.

– *Ez mikor volt?*

– 1958-ben jöttek a gyerekek, amikor Moldvában megszűnt a magyar oktatás. Visszatérve: amikor Domokos Pál Péterrel este beszélgettünk, reggel megyek az iskolába, és jön szembe a Securitate főnöke. Megállít, hogy az este itt volt az iskolában Domokos Pál Péter. Mondom igen, itt volt. Kérdezi, hogy miről beszélünk. A *Mioriță*ról, válaszoltam, tudniillik tényleg arról beszélgettünk, a magyar *Báránka*-változatokról. Felső-Háromszéken ugyanis érdekes változata alakult ki a balladának, ő fedezte fel annak idején, még a harmincas években. Mi is találtunk ilyet, azt mutattam meg neki az irodámban. Érdeklődött a csángó gyerekekről, beszéltek Tihanyival, hogyan oldhatnánk meg, hogy leérettségizhessenek.

Tudtuk tehát, hogy figyelnek, és amikor nyilvánosságra került, hogy tanulókat tartóztattak le, akik 1975. november 22-e éjjelén a „Harcoljunk Erdélyért, míg nem késő!” szöveggel plakátokat készítettek és raktak ki a városban, azt is tudtam, hogy csak a Securitatéra mehetnek. Jöttek, hol ezt, hol azt a tanulót vitték el, kihallgatták, küldték vissza, 21 gyermek neve szerepelt a névsorban, akik a csoportosuláshoz tartoztak, további 17-et hoztak kapcsolatba velük. Másnap vagy harmadnap találkoztam Ioan Hanches Securitate-parancsnokkal, aki nagyon ridegen fogadott. Aztán majd tájékoztatjuk, amikor kivizsgáltuk az ügyet, annyit mondott. Csinta Samu eléggé részletesen megírta a történetet a *Plakátballada* című könyvében, csak röviden beszélek róla: Jakab Lehel, a nagyborosnyói iskolaigazgató fia, Hervay Katalin, Hervay Zoltán tanár lánya, Bong Csaba és még néhányan alakítottak egy társaságot, a Székely–Magyar Szövetséget, amelynek azt a feladatot szánták, hogy Erdély külön országgá váljék. Elég sok gyermeket bevontak, időközönként gyűlést tartottak, tagdíjat is fizettek. Azt próbálták elérni, hogy ha a szervezet jól kezd működni, Erdélyt elszakítják Romániától. A földrajzszertár részére elég drágán térkép-tömböket vásároltunk, hogy ne kelljen a tanulóknak hazulról cipelniük, volt 30–40 ilyen, és a tanár kiosztotta órán, amikor kellett használni. Néhányan belerajzoltak Románia térképébe, amikor az illetékes szekus átnézte őket, hatot-hetet tett félre, amelyekbe körülrajzolták Erdély térképét. Talán oda is beírták, hogy „Tennünk kell valamit, amíg nem késő!”

Amikor elfogták őket, páran bevallották, hogy miért szervezték be több diáktársukat. A fiam nem sokkal a letartóztatások után elmondta otthon, hogy őt is hívták, de edzése volt, és nem tudott elmenni. A vallatások során szóba került a neve.

Egy idő után elcsendesedett az egész, közben időnként érdeklődtem. Egy Aulich nevű parancsnokhelyettes, aki mikós diák volt a negyvenes években, nagyon rendesen viselkedett. Ő vezette a kihallgatások egy részét, ő is tájékoztatott, és biztosított, hogy szabadon engedik a diákokat. Attól féltünk, úgy járunk, mint '58-ban, amikor börtönbe tették a tanulókat. De most valahogy nem rendezték annyira durván az ügyet, mint a korábbi esetben. Engem is kihallgattak, kétszer voltam szekuskihallgatáson, először Eröss János ügyében. Ez alkalommal azt telefonálta Aulich, hogy maradjak a fiammal az iskolában, mert egy óraker odajön. Aztán egy előtt olyan tíz perccel telefonált, hogy mégis mi menjünk a Securitatéra. Mentünk a fiammal, nagy hősök lehettünk, ahogy belépünk, egy tiszt Leventét vitte egy irodába, engem vittek egy másikba. Ugyanarról beszéltünk ott is, hogy nem szerepelt a tagdíjasok között se (névsort is vezettek a gyerekek!), hívták, de ő nem tudott menni, mert edzése volt, mégis eléggé szigorúan, munkaszolgálatlalt büntették. Áprilisban szabadon engedték a diákokat. Örültünk, hogy nem zárják őket börtönbe, hanem iskolai fegyelmi eljárással oldották meg az ügyet. A megyei tanfelügyelőség kizárt az ország összes líceumából három tanulót, négy tanulót úgy, hogy újra beiratkozhattak, egynek az érettségi vizsgáját elhalasztották, nyolcat figyelmeztettek. Megtörték mind, megpecsételték őket. Egyikük, Serestély Éva a magyar szakot el tudta végezni, a fiamat például nem vették fel. Kétszer is éppen fölötte húzták meg a vonalat, ő volt az első kieső. A bosszantó a családunknak az volt, hogy amikor aztán minden lezárult, Leventét sorkatonaként munkaszolgálatra vitték Craiova mellé. Ehhez kapcsolódik még az is, hogy a feleségem mindennap kért, hogy intézkedjek valamit. De hát hogyan intézkedjek?! Addig rágta a fületem, hogy egy nap a párttagsági könyvem a zsebembe tettem, és elmentem Nagy Ferdinándhoz, aki akkor már első titkár volt. Ridegen fogadott, s én elmondtam, hogy a fiam egy éve munkaszolgálatos, de nem volt más vétke az ügyben, mint hogy hívták, és nem ment el. Azért jöttem, hogy tisztázni kellene és felmenteni. Felhívta Aulichot, hogy mit beszéltek, nem tudom, de azzal zárta, hogy ha csak annyi vétke volt, akkor

elrendezik. Erre én visszacsúsztattam a tagsági könyvet a zsebembe, mert az volt a célom, hogy ott hagyom, ha nem ígér semmit. Végül nem tett semmit, később kérvényt írtunk a nagy nemzetgyűlés elnökének, valaki közvetített Bukarestben, így sikerült aláíratni, és áthelyezték Ploiești-re. A következő évben véget ért igazgatói munkám. Akkoriban divatban volt a kádercsere, s lecseréltek engem is.

- *A tanítás mellett volt ideje kutatómunkára, gyűjtésre is.*

- 1971-ben Ditróban találtam egy 97 éves asszonyt, aki gyönyörű dolgokat tudott, Ádám Joákimné Kurkó Julianna közlésének anyagából született az *Édesanyám sok szép szava* című kötet. Ezt újra ki kellett adni, mert '89-ben, amikor megjelent, nem lehetett magyar helyneveket leírni. Egészen 1971-ig nem találtam igazi klasszikus balladát, se a *Kómüves Kelement*, se a *Kádár Katát*, itt megtaláltam. Azután több is került elő.

- *A nyolcvanas években nagyszabású vállalkozásba kezdett, folklórgyűjtemények után oral history.*

- 1977 júniusában ismerkedtem meg Albert Mátyással és feleségével, az ötvenes években költöztek Szentgyörgyre Gyimesből. Óriási anyagot gyűjtöttem tőlük, meséket, tréfákat, mondókákat, imádságokat is, összesítéskor 87 balladát számoltam meg. Életrajzukat is hangszalagra vettem, *Rigó és madár* címmel adtam ki 1995-ben. Úgy ismerkedtem meg velük, hogy egyik tanuló leírta a dolgozatában *A gazdag asszony anyja* típusú balladát, amelyik arról szól, hogy a három lányát három országba adta férjhez... Kodály Zoltán Ditróban gyűjtötte le először ezt a változatot még 1910-ben. Gyanús volt nekem, az egész magyar népköltészetben hat változatát ismerték csak. Kérdeztem, honnan írta. Itt, a város végén lagnak, válaszolta. Na, mondom, akkor menjünk le oda délután. Szólt az apjának, s lementünk ehhez a csángó családhoz, felvettük magnóra, ahogy a néni énekelt. '77 júniusától '96-ig, amíg meghalt az asszony, Tamás Katalin, majdnem húsz éven át szinte minden vakációt ennél a családnál töltöttem. Rengeteg, vagy kétezer felvételt készítettem, ez az anyag még nincs teljesen feldolgozva, hat kötet jelent meg ideáig, ami egyharmada sincs annak, amit felvettünk. Hasonló anyag nem nagyon van a magyar folklórkutatásban, hogy egy család ennyi területről tudott beszélni. Szinte mindent elmondtak a gyimesi néprajzról, az öreg nagyon szeretett beszélni, a végén már csak az ágyban fekvő mondta.

- *Cigány folklór kutatásába is belekezdett, mikor, milyen indíttatásra?*
- Következett a cigány folklór három kötetben (*Sok szép cigánylány; Szabad madár; Sír az út előttem*): balladák, mesék, népdalok, hiedelmek, levéltári adatok. De a kutatása régebbre nyúlik vissza. Említettem, még '71-ben tanúja voltam, amint Kőröspatakon harmincan énekelték a *Sárig hasú kígyót*. Mi is megállapíthattuk, hogy a cigányok sokkal jobban megőrizték a népköltészet régi rétegeinek egy részét, olyanokat is, amelyeket a magyar közösség elfeledett. Két napig siratják a halottat, azalatt énekelnek, balladákat is. A *Három árvát*, a *Kömüves Kelemen* is el szokták énekelni. Vargyas Lajos folklorista *A magyar népballada és Európa* két kötetében megpróbálta összegyűjteni a balladákat, amelyek addig a magyar népköltészetben előkerültek. Nagyon érdekes volt, amikor olyan változatot találtam, amelyik ebben nem volt benne. Vargyas 46 *Kömüves Kelemen*-változatot jegyzett le, többségét Székelyföldről, de Moldvából, Bukovinából és más területekről is. 1973-ban zárta a kötetet. 1995-ig, húsz év alatt már 62-re emelkedett ez a szám (Ráduly János, Pozsony Ferenc gyűjtésével). Legnagyobb emelkedés Háromszéken mutatható ki, 1973-ig két változat volt ismeretes, 1995-ben már 28, és jelentős részben a cigányoknak köszönhetően. Ma a *Kömüves Kelemen*-balladának 96 változatát ismerjük, s ennek fele az utóbbi évtizedekben került elő Háromszéken. Ez nagy dolog, mert Háromszék híres arról, hogy a népköltészete korábban kezdett kihalni, mint például Csíkban vagy Maros vidékén. Irodalomtörténeti szempontból is fontos, új motívum, amikor a cigányok a kardra esküvésről énekelnek: „Húzzatok tü kardot, húzzatok tü kardot, / Esküdjünk meg arra, esküdjünk meg arra...”. A magyar katonák a csatába induláskor kardra tett kézzel esküdtek. A madéfalvi veszedelemről szóló jegyzőkönyvben, amit Imreh István adott ki, leírják, hogy a dánfalvi, madarasi, domokosi férfiak nem akarnak beállni a Mária Terézia által sürgetett határőrségbe. Indulnak tömegesen Csíkszeredába, Csicsó végében kikanyarodik Delne felé a Somlyóra vezető út. A templom mellé letették a puskákat, és a férfiak sorban, puskára tett kézzel megesküdték, hogy nem állnak a határőrök közé. A ballada egy másik addig ismeretlen motívumával is találkoztam Kisborosnyón a cigányoknál, amely szerint a kőművesek a bécsi tornyot építették.

- *Levéltárban is sok időt töltött ekkoriban. Milyen témákat keresett?*

- Nem volt könnyű dolga a kutatónak a hetvenes, nyolcvanas években, amikor szakirodalmat keresett. Én annak idején összeírtam a könyvcímeiket, és Kolozsváron az Egyetemi Könyvtárban jutottam hozzá, ott kijegyzeteltem. Előfordult olyan, hogy három adatra lett volna szükségem a *Magyar Nyelvőr*ből, és az egyetemen a könyvtárban nem adták ki azzal az indokkal, hogy 1940–44 között jelent meg.

Levéltárba Szentgyörgyön eléggé bonyodalmas úton lehetett bejutni ebben az időszakban, ezért nem foglalkoztam vele. 1990 után gondoltam, akkor most kihasználom a helyzetet, elmegyek a levéltárba. Jött két milicista szembe velem, ahogy beléptem a Lábás Házba, ahol akkor a levéltár működött, és mondtam, hogy a főnökkel szeretnék beszélni. Egy Baicu nevű volt az igazgató. Elmeséltem neki, hogy írtam egy dolgozatot a cigányokról, és a levéltárban keresek olyan adatokat, amelyeket eddig még nem közöltek. Külön nemzetiségi ügyekkel nem foglalkoznak, ezt válaszolta. Mondtam, hogy tudom, sok adat van a cigányokról, de nem nagyon hitte. Valósággal ki kellett erőszakolnom, hogy hozzájuthassak, de a személyzet segített, és sok mindent találtunk. Elég sok anyagom volt már, említettem a kőröspataki találkozást, Málnásra is kimentem, későbbiekben Gidófalvára és Uzonba, magnóra vettem énekeket, hiedelemmondákat, mesét, és tovább is akartam kutatni a témában, megnézni, hogy kerültek a cigányok Sepsiszentgyörgyre, Háromszékre. Hol itt, hol máshol találtam egy-egy adatot, úgyhogy egy illyefalvi eseményhez kapcsolódóan vissza tudtam vezetni a háromszéki cigányok történetét az 1500-as évekre. Akkoriban a témában sok román és magyar nyelvű tanulmány is megjelent. Nekem elsősorban a már összegyűjtött énekek közlése volt fontos és az, hogy bővebben ismerjük meg a körülményeket is. Hozzákezdtem a cigányokról szóló iratok átnézéséhez, ami azt is segítette, hogy megismerkedtem a levéltár anyagával, és akkor már mindenhez hozzájuthattam. De csak egy héten kétszer engedett be Baicu mindenkit, aki kutatni akart, 9-től 13 óráig. Később aztán mindennap lehetett menni. Ekkor került elő mindaz, ami megjelent az 1848-as forradalommal és szabadságharccal kapcsolatos *Eltiport szabadság* című kötetben. Ez azért érdekes, és az utószóban kitért rá Egyed Ákos is, mert mindenütt leírták, hogy az oroszok bejöttek, mikor jöttek, hova mentek, mit csináltak, de tulajdonképpen az egész lefolyásáról kevés adatot sorakoztattak fel. A levéltárban például egyszerű nyugtákból annyi mindent ki lehetett

olvasni. Június 23-án jöttek be először, és úgy tartották, hogy október végén nagyjából visszavonultak. De kiderült, hogy november 10-én még itt tartózkodtak, és egy-egy község ott tartott, nyilatkoztak is, hogy azt kellett latolgatniuk (egyik Maksai községvezető írja egy átiratában), hogy elköltöznek a faluból, mert már nem bírják. A Brassóból induló orosz csoportok Kőkösben, Maksán pihentek meg, aztán Kézdivásárhelyen, s úgy mentek át az Ojtozi-szoroson. Különösen Maksát úgy kifosztották, hogy már jóformán semmi élelem nem volt, de követelődtek állandóan. Amikor megérkeztek egyik faluba, vagy már azelőtt, közölték, hogy mire van szükségük. Például négy tehénre, nem tudom hány veder ecetre (ezt nem nagyon értettem), zöldséget, mindent felsoroltak, hogy miről kell gondoskodnia a bírónak, és azt a faluból össze kellett gyűjteni. Ebben a könyvben sikerült végigvezetni a fő vonalat, hogy miket tettek a háromszéki falvakban. Érdekes és értékes adatok kerültek elő, amelyeket korábban nem ismertek. Annak ellenére is, hogy sok irat eltűnt akkor Sepsiszentgyörgyön, földút volt a város között is, és lerakták a földre az anyakönyveket, mindent, aminek kemény borítója volt, hogy ne kelljen a sárban lépkedniük az orosz tiszteknek, így elég sok odaveszett.

Keresgéltem a levéltárban, s egyszer látom, hogy háromszéki eseményekről, 1762–1764 közötti időszakról iratok vannak. Akkor még nem ismertem a Szádeczky könyvét, *A székely határőrség szervezése 1762–64-ben*, néhány történelmi könyvet elolvastam, de viszonylag keveset, Nyirő *Madéfalvi veszedelem* című műve ragadta meg a figyelmemet diákkoromban. Bátyám mint cserkész egyszer gyalog elindult Madéfalvára, lerajzolta az emlékművet és amit a táblára írtak, mondván, ezt egy cserkésznek tudnia kell. Háromszékről kevés adat volt, Szádeczky is a csíki levéltárból készítette a könyvét, ezért gondoltam, hogy kiegészítem a háromszéki eseményekkel. Sikerült vagy nyolcvan ilyen iratot találnom, még a könyv megjelenése után is – *A halál völgye. A határőrség szervezése 1762–1764-ben* – kerültek elő adatok, amelyeket odaadtam a Székely Nemzeti Múzeumban Gazda Enikőnek. Nagyjából megírtam a bővített kiadást, külön kötetet terveztem a határőrség szervezésének háromszéki vonatkozásairól, de még hiányzott néhány anyag, és nem foglalkoztam többet vele.

– *Tanulmányban járta körül a szökött katona történetét megidéző helyi balladát. Ez a történet is levéltárból került elő?*

- Véletlen folytán találtam meg Dáncsuly Dávid történetét. Kutakodás közben a tartalomjegyzékekben gyakran évszámokból következtettem ki, hogy miről szólhat az irattömb (románul voltak a jegyzékek, és én még mindig nem tanultam meg románul). Egyszer kértem, hogy a raktárból hozzanak ki az olvasóterembe egy tömböt, amelyben volt vagy száz oldal. Ezt látva, gondoltam, birtokügy lehet, tovább tettem. Nézelődöm tovább, de közben: mégis, mi lehet az a vastag tömb, még egyszer megnézem. Hát írja, hogy Dáncsuly Dávid! Ez megint nagy öröm volt, tudniillik a *Dáncsuly Dávid* nem egy jelentős klasszikus ballada, de Ortutay Gyula a *Székely népballadák* kötetben úgy a tizediknek említi, nyelvazete, tömörsége folytán is érdekes. Kanyaró Ferenc kolozsvári tanár 1906-ban közölte az *Ethnographiában* úgy, mint akinek háromszéki tanítványa vitte, és az az érdekesség benne, hogy megtalálták a hősét. A diákkal, aki vitte, közösen megállapították, hogy 1896-ban a családjánál volt szolga Dáncsuly Dávid, aki Bodok-Dálnok környékén román zsellér szülők gyermekeként született 1840 körül. Megvolt tehát az eredete, ismerős a hőse, szolga volt a diák családjánál, a börtönből szabadulva pedig Szentivánlaborfalván élt. Ehhez kapcsolódva Faragó József is kitért a *Dáncsuly Dávidra* a háromkötetes balladás könyvében. Ő is határozottan állítja, hogy ez a magyar ballada egy román hősről szól.

Amikor alaposabban átnéztem a levéltárban az előttem fekvő iratokat, kiderült, hogy ebben a tömbben Dáncsuly Dávid életének egy jelentős része megtalálható, mert amikor szolgálégény volt Bodokon az 1830-as években, a bíró kijelölte katonának (akkoriban ezt sorshúzással rendezték, gyakorlat volt, hogy több cédulára is ugyanazt a nevet írták, akitől meg akartak szabadulni, hogy vigyék a faluból a hadseregbe). Szabadságra vágyó betyár légény lehetett, mert nem viselte el a katonaságot. Brassóba vitték, elszökött, utánaküldtek, visszavitték, jól elverték, megint maradt egy darabig, megint elszökött, megint megfogták. Arad környékéről szökött meg harmadszor, s mindig ide jött, Bodokra, Málnásra. Bodokon élt a testvére, Gidófalván is volt, úgy emlékszem, egy másik testvér. Azt tervezte, nem megy vissza, hogy ismét elfogják, hanem egy társával átszökik Moldvába. Jó ideig rémítették a környéket, be-bementek házakhoz, követelöztek, hogy mit főzzenek, milyen ételmet adjanak, mennyi pénzt, külön fejezetben leírtam a káromkodásait is, nagyon cifrákat tudott. Éjjel indulni

akartak Moldvába, remélve, hogy többet nem kerülnek kapcsolatba a hatóságokkal. Mielőtt a falut elhagyták, még gondolták, betérnek a molnárhoz, és ami pénze van, elveszik. A molnárt megverték, a feleségét is bántalmazták, de a molnárlegény kiszökött az ablakon, és elkezdett kiabálni, hogy tolvaj (még a 19. században a faluszokások közé tartozott, hogy kiabálni kell, ha tűz van vagy valakihez betörnek, és kell futni a falun végig). Néhányan összegyűltek a malom körül, s nagy nehezen (részletesen le van írva) elfogták ezt a mindenre elszánt Dáncsuly Dávidot. A falu törvénye jegyzőkönyvet készített még akkor éjjel, részletesen kikérdezték az életrajzáról. Na, itt kiderült, hogy miről is van szó. Amikor kérdezték Dáncsuly Dávidot, hogy hová való, hány éves, milyen vallású, azt válaszolta: Martonoson születtem 1821-ben, református vagyok és székely. Háromszéken sok Dáncsuly volt, és egy részük székellyé vált. Tehát megdőlt az a Faragó által is elfogadott tétel, hogy román jobbágy és a 19. század végén élt Háromszéken. Sikerült bebizonyítani, hogy székelynek vallotta magát. Átnéztem az anyakönyvi kivonatokat is, Uzon környéki román falvakban sok Dáncsuly volt, de ez más család.

- *A kutatómunkát annak idején, az egyetemi államvizsgakor a szülőfalu, Csíkdánfalva népköltészetének feltárásával kezdte. Legutóbbi könyve, Csíkdánfalva háromkötetes monográfiája 2004 és 2010 között jelent meg.*

- A három dánfalvi kötetet azért tartom fontosnak, mert azelőtt nem jelent meg könyv Csíkdánfalváról. Biztattam többeket '99-ben, össze is ültünk, megterveztük, ki mit vállal. Én a részemet elkészítettem, a többiek nem. Mondom, a mindenségit, akkor én félreteszek mindent, és vagy hat évig, talán tovább is, azzal foglalkoztam. Mindent, amit lehetett, összegyűjtöttem. Azért örültem neki, hogy végül is három kötetben sikerült megjelentetni, mert a szülőfalum előtt fejet hajtottam.

- *Elégedett Ernő bácsi a nagyon gazdag és termékeny étellel, amelyről itt most nagy vonalakban néhány fontosabb emléket felidézett?*

- Tulajdonképpen tanárnak indultam, tanári feladatot vállaltam, de mellette állandóan éreztem, hogy más feladatom is van. Már a középiskolában szerettem a táncokat, az egyetemen is folytattam, Szentgyörgyön külön tanár és diák táncsoportot alakítottunk, és mellette állandóan figyelemmel próbáltam követni a népköltészetet,

különösen a népballadákat. Úgy érzem, még több lehetőségem lett volna, ha jobban kihasználom az időt. A szabadidőmet lehetőleg erre fordítottam, kötelességemnek éreztem, hogy mindezekkel foglalkozzam, tanuljak róluk. Egész életemen át szerettem a történelmet, megismerni a közvetlen környezetemet, de keveset tudtam ahhoz képest, amit kellene, kellett volna.

Hozzákezd az ember valamihez, hisz benne, még olyan esetben is, amikor szinte kilátástalannak mutatkozik. Ha szívesen csinálja, érzi a hasznát, szükségességét, meg lehet valósítani. Nincs lehetetlen, szerintem sokan könnyen lemondanak, csinálná is, nem is, de ha őszintén fel akar valaki valamit mutatni, azt meg lehet valósítani. Az anyanyelv és a hagyományok – a két vezérfonal. Ha végiggondolom mindazt, amit próbáltam tenni, ebbe a sodorba tartozik egész eddigi életem egy jelentős része. Nemrég mondtam valakinek, hogy minket csak a fiatalok látnak öregnek, mert annyi a tennivalónk még 80 év után is, olyan, amit meg is tudunk valósítani, csak még az idő kéne, hogy engedje. Úgy érzem most is, ha nem nyafognék állandóan valamilyen testi bajommal, sok mindent meg tudnék csinálni. Félíg kész van a somlyói diákokról a tanulmányom, de lassan haladok. Az 1694-es tatárbetöréskor csodálatos dolgot vittek véghez a csíksomlyói diákok a barátok biztatására és egy háromszéki, Kálnoki Ádám vezetésével. Csatlakoztak hozzájuk a falvakból menekültek, mert Felcsíkot szinte teljesen elpusztították akkor a tatárok: február 13-án egy csoport visszament Kománfalvára, a rákövetkező éjjel még többen, és Csík-szentdomokostól egész Szentkirályig, amit lehetett, mindent elvittek. Nos, a kétszáz diák és a falvakból menekültek összegyűltek az iskola előtti részen, és doboltak, zenéltek, nagy zajt csaptak, úgyhogy a tatárok nem támadták meg őket, hanem visszavonultak. Ahogy az élethalálharcot vállalták ezek a diákok, arról ma nem emlékeznek meg kellően, ezért gondoltam, hogy megírom ezt a történetet. Fele kész van, a másik fele még hátra...

– Köszönöm szépen a beszélgetést, és jó egészséget kívánok a további kutakodáshoz, munkához!

FÜGGELÉK

Albert Ernő eddig megjelent könyvei:

Háromszéki magyar népballadák (Faragó Józseffel közösen). Bukarest, 1973, Kriterion Könyvkiadó.

Édesanyám sok szép szava (Ádám Joakimné Kurkó Julianna énekei). Bukarest, 1989, Kriterion Könyvkiadó.

Rigó és madár. A föld népe: egy gyimesi csángó család élete. Elmondta Albert Mátyás és felesége, Tamás Katalin. Sepsiszentgyörgy, 1995, Bon Ami Könyvkiadó.

Sok szép cigánylány. Sepsiszentgyörgy, 1998, Kovászna Megyei Népi Alkotások Háza.
Szabad madár. Háromszéki cigány népköltészet. Sepsiszentgyörgy, 2000, Charta Kiadó.

Sír az út előttem. Háromszéki cigányoktól gyűjtött népköltészet és levéltári okmányok. Sepsiszentgyörgy, 2001, Albert Kiadó.

A halál völgye. A határórség szervezése 1762–1764-ben. Sepsiszentgyörgy, 2004, Albert Kiadó.

A halálra táncoltatott leány. Csiki népballadák. Sepsiszentgyörgy, 2004, Albert Kiadó.

Csíkdánfalva és adatok a hat felcsiki faluról I–III. Sepsiszentgyörgy, 2004–2010, Albert Kiadó.

Díjak, elismerések:

Sepsiszentgyörgy – Pro Urbe díj (2006)

A Magyar Érdemrend tisztikeresztje (2012)

A Kriza János Néprajzi Társaság életműdíja (2017)

Háromszék Kultúrájáért Díj (2020)

A kiscsikó III. (linómetszet, 2011)

B. Kovács András

GYERMEKTÚSZOK A HALÁL TORKÁBAN

– Dél-Erdélyből Besszarábiába és vissza

1944 háborús zűrzavarában –

Az antoneszkánus hatóságok 1944 júniusában 68 magyar gyermektúszot szedtek az Erdélyt kettészelő határmente településeiről, a második bécsi döntés után is Romániához tartozó dél-erdélyi részekről, Aradtól fel az aranyosszéki falvakig, onnan a Székelyföld lementszett széleüig és Datkig. Eme embertelenséget azzal a rémintézkedéssel tetézték, hogy a kiskorúakat Besszarábiába deportálták, ahol akkor már az orosz front ágyúi dörögtek. Hogy milyen sors jutott ki ezek után a szerencsétleneknek az átállítás, a menekülésből és visszavonulásból támadásba átmenő zűrzavarban, erről számoltam be a Kiskorúak halállistán. Dél-erdélyi gyermektúszok a besszarábiai fronton című, nemrég megjelent kötetemben (Sepsiszentgyörgy, 2017, Tinta Kiadó.) Itt most a másik még élő tanú, az alsórákosi¹ Rákosi Mária emlékeit foglalom össze,

1 Alsórákosról a Wikipédia alapján röviden: Brassótól 45 km-re északnyugatra, az Olt bal partján, az Alsórákosi-szorosban fekszik. Nevét a Sós-kút-patakaról (egykor Rákos-patak) kapta. A tatárjárás előtt valószínűleg besenyő település volt, mely elpusztult. 1377-ben *Racus* néven említik először. A falunak már a középkorban is volt temploma. A település az egykor itt virágzó bazaltbányászat központja volt. A határában található fekete színű bazaltoszlopok és környékük ma védett terület. Temetőjében az itteni különleges temetkezési szokásokat bizonyítja a faragott lábfa, vagy lábtól való fa szokása.

1910-ben 1973 lakosából 1844 magyar, 117 román, 7 német, 2 szlovák volt. A trianoni békeszerződésig Nagy-Küküllő vármegye Kőhalmi járásához tartozott. 1992-ben társközségével együtt 2996 lakosa volt, melyből 1804 magyar, 657 cigány, 529 román és 5 német volt. 2011-ben 2856 lakosából 1739 volt a magyar. Református erődtemploma 1676 és 1686 között épült a Kövesoldal tetején, a régi templom maradványait beépítették az új templomba. 1831-ben újjáépítették. Négy saroktoronyos várkastélya romos állapotban áll. Ezt 1624-ben építtette Sükösd György mezei kapitány, kaputornyán a kastélyt átépítő Bethlen Sámuel kigyós címere látható 1700-as évszámmal. 1918. óta elhanyagolták és fokozatosan pusztult, 1992-ben kezdték restaurálni. Unitárius temploma 1673 és 1675 között épült a Kalamár-hegyen. Ortodox temploma 1864-ben került tető alá. Római katolikus templomát 1936-ban fejezték be. A falutól fél órányira, az Olt szorosának jobb oldalán emelkedő hegyormon vár maradványai találhatók. Kissé távolabb a Mihálykő 1500 m magas sziklaormán állott Mihályvára, melynek romjai ma is láthatók. A szoros bal oldalán magasodó Ürmös-Tepejen egy másik vár csekély maradványai lelhetők fel.

akit életének 94. évében kerestem fel szülőfalujában 2019 tavaszán. Vallomásában feltárul a totalitarizmus gyilkos indulata a másság iránt, s egyúttal a túszedés több új részletére is fény derül, többek között arra, hogyan működött a kölcsönös retorziók rendszere a két, akkor még „szövetséges” állam között. (B. Kovács András)

A KIVÁLASZTÁS

Ahogy kiszűrődött a bírói irodáról, az történt, nekik bėjött a rendelet, hogy fogjanak le – pont három vagy több, nem tudom – gyermeket. Szén Lenke² úgy tudja: jobb magyar gazdák gyermekeit válogatták ki, több egykét, hogy jobban fájjon, minél nagyobb felhajtással járjon. Nálunk ráadásul két apátlant. A bíró idevaló ember, de román vallású volt. Otthon magyarul beszéltek, de román ember volt. Úgy értesültünk, olyant kellett keressenek, aki nem olyan kinyílt szemű, nem olyan világi leány, s a fiúk pedig, ugye, még gyermekek olyan korban.

Aznap édesanyámmal a mezőn dolgoztunk, az ökrökkel akartunk lucernát hazahozni. Feltakartuk, s mikor hazaértünk, gondoltam, hamar hozok egy kis vizet a patakról, mosakodjak meg, mert megizadtam, poros lettem a mezőn. Kifogtuk az ökrököt, s hamar elkaptam a vedret. Ahogy megyek a patak felé, látom, a másik utcán jó egy fegyveres katona bėfelé. Rea se néztem, hát nekem mi közöm hozzá. Megmerítem a vedret, s hát ahogy hazaérek, a katona nálunk van! Édesanyám bėhívta Pistát, hogy né, a katona valamit mind mond, s ő nem érti. Mind a Mári nevét emlegeti. Ugye, a Magyarországra kiment fiatalok közül egy-egy bátrabb hazaszőkött, s két-három nap is otthon űlt budákolva, s akkor visszament. Édesanyám azt gondolta, vajon nem azt hiszik-e, hogy édesapám is visszaszőkött, s erről nem engem akarnak-e vallatni. Mikor elmondta, úgy döntöttem: akkor nem mosakodom, előbb felmegyek és tisztázom, mi a helyzet. A patakhídon az őrmesterrel találkoztunk. Neki a leányával egy osztályba jártam volt, jó ismerősök voltunk. Kérdem: Mit akarnak? Románul rosszul beszélek, de érteni értem, amit mondanak. Azt mondta: „MenjeteK Nyikuláj Misi fele, s hívjátok őt is, mert a katona nem ismeri”. Ő a felső utcán lakott, az apja neki is Magyarországon, a szüleinek egyetlenben egy gyermeké,

2 Szén Lenke visszaemlékezése a gyermektúsok Besszarábiába való elhurcolásáról és hazakerüléséről a *Székelyföld* 2015. áprilisi számában jelent meg.

15 éves. A szülők Bukarestben dolgoztak, a földjeiket itthon kiadták, nagy házat építettek, annyi pénzt kerestek, hogy a fiuknak legyen. Békisér, az irodaajtó az útra volt vágva. De a katona a kapuhoz küldött. Mondom Misinek: „Minket, úgylehet, bétesznek a pincébe. A hivatalos ügyet az irodán rendezik, vajon mit akarnak velünk?” A katonáknak volt egy konyhájuk külön. Adnak egy széket, ülünk le. Várunk. Már esteledni kezd, és még semmi. Behozták a harmadikat is, az unokatestvéreimet, Dénest, velem egybéli, egy osztályba jártunk. „Hát te mit keressz itt?” „Én sem tudom.”

A JOGSZOLGÁLTATÁS CSŐDJE

Reggel arra ébredtünk, hogy Szén Lenke és egy legény megérkeztek Datkról. Lenkével legjobb barátnők lettünk később. Úgy hittem, kihallgatnak Segesváron édesapám felől, s estére elengednek. Édesanyám tanácsa: „Nehogy megijedj, mondd azt, hogy édesapád nem járt itthon.” Három hónap múlva értem haza. Közben édesanyám elment egy ügyes asszonyhoz, aki Bukarestben szolgált, jól beszélt románul, s volt egy ügyvéd ismerőse Segesváron, azt megfogadta, kíséren el, s próbáljon segíteni. Az unokatestvéremmel is jött egy bátyja, akinek volt egy ügyvéd ismerőse. Misivel pedig jött Bori néni, az édesanyja, ő is jól megtanult románul Bukarestben. Hogy majd ügyvédet fogadnak nekünk. Felültettek a vonatra, külön kocsi, Homoródon felhozták az olthévízieteket, arra lefele még a székelyderzsieteket is. Mondtuk egymás között, többen leszünk, itt valami nagyobb baj lesz. Mikor leszálltunk, sorba állítottak és a „cserkuhoz” vittek, így hívták. [A „cserku”, azaz *Cercul Militar a katonai körletet jelenti – a szerk. megj.*] Nagyobb katonai parancsnokság, a Siguranța talán. [Állambiztonsági Szolgálat a két világháború közötti Romániában, de a gyerektűszokat nem ide, hanem a katonai körletbe vitték, lásd fennebb – a szerk. megj.] Egy nagy épület, minket hátrakísértek az udvaron egy alacsonyabb épületbe, annak ablaka volt a hátsó utcára. Vasrács az ablakon. A lányok szeme ki volt sírva. Pokrócot terítettek a földre, arra ledőlünk. Legény volt több, Székelyderzsből három legény és két leány. Egy faluból öt, pedig az se volt nagyobb falu, mint Rákos. Nálunk a bíró úgy lehet, védte a rokonait és a jó ismerőseit...

Közben az asszony, aki velem jött, az ablakot megkopolta [*megkopogtatta – a szerk. megj.*], egy borvizet beadott. Azt mondta: „Fiam,

telefonáltam édesanyádnak, ha még valamit akarnak küldeni (végül még egy rend ruhát tett egy hátizsákba, inkább alsóneműt), tüktöket este visznek Brăilára, nektek nem lehet ügyvédet fogadni, azt mondta az ügyvéd, ebbe ő belészólani nem tud, mert tük túsok vagytok!”

Orvosi vizit következett, az orvos megnézte a tenyerünket, hogy dolgoztunk-e, betegek vagyunk-e. A derzsi leányok eleget mondták, hogy fáj a hátuk. Románul, ahogy tudták. Az orvos szuszogtatta őket, a hallgatót a szívükre s a hátukra tette. Mikor rám került a sor, azt feleltem, nincs semmi bajom. Megkérdezte: „Cum te cheamă?” (Hogy hívnak?) S írta bé. Ahogy kimondom, leteszi a ceruzát, s azt kérdi: „Ki neked Rákosi István Olthévízen?” Mondom, a bátyám. Erre tett egy mozdulatot a kezével, na! Ha tudtuk volna, de már bé volt vezetve, hogy egészséges vagyok. A bátyám mészáros volt, s mindig hívták koncentrára. [A már leszerelt katonák behívása a civil életből rövidebb-hosszabb katonaszolgálatra – a szerk. megj.] Ő vitt egy fél bornyút, disznót, amit tudott, s eresztették haza. Úgyhogy esetleg kaphatott volna valami hibát bennem, de így csak a fejét megcsóválta... Az udvaron névsort olvasott egy nagyhasú, kövér tiszt, s azt mondta: „Titeket visznek Brăilára, Magyarországon lefogták a román gyermekeket, annak elleniben mi is titeket. Ha azokat holnap elengedik, mi is titeket. Ha azokat nem engedik, mi sem titeket.” Evvel mi bé voltunk fejezve.

MINT A GONOSZTEVŐKET

Este sorba állítottak, már szürkült, összetömörítettek s ki az állomásra. Több volt a katona, mint mi, s aki rokon kikísért, az nem es közelíthetett hozzánk. „La o parte!” (Félre!) – ordította a fegyveres katona. Rákoson keresztül megint, este tíz óra, de a fél falu kinn az állomáson. Édesanyám ordított, sírt erősen. Én vigasztaltam: „Ne búsuljon, ártatlan vagyok, el kell hogy engedjenek.” Feladott egy hátizsákot, hogy könnyebb legyen vinni, amibe édesanyám egy váltóruhát és ételmet csomagolt, pénzt adott. Hány kiló voltam? Olyan 50-52. Fogalmam nem volt, hol van Brăila.

Szén Lenkével összebarátkoztunk. A Ballók Ödön nevű fiú Derzsből – idén, 2019-ben halt meg – jó vicces volt. Mi szemben ültünk velük, belébúttunk a zsebkendőbe, sírtunk erősen. Ödön megszólal: „Még biztosan van a hátizsákban, vegyétek ki s egyetek, ne sírjatok”. Így

tréfálgodott velünk. No, de jelzem, Bori néninek, a falumbeli 15 éves fiú édesanyjának valahogy megengedték, hogy velünk jöjjön. Ő azt gondolta, ahova megérkezünk, ő oda bémegy a parancsnokságra, s megkéri, hogy mivel az ő fia a legfiatalabb, engedjék el. Én kérleltem: „Bori néni, mondja meg, hogy engem is engedjenek el!” Ugye, annyi eszünk volt, azt hittük, ha kéri, teljesül. Meghallotta Lenke, ő is rimázkodott, a derzsi leányok is. „Jó, fiam, mindegyik leányért szólok.” Bori néni ügyes, meglett asszony volt. Bé is megy, s hát egyszer jó lesütött fejjel. „Mi van, Bori néni?” „Semmi, visznek tovább!” Héjjasfalviak is voltak velünk, mi Nagyküküllő megyéből, aztán Torda megyeiek és aradiak. Mind falusiak a határszélről, de az egyik Arad megyeinek talán száz hold földjük is volt. Nagy körülmények között értünk Bukarestbe, mert már bombáztak erősen. A vonatot félrehúzták egy másik vágányra, nekünk menekülni kellett. Lenkével egy barakk mellé bújtunk, amíg vége lett a bombázásnak.

Egy éjjel Brăilán háltunk a kaszárnyában, bétettek minket egy szobába, s Bori néni velünk. Ott minket hajóra raktak, s vittek Galacra a Dunán. Mi a fedélzeten utaztunk, de szegény legényeket leküldték a gépházba, csorgott róluk a víz, mikor feljöttek. Ott Lenke egy román úrral beszélgetett, s hallotta, mikor az azt mondta a feleségének: „Ezek se látják meg szegények többet a napot!” Elég az, megérkeztünk Galacra. Ott már német katonák laktak a kaszárnya egyik felében, s nagy éneklés folyt, félelmetes. Ott azt mondhatták, nincs mit velünk kezdjenek, s ott rendelkezhetek, hogy vigyenek tovább.

A HALÁL TORKÁBAN

Megérkeztünk egy faluba. Hogy román falu volt-e? Az, s egy nagyszakállú öreg azt mondta, hogy őket már kétszer elfoglalták az orosz katonák. Annnyira közel volt a fronthoz, hogy hallottuk a lövéseket. Minket oda békovártélyoztak. Kijött egy nagyobb tisztféle, mazsornak szólították, idősebb, de nem frontkatona, hanem olyan koncentrációs-féle, s kérdezte, hova valósiak vagyunk. Mikor Lenkére került a sor: „Dopca? Na ülj oda le!” – s elfutott és visszatért egy datki emberrel. Az ott koncentrációs katona volt. „Na, Gheorghe, megismersz-e itt valakit?” Megismerte a legényt, Sándort. Az felkelt és kezét fogott vele. S meg Lenkét is. Összezsapta a kezét: „Ti ugyanbiza hol jártok itt?!” – és magához ölelte. Felkeltem én is és megfogtam a kezét: „Bácsi,

engem se hagyjon ki, én alsórákosi vagyok!” „Na, azt mondja, amivel tudok, veletek leszek!” Ő lovakkal járt, el-elküldték Bulgárica városkába, élelmet hordott, vagy mit. Cseresznyét hozott nekünk a sapkájában, pedig neki is kevés pénze lehetett.

Minket békovártélyoztak egy nagyobb gazda házába. A szoba tiszta kopac volt, de szerencsére le volt padolva, a földön aludtunk a ruhánkban, és egy szvettért tettünk a fejünk alá. A derzsi leányoknak megmondta volt a falusi bíró, hogy úgy készüljenek, nem tudni, meddig tartják ott őket, hoztak egy párnát és egy pokrócot. Jó meleg idő volt, akkor hamar tavaszodott szerencsére. Reggel hallom, lépések közelednek. Az ajtót nem lehetett bézárni. Hát ki jó bé: György bácsi. „Hát tük itt aludtok? S fáztatok-e?” „A föld bizony hideg.” „Na, ne búsuljatok, a pokrócot a lovakról leveszem. Tiszta új pokróc, csak nem szabad senkinek elárulni, mert leltáron van, a lovak nem beszélnek, én meg hallgatok róla.” Na, megkaptuk a pokrócot. Eltőtt két nap, megint jó. „Na, jobban aludtatok-e?” Mi öten voltunk ott, az Arad és Torda megyei lányok a másik szobában. Nem takaróztunk be, hanem alul tettük, mert a padló hideg volt. „Na, akkor fáztatok! Nem baj, elhozom a másik pokrócot is.” Akkor bé is tudtunk takarózni. Mindig jött, vigasztalt. Erősen jó barátságban voltunk.

Na, de második nap reggel a főhadnagyunk, a parancsnok a lányoknak is csákányt, lapátot nyomott a kezébe, sorba állított és ki lövészárók ásni! Ki volt adva, hány méter a napi feladat, a fegyveres katona fel s alá sétált. Próbáltuk a csákánnyal, akkor a lapát nyele nem fért olyan keskeny helyre bé, sehogy sem sikerült. Valahogy este lett, hazavezényeltek. Kérdezte a főhadnagy – irodát csinált magának közel egy házban, sok lakó elmenekült, ugye –, hogy ment a munka. Azt felelte a katona: a fiúk még valahogy haladtak, de a leányok sehogy se. Beosztott a konyhára minket. Egy halmági cigánykovács volt az egyik szakács, tudott egy kicsit magyarul. Mi úgy ragaszkodtunk hozzá, mind vele akartunk dolgozni. Kevély lett, mondta a másik szakácsnak: „Fiatalabb vagy, mint én, de ezek a leányok mind velem akarnak lenni!” Az alföldiek a másikkal dolgoztak, mások a mosodában. Egy hónapnál tovább voltunk ott.

A SZÁNALOM ESETEI

Hát egy alkalomkor azt mondja az őr: a datki és a rákosi leányt hívassák az irodára. Kérdi Lenke – ő jól beszélt románul –, valami baj van? „Nem, azt mondja a katona, hanem tehének kerültek s azokat kellene fejni.” „Né, mit akarnak, nehogy elvállald! – mondta Lenke –, mert akkor minket elkülönítenek a többi leányoktól.” Bémegyünk, a mazsor és a főhadnagy le voltak ülve, mondják, reggel és este fejni kellene. Lenke, hogy mi nem tudunk fejni. „Hát hogy? Nincs otthon fejős marhátok?” „De van, de édesanyám szokta fejni.” Még kérdezett valamit, és Lenke hozzátette: mi félünk is a tehéntől, mert meg talál rúgni vagy harapni. Mikor ezt mondta, harapni, elkacagták magukat, látták, ezek hazudnak. „Na, hallgassatok ide! Nem kényszerítünk, itt lenne, aki fejjen, de úgy gondoltuk, reggel és este ihatnátok tejet, jó pótlás, mert itt nem azt eszitek, amit otthon kapnátok.” Hát bizony, fuszulyka és pityókaleves volt felváltva. Rántás nélkül, egy kis pirított hagymával. Reggel kávé is adtak, s egy negyed kenyeret. Én meg se ettem, Dénes unokatestvéremnek adtam, neki ásni kellett reggeltől estig. Aztán Misit is felmentette a tiszt.

A Jóisten védelmezi a nyomorultat. Azt kérdi a főhadnagy egy nap tőlem: „Ki az iskolaigazgató Rákoson?” Azt feleltem, Dumitrescu Ioan. Azt mondja: „Nagybátyám.” Azért hívott minket fejni, ha hazakerülünk, rosszat ne mondjunk róla. Igazán mondom, ha meghalt azóta, a porát is áldja meg a Jóisten, az olyan finom ember volt. De mindegyikhez. „Ismered Dumitrescut? Hogy néz ki?” Nem bízott bennem, gondolta, hátha csak protekciót akarok. Az magos ember volt, s mindig borzas, összekéocolt a haja. Válaszoltam, ahogy tudtam: „Părul așa! Câteodată e beat, a dat o palmă!” (A haja így áll! Időnként részeg, adott egy pofont.) Még elmondtam, egy alkalommal meghúzta a fületem. Más-képpen ügyes tanító, de az osztályunk az iroda mellett volt, s ha túl hangosak voltunk, zavarta őket a beszélgetésben. Na, mindegy. De a tiszt nagyon jó embernek bizonyult. Úgy ügyelt, hogy soha még egy kétértelmű szót se szóltak nekünk, bántódásunk nem esett. Elmesélek egy dolgot. Az alföldiek között volt egy kisasszony. A többieknek rendes ruhája, ennek csak egy rövidke. Széptestű, és csak egy selyemruha rajta. Annak parancsolni nem tudtak. Nagy teendőnk nem volt, a konyhát kisépértük, az asztalt lemostuk, az a kisasszony semmit sem

csinált. Egy alkalommal némöt katonákkal kezdett társalogni. Ő, ha a frontot nem törték volna át, nem álltak volna át a románok, biztos odaszökött volna a némöt katonákhoz. Hogy rosszféle lett volna? Lehet nem azért, de ezeket nem tudta túrni. A katona rászólt: „Mért nem takarítsa maga is az asztalt?” „Én? A disznyók után?!... Ezek úgy esznek, mint a disznyók!” Szinte meg es verték, megsértette őket. Nem tudom, de talán egy tisztviselőnek, nem gazdaembernek lehetett a lánya. Tótt-múlt az üdő, egy nap hívat bé a főhadnagy. Azt kérdi: „Margit kisasszony, az aradi az este mikor feküdt le?” Nem tudtam. Reám nézett: „Mondd az igazat!” „Mi korán feküdtünk le, el es aludtunk.” Aztán többet nem es hívott, nem es kérdezett. Lenke azt állítja, állapotos lett, de én nem tudom. Igaz, odahozott egy német katonát, az le is fényképezett minket ötünket, a kisasszony nem állott oda. A magyarzsákodit is, az is olyan fiatal. Egy fényképet adott is. Ingyen adta, mondtuk, még csináljon, mert megfizessük, de többet nem csinált.

Aztán minket egy másik faluba költöztettek, az oroszok nyomták vissza a románokat, azt hiszem, Moscoveni-nek hívták. Jaj, nem az első volt Moscoveni. Mikor hallottam: „Jaj Istenem, Moszkovába visznek minket?” Valamelyik mondta, ne féljek, ez egy falu. Curciu volt a második falu neve. Egy priccsen aludtunk. A gazda mindig kinn az udvaron, hogy ha jönnek a repülőök, a családot mozgósítsa, meneküljenek. Közel volt a front, és éjjel bombáztak. Román lakosság volt a faluban. Megkértük, minket is költsön fel, ha jönnek a repülőök. „Aludjatok nyugodtan, felköltelek, gyerekek!”

MENEKÜLÉS ÉS ÁTÁLLÁS

Na, áttörték a frontot, vonulunk vissza. Mi a György bácsi szekerén utaztunk. A fiúk végig gyalog Besszarábiából Bukarestig, mi a szekerén, a munícióládákon. A ládák az oldalunkat likasztották bé. Átkeltünk a Pruton, a főhadnagy mindig nézte a térképet. Egy kétkerekű sarétával (homokfutó) állandóan ment előre, megnézzze, mehetünk-e tovább. Minket soha országútra nem hozott ki. Mert az tele volt németekkel, azoknak az átállás után három nap volt adva, hogy kimeneküljenek. Az orosz nyomta a németeket, le egészen Arad alá. De úgy el voltunk tiltva az orosz katonáktól, hogy már Bukarest mellett jártunk, de azt sem tudtuk, hogy néznek ki. Mert nagy híre lett, hogy garázdálkodnak

a fiatal nők között. A főhadnagy felosztott minket, két-két leányt a kőberes szekerekre, ki se volt szabad nézzünk, nehogy meglássanak.

Mi még Galacon visszafele egy éjjel a piacon háltunk meg. Lefeküdünk a György bácsi szekere mellé a földre, ő betakart minket. Hát reggel kiáltsák: „Ura! Pace! Pace!” (Hurrá! Béke! Béke!) Lenke: „Mári, hallod-e mit kiabálnak?” Mondom: „Nem lehet igaz!” Felül Lenke: „Van újság a kezükben, gyere, nézzük meg.” Elkértük az újságot. Tudtam én is olvasni, de nem értettem, mert a román tanító egy szót sem tudott magyarul. Lenke értette, azt írta az újság, az oroszok bévonultak Barótra, s mennek Arad felé. Jaj, ott a front! Ki tudja, mi történik ott a hazaiakkal! Mondták nekünk, a szüleink is meghalhattak. Na, itt vonult le a front, de itt nem háborúztak. Itt a fiatalság elbútt, a férjem is mesélte később, hogy a Borbáth utcába húzódtak egy pincébe. Édesanyám? Ő nem ment sehova, kiült az ablakba. Itt túlfelől az erdőben éjjel felállítottak egy géppuskát. A nagybátyám hívta: „Mári, gyere le egy pincébe.” Azt felelte: „Nem megyek sehova, a gyermeköm ki tudja, hol van, él-e, hal-e.” Tiszta egyedül ült magában édesanyám. Hány éves volt? Úgy 42 körül lehetett.

Na, minket nyomtak visszafelé. Egy darabig jöttünk, s bétettek egy nagy udvarba, mert ott már utolérték az oroszok. Ott tartottak vagy négy nap, lehet egy hétig es. Valahol Galacon túl egy sík vidéken, egy félre faluban. Kérdeztük: miért nem megyünk? Mi siettünk volna hazafelé. Azt felelte: „Ti végezzétek a dolgokat, mikor lehet, indulunk. Mi az, az oroszok közé akartok bémenni? A harcba? Még valamelyik elesik közületek. Mostanig semmi bajotok nem esett, én vigyázok rátok. Nem jobb így?” – és béült az irodába. A mazsor is vele. A tizedesek mind muníciót szállítottak, sok szekér, azt sem tudom, hány, s azok mind össze voltak tömörítve. Azért várakoztunk, hogy az oroszok tudjanak előrenyomulni.

Hát egy alkalomkor egy üres lakásba, gondolta, beteszi a leányokat, ha jönnek véletlenül az oroszok, ott legyenek biztonságban. Bé is mentünk a nagyobb része. Egy rangos tiszt béült oda, „Na itt jó hely vagytok, maradjatok nyugodtan, mihelyt lehet, megyünk tovább.” A kapu nem volt bécsukva, hát egyszer egy bújdosó német béjött. Valahol lemaradt a többitől. Be az udvarra, s két orosz utána. Mi azt hittük, az oroszok észrevettek és értünk jöttek be. Ordítottunk, bébújtunk a piccs alá. Az a szegény tiszt úgy megijedett, elváltozott,

gondolta, őt is meglövik, ha eléáll, hogy hozzá tartozunk. De nem értünk jöttek, hallottuk, hogy lelőtték a németet az udvaron. Megúsztuk. Mondtuk aztán: eresszenek vissza a román katonák közé, ha meglőnek, lőjenek meg, de ne hagyják, hogy velünk csúfot tegyenek. Visszamentünk, s béültünk, leánykák, megint a szekérbe. Nekünk igazán egy nap is késő volt, úgy mehetnénk hazafelé. Mikor lehetett, elindított a tiszt, de mind mezei utakon.

A szekerekre zöld ágakat tűztek, a repülők higgyék, az erdő. Egy olyan helyre jutottunk, egy nagy hegyet kellett megmászni, s a lovak nem bírták, homokos volt az út. Nyomtuk a szekeret, s mentünk tovább. A Prut hídjánál volt baj, tovább sehol sem. Elértünk Bukarest mellé, Chitilán túl, Lenke Moara Săracának nevezi. Szóval nem bent a városban, hanem kinn egy nagy mezőségen. Ott egy nagy úr lakhatott abban a házban, nagy szőlős vette körül, a búzája ki volt már csépelve. Olyan hosszú szalmakazalok álltak, mint egy utca. A lakás nem valami díszes, de a tiszték oda béköltöztek.

Félrehív az unokatestvérem, Dénes, hogy akar mondani valamit. „Mári, mi az éjjel hazaszökünk innét, te jössz-e velünk?” Mondom: „Dénes, én nem merök menni.” Ő se javasolta, mert nekünk addig bántódásunk nem esett. „A vonaton, ha az oroszok tégöd elvesznek tőlem, én nem tudlak tégöd megvédeni. Én csak meg akartam mondani, ne legyen az, nem szóltam.” Kik mentek vele: a datki legény, Ödön és Misi, a kicsike. „Falujabelije vagyok, hogy hagyjam itt. Mi az éjjel a szőlők között elosonunk és kimegyünk az állomásra.”

Mesélték, mi történt velök. Vonat tetején jöttek haza. Dénesék közvetlen a nagybátyám mellett laktak az alsó utcában. Megérkeztek, a vonat tetejéről leszálltak, s a kerteken keresztül haza. Mondták nekik, hogy fel van bomolva a rend, a katonaság elment tőlünk, a magyar falvak a szomszédból visszszakadtak Romániához, s már mertek közlekedni. A nagybátyám felkereste édesanyámat: „Mári, mondok valamit, de ne ijedj meg. Ígérd meg, nem lesz semmi baj. Dénes az éjjel hazajött. Hazaszöktek, de Márit nem hozták, nem merte vállalni, mert oroszok között is kellett utazni.” Én mikor? Vagy négy napra rá értem haza. Na, de édesanyám átment Dénesékhez, a ház zsúfolva emberrel. Édesanyám bérontott ordítva: „Meghalt, ugye, a gyermeköm, azért nem hoztad!? Nem akarjátok megmondani!” Sírt anyám erősen, ott mindenki zokogni kezdett a házban. „Néni, levelet hoztam tőle, nem

halt meg, él, de nem mertük elhozni, nehogy a katonák megcsúfolják. Egyéb baja nincs, egészséges.” Na, valahogy szegény anyámat leküzdötték annyira. Én rosszul tettem, hogy levelet küldtem, mert én abban elbúcsúztam édesanyámtól, annyira el voltam keseredve.

BŰCSŰ

Na, de másnap hívnak reggelizni. Látom, jó a főhadnagy, fog egy papírt a kezében. Vezényel: a Nagyküküllő megyeiek ide, a tordaiak oda, az aradiak amoda. Erre mi Tündével esszenezünk: ejsze igaz! „Gyerekek, eljött az a nap, hogy szabadok lesztek. Bukarestben jártam, megengedték, hogy hazatérjete. Első nap az aradiak, második nap a Torda megyeiek, harmadikon a többiek, mert ti laktok a legközelebb. Én a papírokat ki kell állítsam, nem tudom olyan hamar megcsinálni mindet.” Jajveszékeltünk, mi a legkésőbb? Aztán egyszerre engedtek el mégis. Az aradiak egyfele, mi pedig két katona kíséretével Brassó fele, Brassóig egy nyitott tehervagonban, le kellett bújjunk, meg ne lássanak, de fagyunk meg, s onnan tovább, akkor elvették, Fogarasról visszahoztak. A személyvonaton még a legalsó lépcsőn is fityegett a nép, a teteje is teli a vonatnak, s úgy Segesvárnak.

AZ EGYIK HÍRVIVŐ

Közben találkoztunk egy román katonával. „Hát tük miféle népek vattok?” Hát elmondtuk, minket elvittek Besszarábiába, most engedtek haza, s nem tudunk felülni máshova. „Hát hova valósi vagy?” Mondom, rákosi. „Én ott voltam határőr. Gränicer”. Gondoltam, hazudik, kérdelem: hol van a laktanya? Megmagyarázta, s a szomszédokat is megnevezte. Gondoltam, ez igaz. S mondta, kísérnek egy kocsit, ami lőszerrel van megrakodva. „Itt vagyunk veletek, ha valami baj lenne, kiáltatok, mert jövünk a segítségetekre.” Jaj, én ennek a megígérésnek nagyon örvendtem. Hogy láttunk-e oroszokat? Hát mi nem, de mindenfelé csellengtek akkor. Na, folytassam: nem tudunk róla, de azt a kocsit lekapcsolták, egy másik szerelvényhez kapcsolták, s a katonák elutaztak a lőszerrel, mi pedig maradtunk. Mikor ők Rákosra értek, itt is várniuk kellett, s a katona leszállott, s kérdezte, ismerik-e Rákosi Márit, akit Besszarábiába elvittek. „Hát hogyne!” Azelőtt itt sok ügyes magyar cigányne volt, árulták a kakast s a cukorkát itt az állomáson is. Azok, hogy ismernek, persze. Na, jó haza! De biztos-e? Biztos!

Édesanyám itt a felső mezőben az állomás mellett szántott egy tartó földet, ami már le volt aratva. Megkérte nagyapámat, délután menjen fel segíteni neki, mellette egy törökbúza föld volt, hogy az ökrök ne törjék le a törökbúzákat. Édesanyám egyedül szántott. Minden tavaszi vetést ő, mert a nagybátyámmal közösen vetettünk, akkor kézzel szórták el a magot, s édesanyám azt mondta nagybátyámnak: „Te jobban el tudod szórni. Ma neked szántunk, s holnap nekünk.” De akkor egyedül szántotta a tarlót, s nagyapám éppen ment kifelé. Meglátták, kiáltották, jöjjön oda. „Né, az onokáját engedik haza, ez a katona látta.” Nagyapám sem tudott románul egy szót sem. De biztos-e? Biztos. Azt mondja a katona: „Az én kocsimat lekapcsolták, de ők es jönnek.” Nagyapám kapaszkodik kifelé, valami asszonyok szedték a fuszulykát, s kiáltás: „Kis bácsi, valamit hallott-e az onokájáról?” „Valamit hallottam, de nem tudom, meg merjem-e mondani Márinak, mert ha nem talál igaz lenni, megbolondul. Most mondja egy katona, engedik haza, még baleset is történt miatta.” Anyám közel volt, csak a magos törökbúzától nem látszott. Odahatta az ökrököt, megfutamodott, le az állomásra. „Hol a katona?” „Az állomásban, de ne menj, Mári, mert nem lesz igaz.” De ő lement az állomásba. Közben a katona békötötte a kezit, képzelje, s megmutatta anyámnak: né, engem egy orosz el akart vinni, s ő nem engedte, mire az orosz meglötte a kezit. Hazudott. Édesanyám ott az asszonyokat megfutamította az állomás körül, szalonát, kenyeret, pénzt, amit összegyűjtött, megpakolták mindennel a katonát, az felült a vonatra és elment.

A rokonok összegyűltek este az állomáson. Igen ám, de nem tudtunk felülni, csak később. Segesváron még azelőtt a tiszt azt mondta: „Ugye, hogy nem esett semmi bántódásotok!” Dicsérte a román hadsereget, milyen becsületesen bántak velünk. Gondoltam: csak a kezünket nem kötték meg, mikor a fegyveres katona kísért, s a frontra vitt!... Az állomásra kiengedtek, s a katona azt mondta: „Én végeztem, oda mentek, ahova akartok.”

KÉT PIROSKA ÉS A FARKASOK

Segesvárról egy órát teszen a vonat. Kérdezték, várunk-e reggelig. Nem, ha lehet indulunk. Igen ám, de elment több vonat, nem sikerült felülni. A székelyderzsiek megfutták magukat, s jönnek vissza, azt mondja Ödön: „Béállott egy tehervonat, vállaljátok-e, mert mi me-

gyünk.” Mondtuk, mi is velük, ha elrendezi a fékessel. A fékező előbb nem akarta, de Lenke azt ígérte, várnak minket Rákoson sok pénzzel, megfizetik jól. De egy annyi hely volt csak, hogy egy ember a féket tekerhesse. Valahogy oda béültünk mégis, de biza féltünk nagyon. A férfi leszállt, mert még egy óránál többet kellett várni, amíg utat engedtek. Ugye, gyúrták a sok katonaságot mindenfelé. Jaj, gondoltuk, az oroszok biztosan arra járnak, ránk törnek, mi lesz. A fékes se volt sehol. Aztán éjfél után elindultunk. Én találtam felszállni elsőnek, Lenke utánam a nagy szoknyájával, én lehúzódtam, ő engem el is borított a nagy szoknyájával. Hárman egy olyan helyen, ami egy személynék volt csinálva. A derzsi fiúk és leányok sorra leszálltak. Onnan nem lett volna semmi baj, ha a legények velünk maradnak. A fékös leült, s ahogy jövünk, kezdte tapogatni Lenkét. Lenke döfött engem: Mári! Én úgy tettem, mint aki alszik. Az igazat mondom, nem vagyok huncut. Gondoltam, ha komolyra fordul a dolog, közbelépek, de tudtam, Lenke tud beszélgetni, én nem. Lenke lelökte a kezét magáról, s mondta: „Hagyjon nekünk békét, hogy érzünk haza tisztösségesen, mi megfizessük magának, minket várnak az állomáson.” Aztán engedett.

Az utcánkban egy asszony figyelt, akinek a férjét lőszerszállítani elvitték, s ő várta vissza, egy viharlámpával. A lámpát a szoknyájával bétakarta, s várta, hogy valaki nem látta-é, hogy hírt kapjon felőle. Mikor az utcán bétértem, avval összetalálkoztam. „Jere, azt mondja, én hazakésérlek, mert kíváncsi vagyok, édesanyáddal, hogy találkoztok”. Jaj, mi már találkoztunk egyszer, de azért jöhet nyugodtan. Megvertem a kaput, s édesanyám éber volt szegény, a tornácra kiállott, s kiálltotta: „Ki az?” „Én vagyok, édesanyám!” „Jaj, drága gyermeköm!” – s úgy ingben a kaput kinyitotta, engem megölelt, a kaput bécsapta – s így Ilona néni kinn maradt, semmit se látott, mi meg nagy ölelkezve és sírva bémentünk. Két nap múlva bocsánatot kértem tőle, „maga a javáról lemaradt, mert né, hogy történt”.

Levetkőztem, a ruhát kidobtuk, úgy mentem bé a házba. Édesanyám a hajamat bégázazta [*bekente petróleummal – a szerk. megj.*] erősen, megfürödtem, haját mostam, másnapra egy tetű sem maradt rajtam.

BUDAPESTI VÉLEMÉNY

Édesapám akkor került haza, amikor már férjhez voltam menve. Ugye, június 7-től szeptember végéig voltunk elhurcolva. Édesapámról tudtuk, hogy él, de olyan ritkán kaptunk levelet, úgy lehet, akkor már nem es voltunk biztosak benne. Jöttek haza a falubeliek, ő nem. Na, de még egyet meséljek el. Mikor engem elvittek, édesanyám megfogadott egy bizalmast, egy idevalót, aki Zsomboron járt, hogy egy levelet tegyen fel édesapámnak. A levélben édesanyám megírta, hogy engem letartóztattak és elhurcoltak. Szegény édesapám kérvényt csináltatott, s elment Pestre fel. Ott volt egy rokonunk, aki nagy rangban volt a rendőrségnél, édesanyámnak első unokatestvére, nagy üsmeretsége volt az urak között, a felsőbbeknél. Megkérte, a kérvényt juttassák bé, mert személyesen nem mehetett bé. A kérvényt bėjuttatták a minisztériumba, s a magyarok válaszoltak es hamarosan. Édesapám hazaküldte a levelet. Azt írta: Tisztelt Rákosi úr, mivel a gyermek a 20 évet még nem érte el, kötelesek azonnal szabadlábra bocsátani. S akkor édesapámnak megmagyarázták: igaz, hogy lefogták a románokat, mert talán valami iskolájukat lefoglalták a magyarok, s azok tüntetésen tiltakoztak. Akkor nem volt divat a tüntetés, nem volt engedélyük sem reá, a román gimnazistáknak. Emiatt letartóztatták őket. De mi nem csináltunk semmit, ennek ellenében minket mégis elvittek. Tehát túszként. Hogy mi történt a román gimnazistákkal? Nem tudom, nem is volt, aki utánajárjon. De erről Lenke nem tudott, nem került szóba. Pedig többször találkoztunk, lakodalomban is jártunk Derzsen, mikor Lidinek a lánya ment férjhez, ide temetésre jöttek le, mikor Dénes meghalt.

A CSALÁD ÚJBÓL EGYÜTT

Édesapámra visszatérve: ő ugye, a Kárpátok alján lakott, ott csak két család volt rákosi, ők későre tudták meg, hogy hazatérhetnek nyugodtan. Hamarőbb hazaszökdöstek, akik közel laktak, de édesapám erősen későre tudta meg. Gálfalváról ma sem tudom, merre van. De édesapám olyan ember volt, hogy ő magának ágyneműt rendezött, dunyhát, ő a paplany helyett a dunyhát jobban szerette. Édesanyám nem, mert a tolluk mind egy helyre gyűlnek, s akkor az nem melegít. Édesapám viszont mindent rendezött, varrógépet vett, egy fiatal

házaspárnál lakott, azokkal egy udvaron. Azt mesélte, akkora falucskák voltak ott, 18-20 házból állott egy falu. Azok az emberek mind az erdőn vágták a fát. Így aztán ott nem tudódott meg, hogy szabad a határon átlépni. Végül mikor elindult, mindent otthagyt, két nadrágot húzott fel, az óráját az alsó nadrágzsebbe tette, ágynemű, varrógép, minden ott maradt. Avval a tudattal indult el, hogy ő oda még visszatérhet, mert nem biztos, hogy haza tud érn. Így es a vonaton az orosz úgy fejbe ütötte a puskával, hogy tiszta seb volt a feje, a feje inge tiszta fekete, hogy alig tudta aztán édesanyám kiáztatni. Kabátja, mindene vérös lett, keresték a pénzt nála. De az alól volt, s kevés es, mert tudta, hova indul – mesélte nekünk. Így ért haza szegény apám. Nyugtattuk, nem kísérik vissza, mert a többiek is haza vannak jöve. Nem emlékszem pontosan, mikor történt, de nem azon a nyáron, hanem később, mert csépeletünk, takarodtunk bé, amikor megérkezett. Nagyon szerettem. Korán meghalt, nem élt sokat. Megoperálták a gyomrával, sínylődött, nem lett volna szabad dolgozzék, de úgyis leült és varrt, nem tudott helyt ülni. De nem abban halt meg, hanem agyvérzést kapott, mikor a fiam született, azt mondták, örömben kapta. Az egész utcát megjárta, mintha érezte volna, mindenkinek elújságolta, megszületett a harmadik Snájder.

A TOVÁBBI SORSOM?

Mikor hazajöttem, férjhez mentem az első férjemhez. Mert láttam, édesanyám úgy ki van merülve, hogy kidőlhet, úgyhogy ide férfi kell. '45 tavaszán férjhez mentem, anélkül, hogy szerettem volna. De úgy gondoltam: ember kell a házhoz. Jó családból való máskülönb, ügyes és munkás ember, de úgy hozta a sors, nem talált az elvünk, elváltam. A második házasságomból született egy fiam, az unokámnál lakok most.

De még azt mondjam el, mikor édesapámat kuláknak tették. Képzelve, kimondták, nem emlékszem már, egy vagy két fejősmarhánk volt-e, s azoktól tíz-tizenkét liter tejet, ha fejtünk, de kiadták, ha estére ötven liter tejet nem adunk bé a csarnokba, akkor tudtuk, elviszik édesapámat, biztosan az lesz belőle. Mert már félt mindenki erősen. Én búsultam: „Jaj, Istenem, honnét tudjunk ötven liter tejet elértemteni?” Azt mondja a férjem, a második: „Ne búsulj, hazajövünk a mezőről, elmegyünk Mátéfalvára.” Ő két télen ott járt iskolába, ott románok

lagnak. Hogy tanuljon románul, mert aki nem tudott románul, nem tudott fennebb menni sehova. Ő ott sokakat ismert. Átalmentünk, s megkértük minden háznál, amennyit fejnek aznap este, azt adják nekünk. Úgyhogy a korsókat megtöltöttük, az ötven litert begyűjtöttük, s a csarnokba béadtuk. Ilyen menet volt. Megmondták, hány kiló disznyóhúst kell leadni, előfordult, két férfi társult, vettek egy disznyót, s azt bészolgáltatták, ha ütte azt a súlyt, amit előírtak nekik. Rettenetes világ volt. Két ökrünk vót, tinók, hogy bé lehessen a járomba tanítani, de muszáj vót eladjuk, hogy a húskvótát állhassuk...

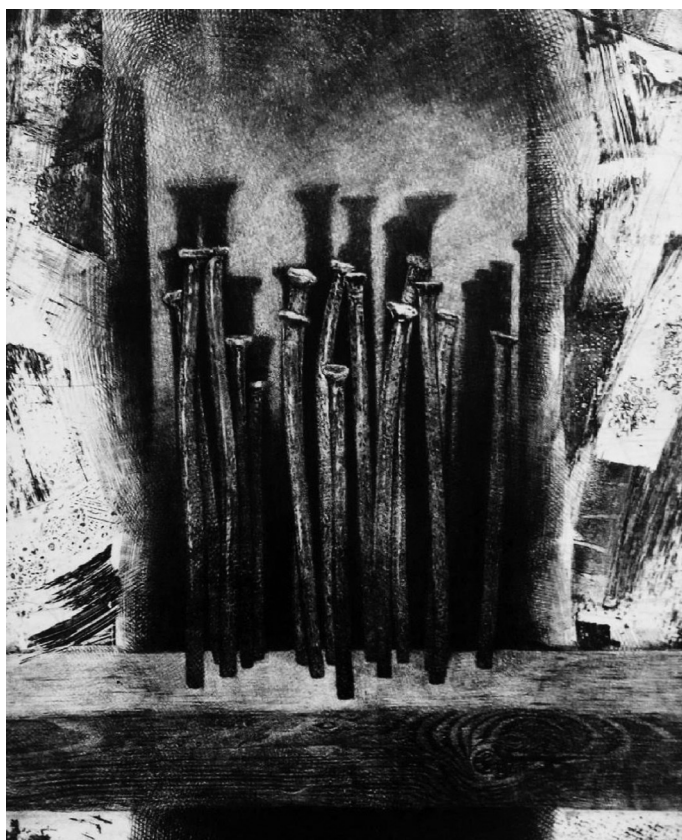
EBBE A VILÁGBA JÖTTEM HAZA BESSZARÁBIÁBÓL.

PÁR BEREKESZTŐ SZÓ A FELELŐSSÉGRŐL

Az olvasó bizonyára tudja méltányolni a fenti történetben a helyenként pislákoló emberség példáit, melyek ha a traumáktól nem is, de a pusztulástól megóvták az elhurcolt kiskorúakat. Egy kérdésre azonban ki szeretnék térni: mit valószínűsít a gyermektűszok frontra vitele? A tűszedés aljas indokú gyakorlatáról, a fegyvertelen és ártatlan civilek deportálásáról és fogva tartásáról nyilván minden józan ítéletű embernek megvan a véleménye. Ha felnőttek helyett gyermekeket visznek el, eltépvé őket a szülőktől és az otthontól, azt már csak az ördögi gonoszság és elvetemültség mércéjével lehet mérni. Ezeket a dél-erdélyi magyar kiskorúakat a különben valószínűsíthető megtorláson túl – megvizsgálendő még, hogy elvitelük mennyire volt válaszlépés és mennyire nem – azért szedhették össze, hogy a határmenté magyar lakosságát megfélemlítsék. Erre vall mind a települések földrajzi helyzetének megválasztása, mind azok lakosságának nemzetiségi összetétele. Egy korábban kidolgozott terv végrehajtását jelenthette, mihez indokként bármit társíthattak. Hogy a kényszeres, ún. kölcsönös retorziók rendszerének egy lépéséről lett volna szó, mely akkor valóban fennállt a magyar és a román állam között, egyelőre nem igazolt tény, de bármint legyen, a felelősség alól nem menti fel egyik felet sem. Felnőtteket mindkét állam hívott be munkaszolgálatra, rendőri, katonai és politikai jellegű megtorlásokról is hallhattunk eleget, de gyermekkoriak deportálásáról eddig nem tudtunk. Itt ugyanis nem „egyszerű” lefogásról, hanem internálásról, sőt annál is szörnyűbb dologról volt szó, hiszen a halál torkába hurcolták e szerencsétlen kiskorúakat.

A frontra kiszállítani és hónapokig ott tartani a tűzvonál közvetlen közelében e fiatal, ártatlan életeteket, önmagában is a borzalmak tovább nem

fokozható csúcsát jelenti. De miért oda? Miért nem egy internálótáborban, kiürített középületben helyezték el őket? Úgy gondolom, nem alaptalan a feltételezés, hogy ezzel esetleges kivégzésük körülményeit akarták elködösíteni, a bűntény utólagos felderítését megghiúsítani. A lehetséges gyilkosok saját felelőségüket át kívánták hárítani egy ellenséges támadásra, az emberiség elleni bűntettet másra kenni, a harc ellenőrizhetetlen zűrzavarára például – hogy mások számlájára írassák, amit pedig minden jel szerint ők maguk készültek elkövetni. (B. Kovács András)

Szegek II. (mezzotinto, 30 x 20 cm, 2017)

Farkas Miklós

EMLÉKTÖREDÉKEK A SZÓRVÁNYBÓL

Írásomnak nem az a célja, hogy részletesen leírjam életem legfontosabb mozzanatait. Kiragadtam néhány olyan történetet, amelyek (talán) döntő módon befolyásolták további sorsomat, vagy legalábbis fontosak voltak. Lényegesnek tartottam felidézni néhány olyan eseményt is, amelyek a szórványba érkezésem előtt történtek.

1948-ban, hétéves koromban egy tehervagonból lógatjuk le a lábunkat Márta nővéremmel (10 éves), Jenő öcsémmel (4 éves), és nagyon élvezzük az utazást. Ugyanis az történt, hogy a tanügyi reform életbe lépése után szüleimet, akik mindketten tanárok voltak, büntetésből Marosvásárhelyről Székelykeresztúrra „száműzték”. Édesapám fő bűne az volt, hogy református teológiát is végzett, és vallástanárként szervezte az ifjúságot az IKE (Ifjúsági Keresztény Egyesület) keretében.

Minden mozgatható értékünket felpakoltuk egy tehervagonba és Kocsárd érintésével háromnapos (!) utazás után megérkeztünk Székelykeresztúrra. Megjegyzem, szüleim annyira jól érezték magukat Székelykeresztúron, hogy a visszatérési lehetőségek dacára itt töltötték le egész életüket.

Miután 1957-ben letettem az érettségi vizsgát a székelykeresztúri (egykori Orbán Balázs) gimnáziumban, felvételre jelentkeztem a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézetbe. Az akkori szovjet mintára a 10. osztály elvégzése után érettségiztünk. 16 éves, 154 cm magas és 45 kilós „érett” ifjú voltam. Az orvosi vizsgálat során meg is jegyezte az egyik orvos: fiúcska, maga menjen haza, hogy még érjen egy kicsit. (Amint az később kiderül az írásból, ez sikerült is).

Miután mind a négy felvételi tantárgyból jól sikerült az írásbeli vizsgám, nyugodtan jelentkeztem szóbelire. Az egyik felvételiző társam megkérdezte, hogy miért jöttem el a szóbelire, hiszen nem sikerült az írásbeli vizsgám. Hitetlenkedve néztem meg a kifüggesztett listát, és döbbenten láttam, hogy a nevem mellett az szerepel: *respins* (sikertelen). Egyáltalán nem értettem a dolgot, s ráadásul még a szüleim is szidtak, hogy nem készültem fel a vizsgákra.

Nem hagytam annyiban, kérésemre megkerestük az intézet titkár-nőjét (aki rokonunk volt), és ő megmutatta a négy dolgozatomat. Kettőre tízes, egyre kilences jegyet adtak, s a negyediket áthúzták, ráírták: *copiat* (másolt). Az érdekesség csak az volt, hogy már akkor annyira rövidlátó voltam, hogy sem az előttem, sem a mellettem levő társam dolgozatát egyáltalán nem tudtam elolvasni.

Édesapám értetlenkedésére azt tanácsolta a titkár-nő, hogy kérdezze meg a káderest. Hamarosan kiderült, hogy a (mindenható) káderes édesapám tanítványa volt Marosvásárhelyen. Felháborodásunk láttán, megmutatott egy névsort, amit a Párttól (az akkori Román Kommunista Párt) kapott, s amelyen azoknak a felvételiző diákoknak a neve szerepelt, akik nem juthatnak be. Az ok: szüleik „osztályidegenek”, vagyis a kommunista rendszer számára megbízhatatlanok.

Fogadkozott, hogy ha jövőben újra jelentkezem a felvételi vizsgára és sikerül bejutnom, akkor a listát nem veszi figyelembe. Erre azt válaszoltam: köszönöm, nem kérek belőle. Az, hogy miért nem mentem el még egyszer felvételizni az Orvosi Egyetemre, gondolom, eléggé világos. Mélységesen felháborított az eljárás.

Követve a családi hagyományokat, elkezdtem készülni a francia szakra. Mind édesanyám, mind édesapám francia szakos (is) volt, mindketten hosszabb időt töltöttek Franciaországban. Másrészt abban az időben a székelykeresztúri gimnáziumban nagyon gyenge matematikaoktatás folyt. Neves ember, Pásztori Gyula (húga, Pásztori Ditta, Bartók Béla felesége volt) tanította a matematikát, sajnos, ebben az időben már alkoholistá lett. Reálszakra nem is gondoltam.

Hogy hasznosan töltssem a kimaradó évet, beírtam a segesvári gimnázium román tagozatának tizedik osztályába (akkor ez volt a középiskola utolsó osztálya), „lógóba”, ami azt jelenti, hogy nem szerepeltem a naplóban, de eljártam az órákra. (1963-tól ebben a iskolában tanítottam 42 éven keresztül.)

A téli szünetben édesapámmal leültünk beszélgetni a jövőmről. Ő tette fel a kérdést: mit szólnál, ha francia helyett matematika szakra mennél? Döbbenten hallgattam, majd arra kértem, sorolja fel az indokait. Azzal indokolta, hogy az elkövetkező időszakban a nyelveknek kevesebb szerep jut az oktatásban (kivéve az orosz nyelvet), a matematikára pedig nagy hangsúlyt fognak fordítani. (Mennyire igaza lett!). Nem nagy meggyőződéssel ígértem meg, hogy megpróbálhatom.

Nagy szerencsémre, abban az évben egy fiatal, szász nemzetiségű tanár helyettesítette a szülési szabadságra ment tanárnőt, akivel jól megértettük egymást. Komolyabban kezdtem foglalkozni a matematikával, folyamatosan bombáztam kérdéseimmel a tanárt, s kezdtem megszeretni a nehezebb feladatokat is.

A felvételi vizsga előtt felkerestem egy kolozsvári tanársegédet, aki 20 órát foglalkozott velem. A felvételi rendszer annyit változott, hogy volt egy vizsga nyáron, egy pedig ősszel az „osztályidegen elemek” számára. 30 hely volt a matematika–fizika szakon, a nyári 15 helyre 14-en jelentkeztek, az őszi 16 helyre pedig 84-en. Közepes tudással simán bejutottam.

Végeredményben jól tettek velem Marosvásárhelyen azzal, hogy nem vettek fel, egyrészt kitűnően megtanultam a román nyelvet (amire nagy szükségem volt a két egyetem egyesítése után), másrészt megbarátkoztam egy csodálatos tudományággal, a matematikával. Az sem elhanyagolható tény, hogy ereimben „pedagógus vér” csörgedezett, ti. szüleim kitűnő tanárok voltak.

Az más kérdés, hogy hézagos tudásomat fokozatosan pótolni kellett, ami elég jól sikerült. Talán emiatt foglalkoztam behatóbban a matematika oktatásával, és írtam tankönyveket is.

1963-ban államvizsgáztam a kolozsvári BBTE matematika–mechanika szakán (de már az államvizsgára a matematika szakot választottam). Nagy várakozás előzte meg a kihelyezéseket. Az volt a szokás, hogy azokat a végzeteket, akiknek az államvizsga jegye, valamint az öt év átlaga meghaladta a 9,50-et, „benntartották”, azaz egyetemekre, vagy főiskolákra helyezték ki, az ország többi végzettjeinek pedig Bukarestbe kellett menniük, hogy a megadott helyek közül, az általánosok alapján válasszanak. Mivel az előző kategóriába kerültem, és Kolozsváron nem volt hely, a Marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskolát kértem, mert akkor már udvaroltam a leendő feleségemnek, aki másodéves hallgató volt az orvosi egyetemen.

Három nappal a kihelyezés előtt közölte velem a dékán, hogy még sincs hely Marosvásárhelyen (mint később kiderült, abban az évben nem mehetett oda magyar nemzetiségű végzős), de választhatok bármi mást, Kolozsváron kívül. Ezt visszautasítottam, és azt mondtam, hogy akkor inkább elmegyek Bukarestbe a választásra.

Ennek előzményeként el kell mondanom, hogy 1960-ban magyar tagozatot hoztak létre Segesváron, az akkori 1-es számú líceumban. Kiss Dénes magyarszakos tanár, szüleim jó barátja, akkori rajoni tanfelügyelő, akinek meghatározó szerepe volt a tagozat létrehozásában, már akkor meg akart győzni, hagyjam ott az egyetememet, jöjjenek Segesvárra, majd befejezem tanulmányaimat a látogatás nélküli tagozaton. Ezt természetesen nem fogadtam el, de megígértem, hogy ha csak egy mód adódik, Segesvárra jövök.

A bukaresti választáson mintegy 500 végzős jelentkezett az egész országból, én harmadiknak választhattam. Az érdekes az volt, hogy Segesvár nem szerepelt a listán, de Kiss Dénes azt ajánlotta, hogy válasszam Gogán községet, ami viszont rajta volt, s azonnal jöhetnek Segesvárra.

Harmadikként választottam, rengeteg lehetőségem volt nagyobb városokat kérni, de én, mindenki megdöbbenésére Gogánt jelöltem meg. Amikor kijöttem, több újságíró faggatott, hogyan lehet az, hogy ilyen magas általánossal egy községet választottam, biztosan ott születtem, vagy valami más kötődésem van. Nem kezdtem magyarázkodni, hanem rájuk hagytam.

Azóta is sokan felteszik a kérdést: miért éppen Segesvárt választottam, nem is iskolát, hanem csak egy tagozatot, amely ráadásul csak három éve alakult meg?

Nagyon vonzott a rendkívül nehéz feladat: egy ismeretlen, „nevesincs” iskolában olyan eredményeket elérni, amelyek versenyképessé teszik diákjainkat mind az érettségi, mind az egyetemi és főiskolai felvételi vizsgákon.

Akkor még nem sejtettem, hogy *szórványban tanárnak lenni egyfajta missziós küldetés*, az oktatás mellett még rengeteg feladat vár rám. Sohasem gondoltam arra, hogy matematika tanárként táncoktató, színdarab rendező, művelődésszervező is leszek.

Segesváron a román tagozat mellett csak egy magyar osztályt engedélyeztek, annak ellenére, hogy kettőre is lett volna igény. Diákjaink Segesvárról, Medgyesről, a közeli falvakból (mintegy 50 km-es körzetből) érkeztek, de még a Székelyföldről is jöttek azzal a céllal, hogy anyanyelvű tanulásaikkal mellett megtanulják a román nyelvet is.

Volt olyan diákunk, aki csak három-négy szót ismert, román órán a segesváriak tolmácsoltak, ha a tanár kérdezett valamit tőle, s ma megbecsült mérnök Segesváron, akinek nem gond megszólalni ezen a

nyelven. (Tehát mese az, amit ma sokszor hangoztatnak, hogy a magyar gyermekek nem akarják megtanulni a román nyelvet. Egyrészt hiányzik a román környezet, amelyben megtanulhatnák a nyelvet, másrészt az illetékesek nem akarják megérteni, hogy nem lehet a románt anyanyelvi szinten tanítani a magyar gyerekeknek.)

Kollégáim és jómagam is jómagam is nagyhírű, több évszázados iskolákban végeztük tanulmányainkat, ahol erős hagyományok léteztek. Ezeket a hagyományokat igyekeztünk meghonosítani „vadonatúj” osztályainkban, ami fokozatosan sikerült. Szórványban nagy gondot kellett fordítanunk a diákok (sőt a szülők) magyarságtudatának erősítésére, a beszélt magyar nyelv tisztaságára, hogy megakadályozzuk (vagy legalább lassítsuk) a lemorzsolódást.

Másrészt nagyon fontos volt, hogy a különböző versenyeken, vizsgákon diákjaink megállják a helyüket és minél többen folytassák felsőbb szintű tanulmányaikat. Ez is sikerült, mivel néhány év elteltével volt olyan esztendő, amikor a mi egy osztályunkból többen jutottak be a felsőoktatásba, mint a román tagozat két osztályából együttesen.

Az más kérdés, hogy minden iskolai évben, különböző trükkökkel, próbálták felszámolni a magyar tagozatot, ádáz küzdelmet kellett folytatnunk a fennmaradásért.

A második iskolai évemben, egy szép őszi vasárnapon közmunkára kellett vinnem négy osztályt, kettőt a román, kettőt a magyar tagozatról. (Bizony, akkor nemhogy szabad szombatunk, hanem többször szabad vasárnapunk sem volt, ami egy mai tanárnak, diáknak elképzelhetetlen.) Feladatunk az volt, hogy egy elég nagy területen betakarítsuk a takarmányrépát.

Egy adott pillanatban azt veszem észre, hogy az egyik diák vidáman fürdözik a Nagyküüllőben. Miután megszólítottam, kiderült, hogy a román tagozat egyik diákja, s kérésemre, hogy hagyja abba a fürdözést és csatlakozzon a többiekhez, pökhendien azt válaszolta, hogy most nincs kedve dolgozni. A többiek nem kis kárörömmel figyelték a jelenetet. Csak mintegy óra múlva jött ki diadalmas képpel, s akkor két hatalmas fenékberúgással „jutalmaztam” a szemtelenkedését. Annyira meglepődött, hogy azonnal beállt a többi diák közé, és becsületesen elvégezte a munkáját.

Másnap reggel sápadt arccal közölte velem az igazgató, hogy a fiú a városi elsőtítkár fia, és máris feljelentést tett ellenem, ami nagyon

könnyen az állásom elvesztéséhez vezethet. Megjegyzem, az akkori egypártrendszerben (kommunista párt) az elsőtitkár élet és halál ura volt. Alig telt el egy kis idő, hívat az igazgató és közli, hogy azonnal szakítsam meg az órámat és jelentkezzem F. elvtársnál, az elsőtitkárnál. Én, a naiv titán, azt válaszoltam: ha dolga van velem, jöjjön ide. Az igazgató előbb utasított, majd könyörgésre vette a dolgot, de én nem tágitottam. Másnap ugyanez megismétlődött, de akkor sem mentem el.

Legnagyobb meglepetésemre többet nem hívtak. Csak később tudtam meg, hogy F. elvtárs ellen fegyelmi eljárás van folyamatban, mivel viszonya volt egyik beosztottjával, és hamarosan át is helyezték egy másik városba. Csak így úszhattam meg a dolgot.

A fiú az iskolánkban maradt, és két év múlva az érettségi banketten odajött hozzám a következő szöveggel: tisztelem, becsülöm a tanár urat, mert ön volt az egyedüli, aki ujjat mert húzni velem és az apámmal.

A hetvenes években a „Nagyfőnök” (Ceaușescu) utasítására az elméleti líceumok átalakultak ipari líceumokká. Mint már említettem, addig csak egy osztály működhetett a magyar tagozaton. Ezután megengedték, hogy két párhuzamos osztályunk legyen, kilencedik és tizedik, de a tizenegyedik osztályba már csak felvétellel lehetett bejutni, így egy osztály ment tovább.

Egy osztály kötelező létszáma 36 volt, így a két osztályba 72 tanulót vehettünk fel. Ha a jelentkező tanulók száma meghaladta ezt a számot, akkor felvételi vizsgát kellett szervezni. Az egyik évben a román tagozatra 72, a magyarra pedig 73 tanuló iratkozott be. Amikor megkérdeztük az iskola igazgatónóját (aki egyébként ellenségesen viszonyult tagozatunkhoz), lesz-e felvételi vizsga, megnyugtatóan, hogy nem lesz. Ezt egy hétfői napra tűzték volna ki.

Éltünk a gyanúval, nehogy kicselezzenek, ezért szombaton odaállítottunk két diákot az iskola közelébe, hogy azonnal jelezzék, ha valamit kifüggesztenek az iskola kapujára.

A tanárok egy része a közeli vendéglőben részt vett egy érettségi találkozón, a másik része pedig egy másik helyiségben egy szülői bálon. Este 7 óra után a két diák jelentette: megjelent egy hirdetés az iskola kapuján, amely szerint lesz felvételi vizsga. Ez volt a „vezércsel”, tudniillik azt remélték, hogy még egy osztályba sem lesz elég jelentkező, így a másik osztályt felszámolhatják. Azonnal mozgósítottuk a kollégá-

kat, szülőket, hogy értesítsék a felvételizőket, s akit nem sikerült elérni, azokat vasárnap személyesen kerestük fel, egyet nem tudtunk elérni, mert elutaztak a tengerpartra.

Az igazgató főlegnagyobb meglepetésére hétfő reggel 72 magyar diák jelentkezett, a román tagozaton pedig sokkal kevesebb (persze ez nem számított). Mi több, közöltük az igazgató fővel, hogy mivel nincs túljelentkezés, ezért a törvény szerint nem kell vizsgát tartani. Hosszas tanakodás következett a megyei tanfelügyelőséggel, de nem volt mit tenniük.

Rendkívüli pártgyűlés az iskolában, témája: fegyelmi eljárás indítása ellenem. Indok: a szeptemberi kéthetes közmunka helyett irredenta tevékenységet folytattam a gyimesi csángók körében, diákjaimmal együtt. Az történt, hogy a Román Televízió magyar nyelvű adása *Kaláka* című műsorokat szervezett, amelyben diákok mutatták be néprajzi gyűjtéseik eredményeit, majd nyilvános táncház következett.

Az egyik szerkesztő megkeresett azzal a kéréssel, hogy diákjaink vegyenek részt egy kéthetes gyűjtésen a gyimesi csángóknál, Kallós Zoltán irányításával, majd az eredményeket mutassuk be a székelyudvarhelyi *Kaláka* műsorában. Nagy örömmel vállaltam a csapat szervezését és vezetését. Össze is állítottam a csapatot, amelyben a diákok mellett három tanár is szerepelt, és vártuk a szeptember elsejei indulást. Megjegyzem, hogy erre az időszakra esett az év eleji közmunka is.

Két nappal az indulás előtt kaptam egy „fülest”, mely szerint meg fogják tiltani nekünk az utazást, azért, mert közmunkaidő alatt nem lehet mással „szórakozni”. Erre fel azonnal rendeltem egy autóbust, és elutaztunk Gyimesközéplekora, ahol el is szállásoltuk a csapatot. Feleségemnek megmondtam, hogy egyetlen telefonhívásra sem válaszolok, ő pedig nem tudja, hol vagyok. Másnap többször hívtak telefonhoz, végül kénytelen voltam beszélni az egyik kollégával, aki könyörgésre vette a dolgot: azonnal jöjjünk haza, az egész csapattal együtt, mert aznap délutánra pártgyűlést hívtak össze, amelyen részt kell vennem. A csapatot ott hagytam a két kollégával, én meg hazautaztam a gyűlésre. A pártgyűlésen a kiküldött elvtárs szidott keményen, és azt követelte, hogy azonnal hozzam haza a csapatot, és utasításokért másnap 11 órakor jelentkezzem M. elvtársnőnél, a pártszékházban. Meg is jelentem, s miután vártam egy órát, de az

elvtársnő nem jelentkezett, beültem az autómba, és egy újabb kollégával meg egy filmes barátommal visszamentem Gyimesközéplekora.

Végül a tartózkodást lerövidítették 12 napra, de nyugodtan állíthatom, hogy életem egyik legcsodálatosabb élménye volt megismerni a gyimesi csángómagyarokat, a vidéket, ahol élnek, és együtt dolgozni Kallós Zoltánnal.

Hazatértünk előtt filmes barátommal interjút készítettünk a gyimesközépleki román tannyelvű szakiskola igazgatójával és párttitkárával (ők biztosították a szállást és az étkezést), akik örömeiket fejezték ki, hogy hozzájárulhattak ehhez a nagyon értékes munkához.

Két héttel később, kérésemre pártgyűlést hívtak össze, amelyre meghívtuk a „tüzet okádó” vezető elvtársat, s bemutattuk a kisfilmet, amelyen látható volt a csángók tánca és a két interjú.

Akik nem ismerik a csángó népviseletet, meg voltak győződve, hogy románokról van szó. Megjegyeztem: ezt nevezte az elvtárs irredenta tevékenységnek, amely éppen a román–magyar közeledést szolgálta.

Természetesen ezzel nem lett vége az „afférnak”, még egy jó évig folyt ellenem a harc, ami végül úgy ért véget, hogy öcsém, aki akkor újságíró volt Bukarestben, közbelépett egy magas rangú ismerősénél. (Ezt csak évekkel később közölte velem!)

Év végi kiértékelő gyűlésen, ahol a városi és környékbeli tanárok, tanítók (románok, magyarok egyaránt) vettek részt, iskolánk igazgatója a következőket közölte: van olyan diákunk, aki a nemzetközi matematika olimpián nagyszerű eredményeket ért el. (Sem név, sem a felkészítő tanár neve.) Az történt ugyanis, hogy az egyik kiváló tanítványom, Némethi András (ma tudományos kutató a budapesti Rényi Intézetben, és egyetemi professzor, a Széchenyi-díj birtokosa, az MTA levelező tagja) két egymásutáni évben kijutott a nemzetközi matematika olimpiára és a második alkalommal II. díjat nyert.

20 éves érettségi találkozó, a banketten egy pohár bor mellett emlékezünk, s nagyokat derülünk a történeteken. Egyik vendiák megjegyezte: a tanár úrnál vidáman buktunk meg matematikából. Egy kissé meglepődtem, s kértem, hogy fejtse ki bővebben. A tanár úr közölte velem (s még voltak egy páran), hogy ez a tudás nem elegendő az átmenő jegy eléréséhez, s ha a pótvizsgán jobban szerepelek, akkor felsőbb osztályba léphetek, vagy érettségi vizsgára állhatok. Semmi harag, szidás, emelt hang.

A jobb megértéshez hozzá kell tennem, hogy abban az időben nagyon nehéz volt az érettségi vizsga, idegen városban, idegen tanárok előtt vizsgáztak diákjaink. Általában nagyon magas volt a bukási százalék, különösen matematikából. Ezt úgy előztem meg, hogy mind a diáknak, mind a szülőknek elmagyaráztam, hogy az illetőnek semmilyen esélye nincs arra, hogy átmenő jegyet kapjon a vizsgán, ezért jobb, ha a pótvizsga után jelentkezik az érettségi vizsgára. Ez általában működött, s emiatt nem volt harag közöttünk.

A '80-as évek elején történt, hogy az egyik végzős osztályból elvitték a fiúkat sorozásra, s csak a lányokkal maradtam a matematika órán. Ilyenkor sohasem „matekozunk”, hanem elbeszélgettünk a lányokat legjobban érintő kérdésekről: szerelem, házasság. Meglepően őszinte kérdésekkel ostromoltak, érdekes vélemények hangzottak el, időnként heves vitákra is sor került.

Az egyik fő problémájuk a vegyes házasság kérdése volt, amely szórványban (sajnos) nagyon gyakori. Miután meghallgattam a véleményeket, kifejtettem, hogy alaposan el kell gondolkodni, mielőtt valaki vegyes házasságot köt. A szokásos súrlódások mellett olyan kérdések merülnek fel, mint például: milyen nevet kapjon a gyerek? Milyen óvodába, majd később milyen iskolába járjon? Tanulja-e meg mindkét szülő anyanyelvét?

A vegyes házasság csak akkor lehet problémamentes, ha ezek a kérdések rendeződnek, mindkét fél megtanulja (bizonyos szinten) egymás anyanyelvét, ismeri és tiszteli egymás kultúráját. (Sajnos ez a legritkább esetekben fordult elő.)

Másnap hívtak a Szekuritátéra. Kiderült, hogy minden osztályban volt beszervezett megfigyelőjük. Azzal fogadott egy őrnagy, hogy én ellenzem a vegyes házasságot, s majdnem szóról szóra elismételte, amiket mondtam az órán.

Miután kifejtette elmarasztaló (időnként fenyegető) véleményét, én csak annyit mondtam: az informátoruk elfelejtette elmondani, hogy szerintem mikor problémamentes egy vegyes házasság, amit továbbra is fenntartok. Érdekes módon, nem foglalkoztak tovább a kérdéssel.

Egyik nap az igazgató hívhatja a feleségemet (aki akkor orvosként dolgozott a rendelőintézetben-poliklinikán), és kérdőre vonja, hogy miért beszél magyar nyelven egyes beosztottjaival és a betegekkel? A válasz nyilvánvaló volt: mivel magyar nemzetiségűek. Szigorúan

meghagyja, hogy ezután csak román nyelven beszélhet a rendelőjében. Feleségem természetesen tiltakozott.

Az történt, hogy volt egy megbízott az asszisztensek között, akinek az volt a feladata, hogy jelentsen a feleségem tevékenységéről. A legközelebbi pártgyűlésre felkészülten érkezett a feleségem. Írtam neki egy négyoldalas szöveget, amelyben hivatkoztam az alkotmány megfelelő paragrafusára, Ceaușescu elvtárs beszédeire (könnyű volt, mert mindent mondott, s azoknak az ellenkezőjét is). Történetesen egy ilyen is: a vegyes nemzetiségű helyeken a szolgáltatóknak meg kell tanulniuk az illető nemzetiség nyelvét.

Mindenki nagy meglepetésére szót kért a gyűlésen (addig sohasem szólt hozzá), előadta a sérelmét és hangsúlyozta, hogy ő igyekszik mindenkivel saját anyanyelvén beszélni: a románnal románul, a szásszal németül, a magyarral magyarul, majd felolvasta a szöveget. Döbönt csend követte a felolvasást, majd a gyűlést vezető elvtárs azonnal szünetet rendelt el. Szünet után úgy folytatták, mintha semmi sem történt volna, egy árva szó sem esett az ügyről. Később hívatta az egyik párttitkár, s kijelentette, hogy számukra ez nagyon érzékeny kérdés, mire a feleségem: számára is. Ebben maradtak.

Mintegy két hét múlva bekopogott a rendelőjébe egy elegánsan öltözött úriember és bemutatkozott, hogy ő a bukaresti főügyész. Arról érdeklődött, hogy ismeri-e a segesvári főügyészt (aki történetesen szintén magyar nemzetiségű volt). Feleségemnek halvány fogalma sem volt, hogy ki a segesvári főügyész, s miután az illető megnevezte, mondta, hogy csak látásból ismeri. Ezután a bukaresti főügyész eltávozott.

Nem nagyon értettük a dolgot, de később kiderült, hogy ürügyet kerestek a segesvári főügyész lemondatására, s azt hitték, hogy a szöveget ő írta. (Ez számomra volt hízelt.) Egyébként olyan szöveg volt, hogy a legrosszabb indulattal sem lehetett belekötni egyetlen sorába sem. Érdekes módon, a gyűlés után, a román kollégáinak döntő többsége nagyobb tisztelettel viszonyult a feleségemhez.

Szintén a '80-as évek elején történt, hogy egy napon, amikor kijöttem az iskolából, megszólított egyik ismert szekus órnagy, hogy hazakísér, mivel szeretne elbeszélgetni velem. Az úton mindenféle kérdéseket tett fel, persze megfelelő óvatossággal feleltem. Miután hazáig értünk, elmondta, hogy egyszer szeretne meglátogatni, s meg is egyeztünk egy

másnap esti órában. Azzal távozott, hogy ezt nem szabad elmondanom a feleségemnek, sőt, ha lehetséges, ne is legyen otthon. Roppant zavarban voltam, ezeket nem lehetett lerázni következmények nélkül. Természetesen elmondtam a feleségemnek a dolgot, és másnap este, amikor csengetett, ő nyitott neki ajtót. Megkérdezte, hogy ki ő és kit keres? Azt válaszolta, hogy a tanár úr tanítványa volt az esti líceumban, és velem szeretne beszélni. A feleségem azt válaszolta, hogy a tanár úr nem tanított az esti líceumban, és becsapta az ajtót, mire ő kénytelen volt távozni.

Nyilván nem adta fel olyan könnyen, két nap múlva megint várt az iskola előtt és újra hazakísért. Most már nyíltan elmondta, hogy szeretné, ha beszélne neki rendszeresen arról, hogy mi hangzik el a tanári szobában, sőt megnevezett néhány személyt, s megkérdezte, hogy mi a véleményem róluk.

Három éjjel nem aludtam, azon vívódtam, mit lehetne csinálni, hogy következmények nélkül megszabaduljak tőle. A baj az volt, hogy már régóta bekerültem a szeku látókörébe, egyik főszervezője voltam a segesvári magyarság művelődési életének, 1975-ben a Petőfi-emlékünnepelet be is tiltották. Végül zseniális ötletem támadt. Legközelebb, amikor várt rám az őrnagy, nekitámadtam, miért vár az iskola előtt? Azóta a kollégák közül senki sem akar velem szóba állni, hogy lehet így jelteni róluk, ha senki sem bizalmas velem szemben? Ha meg szándékosan akart kompromittálni, akkor holnap jelentem a városi pártbizottság elsőtitkárának.

Erre csak hebegett-habogott, s utána békén hagyott. Persze sokszor láttam, hogy figyel, ő volt rám állítva.

Az 1990-es változások után, április tájékán találkoztam vele az utcán, s miután kedvesen köszöntött, megkérdezte: hogy vagyok. Nagy mérgesen válaszoltam: hogy lehetnék, amikor ilyen alakokkal találkozom, mint ő. Miért nem tűnt el a látóhatárról? Vigyorogva felelte: ő nem tehet róla, hogy miután elbocsátották a megszűnt szekutól, most visszahelyezték állásába, ugyancsak őrnagyi rangban. (Az történt, hogy a marosvásárhelyi pogrom után visszaállították a titkosszolgálatot, SRI néven.) Mivel akkor elég magas politikai tisztségem volt a magyarság képviselőjében, mondom neki: biztosan, továbbra is ő figyel engem. Erre csak rábólintott.

Az 1989-es decemberi fordulat (semmikép sem nevezném forradalomnak!) óriási reménységeket keltett mindenkiben. Kiszabadultunk egy sötét diktatúrából, amelyben a magyarság hatványozottan érezte az elnyomást, fokozatosan, gyors ütemben sorvasztották el a magyar tannyelvű oktatást.

Román barátaim kérésére, hosszas vívódás után beléptem a politikai életbe, felvállaltam a segesvári magyarság képviselőjét, és magas tisztséget töltöttem be a helyi Megmentési Front vezetőségében. Feladataim közé tartozott a segesvári román és magyar tannyelvű oktatás, művelődés szervezése és az egyházakkal való kapcsolattartás.

Segesváron, ahol három nemzetiség élt egymás mellett, aránylag jól működött a tolerancia. Sajnos azonnal megalakult a szélsőséges Vatra Românească szervezet, de az első hónapokban még nem tudták megakadályozni, hogy egész sor eredményt érjünk el: új magyar tannyelvű osztályokat indítottunk, mind az általános, mind a gimnáziumi oktatásban, sok olyan magyar nemzetiségű kollégát sikerült hazahozni, akik a környező településeken tanítottak román iskolákban, a művelődési élet is megélénkült.

Még február közepén egy nagyon alapos tanulmányt nyújtottunk be, amely egy önálló magyar tannyelvű iskola beindítását indokolta. A vezetőtanácsban nem hangzott el érdemi ellenvélemény, és el is határoztuk, hogy a március utolsó hetében sorra kerülő ülésünkön történik meg a döntő szavazás. Biztosra vettük, hogy sikerülni fog.

1990. március 22-én a Vatra Româneasca Párt gyűlést hívott össze a városházára, amelyen jelen voltak a Megmentési Front vezetői, román értelmiségiek és az ortodox egyház képviselői, mintegy 60 személy.

A magyarságot hárman képviseltük. A téma a 19–20-i marosvásárhelyi pogrom volt (szerintük persze a magyarok voltak a kezdeményezők) és az a tény, hogy március 19-én egy tüntetést szerveztem a gimnázium magyar diákjai és tanárai részvételével, amelyen az önálló magyar tannyelvű oktatás bevezetését követeltük.

Súlyos vádak zúdultak rám: a románság elleni uszítás, a bukással fenyegetett diákok kényszerítése, hogy részt vegyenek a tüntetésen, a magyarok által elkövetett vérengzések Marosvásárhelyen, stb. Úgy éreztem magam, mint a csángó-ügyben összehívott pártgyűlésen, amit szóvá is tettem. Kivizsgáló bizottságot állítottak fel az ügy tisztázására, persze az nem talált semmiféle törvénytést.

Nyilván nem rúghattak ki a vezetőségből, de az első választásig korlátozták a jogköreimet és a magyar tannyelvű iskola létrehozása többé szóba sem jöhetett. Az más kérdés, hogy még napokig kaptam a fenyegető telefonhívásokat. A XII-es fiúk felajánlották, hogy megszervezik a védelmemet, de ezt nem vettem igénybe. Szerencsére nem történt semmilyen atrocitás.

A segesvári református templom 1993. szeptember 25-én zsúfolásig megtelt a helyi magyarság képviselőivel, ahol előterjesztettem azt a javaslatot, hogy hozzunk létre alapítványt a magyar tannyelvű oktatás és művelődés támogatására.

Az alapítványt 56 alapító tag hozta létre minimális alaptőkével, főleg iskolánk volt diákjai és tanárai, amely a Segesvári Gaudeamus Alapítvány nevet kapta, egy volt diákunk javaslatára. Idézek az alapszabályzatból:

„Fő célja a segesvári és környékbeli, szórványban élő, magyar nemzetiségű diákok anyanyelvű és keresztény értékrend szerinti nevelésének és oktatásának támogatása, főleg azoké, akik nehéz anyagi helyzetük miatt még középfokú tanulmányaikat sem tudnák folytatni, valamint a segesvári és környékbeli, szórványban élő magyarok művelődési életének a megszervezése.”

Az alapítás tizedik évfordulóján, 2003 tavaszán beszámolót tartottunk a szép számú jelenlevőknek tíz év megvalósításairól a megvásárolt és rendbe tett ingatlan dísztermében. Az ingatlanban már négy éve kollégium működik a vidéki diákok számára.

Javaslatomra megalakult a Gaudeamus Alapítvány Baráti Társaság, amelynek tagjai bel- és külföldi intézmények, illetve magánszemélyek, és amelynek célja, hogy a tagság adományaiból biztosítsuk a rászoruló diákok ösztöndíjait, és hozzájáruljunk az alapítvány működéséhez is.

A baráti társaság megalakulásának tizenötödik évfordulóján, 2018 májusában ünnepi gyűlést tartottunk a Gaudeamus Ház dísztermében.

A Gaudeamus Ház - Oktatási és Művelődési Szórványközpont, amelyben közel 60 diákot befogadó kollégium működik, elegáns, négyágyas szobákkal, minden szoba fürdőszobával ellátva, modern konyhával, étteremmel, számítógépekkel felszerelt tanulószobával, és egy 150 férőhelyes díszteremmel. Az építkezések a 2003–2008-as időszakban valósultak meg, főleg magyarországi támogatásokból, de németországi, hollandiai és hazai támogatóink is voltak.

A legjelentősebb támogatóinknak díszokleveleket nyújtottunk át.

2018 őszén már csak egy osztály indult a gimnázium magyar tagozatán az eddigi kettő helyett, a jelentkező tanulók száma nem érte el a két osztályhoz szükséges minimális létszámot. Bízunk abban, hogy a következő iskolai évben újraindíthatjuk a második osztályt. Az önálló magyar iskola létrehozása még mindig csak ábránd marad.

Feleségemmel együtt olvasunk a kisebbik szobában, szemben ülünk egymással. Elnézem ősz haját és kedves, fiatalos arcát, ahogyan a könyv fölé hajlik. Felidézem a fennmaradásunkért vívott harc küzdelmeit, amelyekben mindig hűséges társam, sokszor tanácsadó volt. Ha nem állt volna mellettem az utóbbi 15 év súlyos megpróbáltatásai alatt (tizenegy hasi műtét, vastagbélrák), már rég nem volnék életben. Amit életemben megvalósítottam, annak nagy részét neki köszönhetem. Adja Isten, hogy együtt meneteljünk tovább, még sok-sok évig.

Bogár az úton! (színes linómetszet, 2013)

A LAPÁTKEZEK VIRÁGOT ÜLTETNÉNEK

– Csinta Samu beszélgetése

Balló Ferenc birkózó Európa-bajnokkal –

A kollektivizálás veszélye folytán az erdélyi magyarság elveszített egy ígéretes ács mestert, nyert viszont egy világhírű birkózót, akinek pályáját azonban nem mindig kísérte a szerencse. A nyolcvannyolcadik évéhez közelítő, csíksomortáni születésű Balló Ferenc Marosvásárhelynek szerzett sportdicsőséget a bírókkal, sportvezetőkkel és a sorssal vívott idegtépő csatái során.

– Hasonlít még az egykori falura a mai Csíksomortán, vagy csak a dombok hajlata olyan, mint gyermekkorában?

– Nem változott olyan nagyon sokat, leszámítva persze az új épületeket. Mostanában keveset járok arrafelé, legutóbb 2016-ban, amikor díszpolgári címmel tüntetett ki a szülőfalum. Mindig nagyon szerettem ott lenni, és valahányszor otthon jártam, az emlékek mindig felébresztették bennem a ragaszkodást. Olyan helyként él bennem, ahol mindenki barátsággra törekedett a másikkal, az emberek nem rakosgatták egymást egyik vagy másik skatulyába. Gyermekkoromban nem élt arrafelé sok mesterember, egy cipészre emlékszem, Becze Antal bácsira – az ő unokája Zoltán, a csíkszeredai sportújságíró –, ő mindent megtudott javítani. Édesapám diplomás ács mester volt, még Budapesten szerezte az oklevelet, arról valahogy sosem kérdeztem, miként jutott ki a román világból, s aztán vissza. Asztalosműhelye is volt, benne gyalupad, esztergapad, télen bútordarabokat, lakásberendezéseket készített. Mellette nyilván megtanultam kezelni a faesztergát, így nekem is volt munkám, fonógépekhez kisebb alkatrészeket csináltam, az asszonyoknak orsókat. Édesapám mellett apránként az ács munkát is megtanultam, de keveset dolgoztam a mesterségben, mert gazdálkodni is kellett. Édesanyám a ház körüli teendőket végezte, halála máig fájdalmas emlék, ötvenhárom éves korában ment el. Nagyon szeretett politizálni, amikor jöttek hozzánk az asszonyok, felolvasott nekik az újságokból, egymástól tanultak. De a pártokkal nem törődtek. Olyan falu volt Csomortán, ahol két-három szegényebb családot leszámítva a

többség képes volt tisztességes szinten élni, kuláklistára sem nagyon került onnan senki.

- *A sok munka a többségnél erősebb gyermekké gyúrta Önt?*

- Talán egy kevéssel. Az biztos, hogy már egészen kicsi koromban ott tettem-vettem az édesapám mellett, soha nem kellett biztatni, alig vártam, hogy csinálhassak valamit. Szerettem a nehéz munkát is, az állatokat is sokat kúráltam, főleg, hogy édesapám ácsként tavasztól őszig távol volt. De azért jutott idő játéokra is. Vasárnap délutánonként egy nagy kertben gyülekeztünk, güzöztünk – hasonlít a métázáshoz –, futballoztunk. Hogy valamicskével erősebb voltam a többségnél, abban sokat segített a gerendák faragása is, elég hamar meg is nyúltam, tizenhét éves koromra már nyolcvan kiló körüli voltam, mint most. A szomszéd udvar gyepes volt, ott sokszor birkóztunk is. Volt egy nálunknál idősebb legény, kicsi, de nagyon erős, őt akarta legyőzni mindenki. A kultúrházban sokat húzódkodtunk is a rudakon, én negyven-ötvenszer is ki tudtam húzni magamat.

- *Nagyobbacska gyermekként érte meg a kicsi magyar világot. Hogy emlékszik azokra az évekre?*

- Hát azt soha el nem lehet felejteni. A faluban két rádió volt, az egyik a bíróé, a másik a suszteré, ők értesültek először, hogy jönnek a magyar huszárok. Mindenki a kapu előtt volt, virágcsokrokkal, pálinkával, kürtőskaláccsal várták a katonákat. Ma is a fülemben cseng a hatalmas örömrivalgás.

- *Meddig élt odahaza, a szülőfalujában?*

- Míg katonának nem vittek. Az elemi iskola befejezése után nem mentem tovább tanulni – csak jóval később, estiben érettségiztem Marosvásárhelyen –, húszéves koromig otthon dolgoztam. Édesapámat a háborúba is elvitték, Ausztriáig jutott, ott szöktek meg egy falubeli-jével, és jöttek haza gyalog, szekéren, ahogy lehetett. Ezalatt minden férfimunkát nekem kellett végezniem, szerencsém, hogy szerettem is.

- *Hová vitték hazát védeni?*

- A nagybányai határvadászokhoz. Ott is szerencsém volt a mester-ségemmel, jelentkeztem asztalosnak. Valamikor 1953 nyarán a kaszár-

nya futballpályája körüli sáncre kellett hidakat ácsolnom. Derékiig levetkőzve dolgoztam, és egyszer csak azt vettem észre, hogy egy ideje egy tiszt néz a túloldalról. Aztán át is kiáltott, hogy menjek oda hozzá. Ő csak beszélt hozzám, felét sem értettem, mert amikor berukkoltam, csak számolni tudtam tízig románul. Hat hónap alatt azért szedtem annyit magamra, hogy nagy nehezen felfogjam: mit sportoltam? Én semmit, makogtam ki valahogy. Szerencsémre arra járt egy magyarul jól beszélő altiszt, ő közvetített közöttünk. Akarok-e sportolni, kérdezte a tiszt, s miután megmagyarázták, mit csinál egy dobóatléta, vállaltam. Így kerültem az asztalosműhelyből a sportolói századba. Súlylökő lettem, csináltam, ahogy tudtam, mert nem nagyon volt, aki dobótechnikát tanítson, de olyan erős voltam, hogy még így is tizenöt méter fölé löktem a golyót, dinamoviádát is nyertem (a belügi egységek sportversenye – a szerk.).

Egy margittai versenyen szúrta ki magának egy altiszt, aki a tűzoltóknál volt birkózóedző, beszélgettünk, kérdezősködött, kiderült, hogy a felesége is székel származású. Akarok-e birkózni, kérdezte, de én csak hebegtem, nem tudtam, mit válaszoljak. Ne nagyon gondolkodjam, mondta, mert mindjárt itt az ősz, s vége az atlétikának, de ha birkózni megyek, állandó kimenőt kapok, hogy járhassek a városban lévő edzőterembe. Az első edzésen én is végigcsináltam a bemelegítést, hidaltam, törtem a nyakamat jobbra-balra, utánoztam a többieket. Másnapra olyan izomlázam volt, hogy mozdulni is alig bírtam, na, gondoltam, engem ott többet nem látnak. Visszamentem az asztalosműhelybe, s bár egy idő után üzent értem az edző, nem mentem edzésre. Egy alkalommal azonban keres egy altiszt, vele kell mennem az ezredparancsnokhoz. Az irodában az edző is várt rám, a parancsnok pedig azt mondta, hogy menni kell birkózni. Nem mertem ellentmondani, ez már parancs volt. Azért szőrmentén elmagyaráztam, miért nem akartam menni, mire az edző megígérte, hogy finomabban veszi a dolgot.

– *És két verseny után már a válogatott keretben találta magát. Tudatában volt saját villámkarrierjének?*

– Én csak birkóztam. A testsúlyom 87-88 kiló körül állandósult, a 185 centis magasságomhoz elég jól arányult, különösebb fogyás nélkül tudtam hozni a 87 kilós kategóriát, majd miután a hatvanas évek végén

átalakították a súlykategóriákat, a 90 kilót. A versenyzés négy-öt hónappal edzés után kezdődött, Szatmárnémetiben láttak először egy A osztályos csapatmeccsen. Pillanatok alatt erőből szőnyegre vittem a szatmári ellenfelemet, egy idősebb birkózót, elkaptam a derekát, pörgetni próbáltam, de a mozgást nem tudtam végigvinni, mert akkor még nem tudtam hidalni. Éreztem, ha hídba megyek, az én vállam bánja, annyira merev voltam még. Így aztán félig elbillentettem, és elkezdtem szorítani. Az ellenfelem meg ordítani, de én csak akkor engedtem el, amikor a bíró odajött, és a kezemre csapva jelezte, hogy vége. Az ellenfelem a szőnyegen maradt, kiderült, hogy elrepedt a bordája. Amikor befáslizva visszajött, azt mondta, na, Balló fiam, engem életemben nem szorítottak így meg, de nem is fognak, mert többet nem birkózom. Nem sokkal később a Steaua jött Nagybányára hasonló csapatmérkőzésre, ott egy nagybányai származású fiúval kerültem össze. Bár még elég keveset tudtam a birkózásból, az erőm megvolt, sikerült őt is elkapnom derékből, félszaltószerűséget csináltam, és úgy odavágtam, hogy eltört a vállcsontja. Híre ment a dolognak, felfigyeltek rám, be is hívtak a válogatottba. Ahogy mondja, két verseny után.

- *Egyszer viszont csak leszerelték. Friss civilként mit gondolt, mihez kezd az életével?*

- Próbáltak marasztalni Nagybányán birkózni, de édesanyám úgy várt, hogy megszakadt volna a szíve, ha nem megyek haza. Így aztán három év katonaság után, 1955. november 4-én megérkeztem, s a következő év márciusáig csomortáni katonaviselt legény voltam. Akkor megkeresett Boér Gyuri bácsi, a marosvásárhelyi Akarat és a tartományi birkózószakosztály elnöke, Vásárhelyre hívott birkózni. Édesanyám hallani sem akart róla, édesapám viszont másképp állt a dolgokhoz. Hosszasan magyarázta édesanyámnak: most van valami kicsi birto-kunk, de már nem sokáig – javában zajlott a kollektivizálás –, s lehet, hogy Ferinek rövidesen nem lesz miből megélnie itthon. Gyuri bácsinak nálunk kellett hálnia, mert aznap nem tudtak zöld ágra vergődni. Az éjszaka folyamán édesapám csak meggyőzte édesanyámat. Én nyíltan nem mertem mondani, hogy biza, mennék, mert nem akartam megbántani őket. De aztán Gyuri bácsival együtt felültünk a vonatra, s én azóta is Vásárhelyen élek, bár éveken át hívtak Bukarestbe a Dinamó-

hoz. Nekem azonban eszem ágában sem volt odaköltözni, én magyar földön akartam élni. És Vásárhely akkor még az volt.

- *Milyen volt a birkózóélet akkoriban Marosvásárhelyen?*

- Nagyon mozgalmas, nekem meg kimondottan jól kezdődött, mert még abban az évben első lettem szabadfogásban a városban rendezett országos bajnokságon, és kötöttfogásban is esélyem volt az aranyéremre – ha nem lopják el tőlem a meccset. Egy dinamóssal, Popovici-csal birkóztunk, ki akartam emelni, de ő átfogta a lábamat, ami kötöttfogásban szabálytalan, és így nem tudtam megcsinálni az akciót. A bírók azonban nem akarták meglátni, s hogy nem véletlenül, azt az is bizonyítja, hogy a válogatott edzője később úgy próbált lehűteni, hogy „mit akarsz, nem elég neked egy első hely a szabadfogásban?” Így lettem második abban a fogásnemben. Akkoriban kezdtem elgondolkodni azon is, hogy abba kellene hagynom a cigarettázást. Addig nagy dohányos voltam, de már Nagybányán éreztem, hogy fáradékony vagyok. Aztán egyszer, amikor mentem Bukarestbe a válogatotthoz, a vonaton elszívtam egy csomag cigarettát, abban a reményben, hogy azzal végleg leteszem. Meg is próbáltam, és bár az első napokban cigaretta nélkül rettenetesen ideges voltam, azóta is tartom ehhez magam. Volt azért néhány kivétel, főleg amikor a magam hibájából veszítettem meccset nagyobb versenyeken. Olyankor rágyújtottam, de az első cigaretta szinte kivétel nélkül kívánta a következőket. De mindig sikerült megállnom, éreztem, hogy rosszat teszek a szervezetemmel, ha folytatom.

- *Hogyan zajlott akkoriban az edzőmunka?*

- Favágást nem végeztünk, de folyamatosan súlyoztunk, aztán volt bőven guggolás, húzózkodás, kötélmászás. Rengeteget futottunk, lépcsőztünk. A dobások egy részét bábokon gyakoroltuk, én viszont jobban szerettem élő edzőpartnerrel dolgozni. A lábra menés volt a kedvenc akcióm, gyors voltam, és magam jöttem rá, hogyan tudom leggyorsabban földre vinni az ellenfelet. Volt egy saját trükköm: miután elkaptam a lábát, hirtelen meghúztam magam felé, amitől elveszítette az egyensúlyát, s hátraesett. De mivel erős voltam, a karfelszedésekkel is jól dolgoztam. Igazából ezek döntötték el, hogy inkább maradjak szabadfogású, bár a kötöttfogásban is lehettek volna jó eredményeim, mert erős voltam a karmunkában is.

- *A dohányzáson túl a magyarsága nem „ártott” a karrierjének?*

- Adódott bizony problémám abból, hogy magyar vagyok. A magyarországi ötvenhat után négy-öt hónapra ki is zártak a válogatott keretből, arra hivatkozva, hogy az édesapám testvére, a Magyarországon élő nagybátyám részt vett a harcokban. De azt mondták, ha tudom bizonyítani, hogy László bátyám nem volt benne a forradalomban, visszavesznek. Meg kellett kérnem hát őt, hogy szerezzen ilyen igazolást, amit elpostázott nekem, én meg elvittem a szövetségbe. De ezzel nem volt vége, mert valahol elkallódott az igazolás, és újra nekem kellett beszereznem, ha vissza akartam kerülni a válogatottba. Másodikra aztán valahogy lezárult a történet, '57-től újra behívtak a keretbe.

- *A nemzetközi mezőnynek mikortól kezdett maradandó „traumát” okozni?*

- Az első nemzetközi versenyem egy osztrákok elleni csapatviadal volt. Összesen húsz másodpercet töltöttem a szőnyegen, ennyi idő alatt sikerült kétvállra fektetnem az ellenfelet, tusolnom, ahogy mi mondtuk. Az első világbajnokságomat 1962-ben az Egyesült Államok-beli Tole-dóban birkóztam. Szabadfogásban ötödik lettem. Kötöttfogásban nem volt román nevezett, megkérdezték, volna-e kedvem ott is elindulni. A válogatott edzője, Ion Crîsnic biztatott, elvállaltam. Az első ellenfelem Kozma István „Pici” volt, a későbbi kétszeres olimpiai bajnok. Ő 146 kilós, nekem a mérlegelés előtt sok vizet kellett meginnom, hogy elérjem a nehézsúly alsó határát, a 87 kilót. Picinek volt egy híres dobása, a kétkarú szaltó, amellyel lezárta mindkét karomat, de én valahogy át tudtam fogni a derekát. Hidalnia kellett, de vitt magával. Úgyesen kiléptem mellette, ő hídba esett, én meg lefogtam, teljes testemmel rajta voltam. A feje a birkózófelületet jelző kör vonalának belső szélénél volt, de nem érte a vonalat, tehát érvényes volt a pozíció, a bíró fütyült is, hogy tussal győztem. A zsürielnök – a magyar szövetség elnöke, Matura Mihály – azonban összehívta a szőnyegbírókat, utána közülük kettő is megváltoztatta a döntését. Ma is nagyon tud fájni, mert én pontosan láttam, hogy a feje a körön belül volt. Végül kikaptam pontozással. A következő, szovjet birkózó elleni meccset is elcsalták, hiába tusoltam, két bíró büntetett, miszerint lábbal ütöttem ki az ellenfél lábát, kötöttfogásban pedig nem szabad lábra

menni. A meccs után a nézők hatalmas cirkuszt csináltak, citromokkal, üdítős üvegekkel dobálták a bírókat, egy darabig nem is lehetett folytatni a versenyt. Megloptak rendesen, na.

- *Akkor menjünk sorban: mi történt 1964-ben Tokióban?*

- Az olimpia előtt néhány héttel Bukarestben rendezték az Európa-bajnokságot, ahol a török versenyző elleni mérkőzésen olyan súlyos vállsérülést szenvedtem, hogy vissza kellett lépnem. Szabálytalan volt az akció, a bírói fütty után hajtotta végre a török, én már lazítottam, s akkor rántotta meg valahogyan a könyökömet, hogy ma sem tudom rendesen használni a vállamat. Veszélybe került az olimpiai szereplésem. Az előző játékokra, Rómába nem vittek el, holott a román keret japán edzője csak engem javasolt a nevezésre, mégsem mehettem az olimpiára azzal az ürüggyel, hogy nem kaptam vízumot. És akkor ez a sérülés látszott keresztbe tenni az egésznek. Egy ideig nem tudtam edzeni, gyógytornára kellett járnom, erőtlen voltam, aztán fokozatosan eljutottam odáig, hogy letről már tudtam csuklót, alkart fogni, csak épp fel ne kelljen emelni a karomat. Amikor elkezdtem normálisan edzeni, külön meg kellett kérnem a partnereket, hogy ne rángassák a karomat. De akkor is elmegyek Tokióba, szorítottam össze a fogam. Indulás előtt két nappal egy edzőmeccsen összefejelés következtében felhasadt a szemöldököm, az orvos nem tartotta fontosnak összevarrni, az izzadságtól, ettől-attól befertőződött, s Tokióba csúnyán bedagadt, bekéült szemmel érkeztem meg. A sorsolással sem volt szerencsém, az első fordulóban a szovjet világbajnok Medvegyel kerültem össze, aki aztán meg is nyerte az olimpiát. Mintha tudta volna, hová kell nyúlnia, a fejével felfeszítette a sérült oldalamon a könyökömet, életemben olyan fájdalmat nem éreztem. Ennek ellenére kiálltam a következő, amerikai ellenféllel szemben, döntetlenre mentetem a meccset, de a hibapontok miatt ott véget is ért az olimpiai szereplésem.

- *Egy évvel később viszont már vb-ezüstéremmel tért haza Manchesterből. Lehetett volna fényesebb is?*

- No, az is furcsa eset volt. Az első körökben jól ment, mindenkit megvertem, a második helyem mindenképpen biztosított volt. Az iráni Manszur Mehdizadehnek egy svédrel kellett birkóznia, s ha pontozással győz, vagy döntetlen lesz a meccs, az iráni a világbajnok, én második,

a svéd pedig harmadik. A svéd azonban nagyon jól harcolt, vezetett, pontozásos győzelme esetén pedig én lettem volna az aranyérmes. Az iráninak azonban meghúzódott a bokája, fel kellett adnia meccset, s mivel így nem kapott büntetőpontot, ő maradt az első helyen. Viszont én lettem a legjobb európai, és mivel abban az évben nem rendeztek külön kontinensbajnokságot, engem hirdettek ki Európa-bajnoknak.

- *Az indiai, immár második világbajnoki ezüstérem után újabb hidegzuhany következett. A mexikói olimpián mi nem stimmelt?*

- Ott a román szövetségi kapitány, Ion Corneanu lett a végzetem. Magyargyűlölő volt, az apja vasgárdista, enyhén szólva soha nem szimpatizált velem. Az első ellenfelem régi ismerős, az iráni világbajnok, Mehdizadeh volt, előtte többször találkoztunk, ki is kaptam tőle, döntetlen is volt. Ő az a típus volt, aki nem nagyon indított akciót, várta az ellenfelet, és úgy kontrázott, ahogy senki más a világon. Úgy mentem fel a szőnyegre, hogy támadok, de nem kockáztatok. Hajtottam, dolgoztam rajta, és éreztem, hogy puhul. Még rátettem egy lapáttal, a szerencsétlen annyira elfáradt, hogy összecsucolt a szőnyegen, hívni kellett hozzá a mentőt. Fel kellett adnia, győztem. A magyar Hollósi Géza következett, folyamatosan szaladt előlem, képtelen voltam pontot csinálni ellene, mégsem intették meg passzivitásért, hanem kettős intést adtak, majd mindkettőnket leléptettek. A zsűrielnök Ion Corneanu volt.

- *Ezért hagyta abba 1969-ben?*

- Már Mexikó után vissza akartam vonulni, de mindegyre piszkált, hogy az olimpia nem úgy sikerült, ahogy szerettem volna. Végig is csináltam az edzőtáborozást annak rendje és módja szerint, ám amikor Argentína előtt két héttel a csapatot elvitték Marokkóba akklimatizálódni, engem itthon hagytak azzal az indokkal, hogy kiöregedően vagyok, a sportvezetés rám már nem számíthat a következő, 1972-es müncheni olimpián. Az edzőmnek, Ion Crîsnicnek viszont minden bizodalma bennem volt, s hogy a háttérben mi történt, soha nem tudtam meg, de négy nappal a világbajnokság előtt felhívtak, hogy minden rendben, mehetek Mar del Platába. Akkor elmagyaráztam a vezetőknek, hogy korábban mindig harmadik-negyedik napon jött ki rajtam az időeltolódás miatti gyengeség, s ha már nem mentem

magaslatra, akkor csak a világbajnokság rajtja előtti napon érkezzem ki, ne hamarabb. De senki sem hallgatott meg, sőt, sarokba szorítottak, hogy döntsem el: akarok menni vagy sem? Kimentünk, az első napokban teljesen jól voltam, a rajt előtti délutánon viszont utolért a gyengeség. A városból jöttünk vissza egy sétáról, amikor egyszer csak megszédültem, egy fácskába belekapaszkodtam, s mondtam a csapattársamnak, hogy na, nekem végem. Belázasodtam, erőtlenné váltam. Pedig korábban soha ilyen jó sorsolásom nem volt. Az első fordulóban megvertem egy argentint, de úgy elfáradtam, hogy azt hittem, sose lesz vége a meccsnek. Következett egy iráni, egy újonc, aki nagyon félt tőlem. Amíg bírtam, hajtottam őt, vezettem is, de fokozatosan gyengültem, s a végére már csak menekültem, egymás után kaptam a figyelmeztetéseket, végül pedig leléptettek.

- *Hogyan értékelte a szakma ezt a nyilvánvaló időzítési hibát?*

- Természetesen senki se vállalta a felelősséget, amúgy sem olyan időket éltünk, hogy egy vezető elismerje, ha hibázott. A hazaérkezés után tartottak egy kiértékelő gyűlést, nekem egy lekicsinyülő legyintés jutott, valami olyasmi, hogy „mit akarsz, megvénültél”. Olyan rosszul esett, hogy még a könnyem is kicsordult. Harminchét éves voltam, közben hozzászoktam a vállam merevségéhez is, a technikámat is átalakítottam, lábra menésekkel operáltam, amilyen állapotban, erőben voltam, gond nélkül csinálhattam volna még Münchenig. A gyűlés után azonban hiába marasztaltak az edzőim, végleg elment a kedvem. Elegem lett a vezetőkkel való állandó hadakozásból. Az edzőmunkából, az ellenfelekből nem, nem volt bajom velük. Tizennégy év alatt tizennégy bajnoki címet szereztem, mindössze egyetlen döntetlen mellett valamennyi hazai meccsemet megnyertem. Bár lett volna hazai ellenfelem, mert az az edzőmunkában, technikai képzésben is segíthetett volna, de égen-földön senki sem mutatta magát.

- *Mire gondolt, mi lesz másnap?*

- Akkor ez még nem foglalkoztatott annyira. Volt mesterségem, időközben lettettem az első osztályú szakedzői vizsgát, és tudtam, hogy edzőként is számítanak rám a klubban. A pályafutásom befejezése után felmerült, hogy végezzem el a testnevelési főiskolát, de már nem volt kedvem vizsgákra Bukarestbe vonatozni, másfél évtizeden át abból is

elegem lett. Tornatanárként amúgy sem kaptam volna magasabb fizetést, sportvezetőnek meg – amihez kell az egyetemi diploma – biztosan nem lettem volna alkalmas. Végleg hazajöttem Vásárhelyre, szinte már másnap elkezdtem a munkát a Maros klubban, mert György Pista bácsinak, az edzőnek amúgy is túl sok volt mindkét fogásnemet irányítani. Úgyhogy átvettem a szabadfogást, és ez mindenkinek jó volt. Az A divíziós szabadfogású csapat épp kiesésre állt, de sikerült összeszedni a társaságot, s végül biztosan bennmaradtunk az első osztályban. Aztán közel huszonhárom éven át, 1992-ig meg sem mozdultam a sportág mellől.

– *Edzőként mihez volt jobb érzéke: a felnőttekkel való munkához, vagy a inkább a gyerekekhez volt szeme és több türelme?*

– Mindent szerettem. A felnőtteknek és a gyerekeknek egyszerre tartottuk az edzést, húsz-huszonöten végezték a gyakorlatokat, ami néha zsúfoltságnak tűnt, de arra jó volt, hogy hamar szemet szűrjön egy-egy tehetségesebb kölyök. Simon Lacit, Románia eddigi egyetlen szabadfogású birkózó világbajnokát sokszor sorolják az én tanítványaim közé, de az igazsághoz tartozik, hogy őt György Pista bácsi nevelte. Igaz viszont az is, hogy az 1974-es isztambuli világbajnokság felkészülésének hajrájában együtt dolgoztunk, Laci három héten át Vásárhelyen edzett, mivel valami vizsgákat is akkoriban kellett letennie. Akkor még olyan állapotban voltam, hogy birkóztam is vele, sőt, több pontot csináltam rajta, mint fordítva. Igyekeztem mindent átadni neki, elszántságot, tapasztalatot, csibészséget is, így egy kicsit a magaménak is érzem azt a világbajnoki aranyat. Utólag mesélte, hogy amikor Isztambulban épp a hazai versenyző ellen birkózott, és a törököt nemcsak a közönség, de a bírók is segítették, eszébe jutott, mire biztattam én hasonló helyzetekben. Azt mondta, nélkülem nem tudott volna akkor nyerni, nem győzött eléggé hálás lenni érte. Kár, hogy ilyen rövid életet adott neki a Fennvaló.

– *Birkózóként, majd edzőként nem csábították külföldre?*

– Dehogynem, többször is, főleg Nyugat-Németországba. De legelőbb, még 1964-ben, a tokiói olimpián kapacitáltak, hogy menjek egyenesen Ausztráliába, magyar edzőjük volt, aki már azt is elintézte, hogy az ausztrál küldöttség repülőjével utazzam. Engem viszont a pénz soha

nem motivált olyan mértékben, hogy minden egyéb szempontot lesöpörjön az asztalról. A válogatottban sem követeltem pénzt, mindenekelőtt a győzelem érdekelt, s ha pénz is járt vele, nem utasítottam vissza. Aztán meg a szüleimet sem akartam itthagyni, édesanyám egész életében siratott, akármerre jártam, akármi történt velem. No meg aztán már nős is voltam. Mint mondtam, Németországban többször is próbáltak meggyőzni, hogy maradjak ott, sok minden szépet ígértek, igazából azonban soha nem vágytam külföldön élni, ahol se egy rokon, se egy barát. Itthon mindenki üdvözölt, szeretett, azt mondtam, annyi pénzem mindig lesz, hogy megéljek, a többi meg nem érdekel.

- *Később sem bánta meg a hűségét?*

- Soha. Klubot is egyetlenegyszer váltottam anyagi előnyökért, az Electromureşhez hívtak, ahol szerszámlakatosként alkalmaztak, így jóval magasabb fizetést kaptam, mint ha edzőként lettem volna besorolva. Jóval korábban – amikor a magyarországi forradalom ürügyén néhány hónapra kikerültem a válogatott keretből – dolgoztam is szerszámlakatosként, érzésem is volt hozzá, élveztem is, a kollégák meg csodálkoztak, ilyen hatalmas kezekkel hogyan lehet annyira aprólékos, pontos munkát végezni.

- *Stramm kiállású férfiként nem akarták megnyerni a film számára?*

- Egyszer ez is előfordult, Magyarországról hívtak, egy régi jó ismerősöm, aki Vásárhelyen végezte a színit, ajánlott engem egy filmbe. Akkor már edzősködtem, nem lett volna, aki beugorjon helyettem, de valószínűleg nem is vonzott annyira, hogy egyáltalán megpróbáljam.

- *Mivel foglalkozik manapság egy kilencvenhez közelítve is imponáló alkatú „fiatalember”?*

- Töltöm a napjaimat, ha lenne egy kertem, kertészkednék, rengeteg virágot ültetnék. Volt szó róla, hogy veszünk, de aztán a feleségem lebeszélte róla. Sajnos a lábaim egyre csúnyábban viselkednek, a jobbat porcleválással meg is műtötték. Ha emelkedőre megyek, nagyon elfáradnak a lábaim, sokszor szégyellem is magam, amint ide-oda kalimpálva lépegetek. Hiába na, sokat kellett lépegetnem és ugrálnom mindenféle bajok és veszélyek elől. A sportolói pályafutásommal nagyjából elégedett vagyok, de sokkal jobb is lehetett volna, ha a bírók

nem lopnak meg több alkalommal is. Vagy ha a szövetség vezetői meghallgatnak. De nem elégedetlenkedem, Marosvásárhelyen mindig nagy szeretettel, barátsággal vettek körül. Bár míg korábban nem győztem fogadni a köszönéseket, ma kétszer is meg kell kerülnöm a főteret, míg valaki felismer. De ezen már csak mosolygunk a feleséggel.

*

Balló Ferenc Európa-bajnok, kétszeres világbajnoki ezüstérmes szabadfogású birkózó, a tokiói és a mexikóvárosi olimpiai játékok résztvevője, háromszoros Balkán-bajnok. 1932. október 22-én született Csíksomortánban. A Marosvásárhelyi Maros Sportklub színeiben tizennégy országos bajnoki címet szerzett. Visszavonulása után edzőként dolgozott Marosvásárhelyen, tanítványa volt többek között Ambrus Lajos és Simon László, a romániai birkózás eddigi egyetlen szabadfogású világbajnoka. Nős, második házassága 1979 óta tart, egy első házasságából származó fiú apja, egy kislány nagypja. 2016-ban Csíksomortán díszpolgárává választotta.

The Olypmic Games (rézmetszet, színes linómetszet, 12 x 12,5 cm, 2012)

Gajdó Ágnes

„ÉLETBEN MARADT. ENNEK KELL ÖRÜLNIE”

Az emberi test olykor meglepően reagál bizonyos helyzetekre. Azt gondoljuk, hatalmunk van felette, de nem. Egyszer majd magatehetetlenek leszünk, nem tudunk parancsolni a bennünk zajló biológiai, fiziológiai folyamatoknak. Picinyke porszemként tudomásul vesszük (ha tudatunknál leszünk), hogy testünk átveszi fölöttünk az uralmat, és semmit sem tehetünk akarata ellen. Ha rángógörcs tör ránk, ha nem tudjuk kontrollálni, mikor mit szeretnénk tenni, semmi sem menthet meg az izmok és idegek játékától. Halálos játék ez, és amíg az ember egészséges, el sem tudja képzelni, hogy bármi – szó szerint bármi – megtörténhet vele.

Szilasi László mélységes mélyre ránt magával a *Luther kutyái*¹ című kötetében. Önéletírása egyben betegségtörténet is; nem fikció, hanem a kőkemény valóság – szépirodalmi köntösben. Mindezt persze emlékezetből, sőt részben mások emlékezetéből tárja elénk, ugyanis bizonyos történések törölődtek a memóriájából. A kötet szerzője életerős, komoly fiatalemberként élte mindennapjait, tanított a Szegedi Tudományegyetem bölcsészkarán, míg egy nap minden megváltozott. A szemináriumi teremben 2015. február 10-én este a pietizmusról szóló előadásban Halle, Spener, Köleséri volt a téma, mígnem egyszer – FS elmondása alapján – „lassan az asztalra bukott, a jobb karját mereven kinyújtotta előre, és kitartott hangon ordítani kezdett”. Vergődését, görcseit, a testét karjában tartó barát gondolatait igen érzékletesen szemlélteti, olyannyira, hogy szinte látjuk magunk előtt a megrázó eseményeket.

Az író több nézőpontból idézi fel a vele történeteket. Minthogy magáról az epileptikus görcsről, a rosszulétről nincsenek emlékei, barátai, FS és HB elbeszélésére támaszkodik, majd EE, a volt feleség és SV, a barátnő is „megszólat”. Sokféle mozaikkép, benyomás sorjázik a kötet lapjain, a legszemélyesebbek tipográfiailag is elkülönítve, kurziválva jelennek meg. A belső monológok, a lélek legmélyéről feltörő

1 Szilasi László: *Luther kutyái*. Budapest, 2018, Magvető.

gondolatok, családi anekdoták mind tökéletesen pontosan tárják elének a valót. A kristálytisztta fogalmazásmódból világosan kiderül, hősünk nem afféle barokk körmondatokban kívánja földolgozni élete minden bizonnyal legnagyobb traumáját. Megelégszik a szikár stílussal. Betegsége a legváratlanabb emlékképeket hívja elő, így például válásáról, volt feleségéről is megemlékezik: „Öt évvel később váltunk el. Rendezett, tisztelettel, bensőséges a viszony. Béke van, nem panaszkodom. A lányok nőnek, mint a dudva. És már én is csak a szétszakíthatatlan összetartozás emlékét vagy annak hiányát cipelem a nyakamban, mint egy mázsás, gyönyörű bronzmedalions. Ha jól meggondolom, talán csak ez tart életben. Hogy még emlékszem. Ha másra már nem is, legalább erre a hiányra. És nem, egyáltalán nem vagyok szomorú. Nincs rá okom. Bár most, hogy mondom, a szomorúságom teljes hiánya talán önmagában is elég ok a szomorúságra.”

A *Luther kutyái* értelmezhető egyfajta szenvedéstörténetként is. A halál közelébe került író kénytelen szembenézni múltjával, s teszi mindezt olykor filozofikus, máskor nagyon is lírai módon. Felelevenednek a gyerekkori emlékek, a szülőkhöz, nagyszülőkhöz való viszony, a felnőttkori események, mindennapi tevékenységekhez kötődő érzések, apróságok, mint például kosárlabdázás, sörözés, BL-meccs nézése a tévében, dührohamok, émelygés, bibliaolvasás, a dohányzásról való leszokás. Az emléktöredékek hol lazábban, hol szorosabban kapcsolódnak egymáshoz, majd visszaugrunk a jelenbe, azaz újra és újra a kórházban fekvő személy kerül a középpontba. Jól van ez így, hiszen a váratlanul bekövetkező betegség, majdhogynem tragédia a regény apropója. Lassanként kiderül, bizony életveszély állt fönnek, hiába igyekszik szelídíteni a történeteket a szerző. Önélveboncolásnak is tekinthetnénk a szöveget, de olykor mégiscsak előrébb való a szeméremből fakadó elhallgatás, a szarkasztikus emlékidézés. Szilasi kitarulkozása érzésem szerint valamiképp kettős: egyrészt nagyon is szóki-mondó, a vizualításra támaszkodva osztja meg bajait, testi nyavalyáit, másrészt meg épp ellenkezőleg, homályosan szól, s csak sejteti a dolgokat.

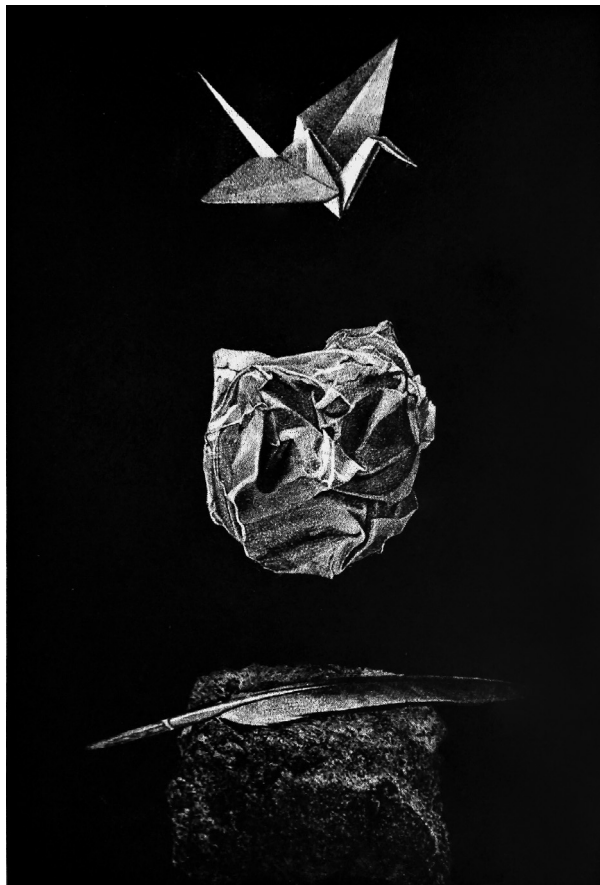
A magyar irodalomban számos példát találunk a betegségélmény szépirodalmi formába öntésére – Karinthy Frigyes-től Nadas Péter *Saját halálán át* Esterházy Péter *Hasnyálmirigynaplójáig*. A *Luther kutyái*, bár kapcsolódik elődeihez (s a műtét után az író – nem véletlen

– épp az *Utazás a koponyám körül* című Karinthy-regényt olvasta), mégis más: néha dadogva, máskor hadarva szól magányról, fájdalomról, szorongásról, örömről, depresszióról, valóságról és képzeletről, a nyelv erejéről, az ember kiszolgáltatottságáról, hitéről, a változásokról, az akarat mindent megfordító erejéről. Hitelesen és őszintén ír, olykor mintha egy fejhez tartott pisztoly csöve „sugallná” kíméletlenül pontos gondolatait: „De az is lehet persze, hogy a világ tényleg nagyon szar hely. Éppen úgy és annyira szar, milyennek és amennyire depressziósan látod. Máskor csak az egészségesnek mondott, hazug agyad vagy a gyógyszered hiteti el veled, hogy ez a világ fasza hely, nem siralomvölgy, hogy érdemes benne tovább működni. A depresszió talán csak a gyógyulás. Az igazság keserű pillanata.”

De hogyan kerül a képbe Luther? S miért *Luther kutyái* a cím? A régi magyar irodalommal foglalkozó irodalomtörténész itt sem tagadja meg önmagát, s az általa képviselt oly jellegzetes fanyar ironia a címadásban is fellelhető. Természetesen a regényben is választ kapunk a kérdésre: Szilasi a műtét után egy héttel Luther *Asztali beszélgetéseit* olvasta, úgy gondolván, „kellően egyszerű stílusúak és eléggé kicsiny részekből állnak ahhoz, hogy meg tudjam érteni őket”. Itt szól Luther Tölpel (Tökfej) nevű kutyájáról is, de leginkább arról, hogy „a kultúra mély zamata”, „az irodalom végtelen édessége” hozta vissza az életbe.

Az agyműtét előtti és utáni fejezetekből kirajzolódik Szilasi regényírói alkata, mely egyáltalán nem független irodalomtörténeti és irodalomkritikusi énjétől. Bazsányi Sándor írja az *Élet és Irodalomban* megjelent kritikájában: „Szilasi László sem tud nem a maga írói alkata, stíláriis vérmérséklete, nyelvi viselkedéskultúrája nélkül beszámolni arról a súlyos tapasztalatról, amely éppenhogy próbára teszi mindezt: alkatát, vérmérsékletét, viselkedéskultúráját, mindazt tehát, amit korábban megismerhettünk az irodalomtörténészként és irodalomkritikusként induló, majd azután regényíróként is derekasan teljesítő szerzőtől – aki magánemberként ugyanolyan törékeny, mint mindenki más”. (*Sebes agytól való. ÉS*, 2018. július 27.) S itt a lényeg: a törékenység. Halandó voltunk megtapasztalása, a halálközeli élmény átélése akaratlanul is átformálja a személyiséget. „Jó volt ez a tapasztalat – írja Szilasi. – Mondjuk úgy, hogy megváltoztatja az életet. És az emberek is jók. Vagy csak szeretnek engem. Netán csupán félnek.”

A félelem és a szeretet között keskeny a határ, jól tudja ezt, aki átélt már mélységes szenvedést, és közelről látott halált. A *Luther kutyái* legfőbb erénye, hogy a szikár orvosi diagnózis, a múltba révedő emlékezés, a magányos filozófiai eszmefuttatások mellett *minderről is* leheletfinoman ír.

Anamorfózis II. (mezzotinto, 30 x 21 cm, 2018)

Zsidó Ferenc

GYILKOSAN KEDVES

Tárcanovella, karcolat, jegyzet: György Attilának nagyon jól állnak ezek a széppróza és publicisztika határán mozgó műfajok. Új kötete¹ erről győz meg ismét. Korántsem arról van szó azonban, hogy a jól bevált sémákkal variálva hozza a kötelezőt: nem, hisz végeredményben egészen más hangszerelésről van szó, új stílus, új esztétikai minőségek jelennek meg ebben a könyvben. A korábbi évek fémjelezte harcos közéleti publicisztikának itt alig van tere, eluralkodik a magánéleti jelleg, fő újdonság a csendesebb, olykor rezignált, akár (ön)ironikus megszólalásmód.

A nyitó, a *Pohárnyi haza* című írás megadja az alaphangulatot a fennkölt és hétköznapi, a transzcendens és anyagi dimenzió egymásra vetítésével. Mert miért ne lehetne a haza „egy üveg teljesen szokványos, otthonosan megnyugtató szekszárdi oportó...”-ban? A kötet első ciklusát az italokhoz és ételekhez kötődő írások alkotják: György Attila hite szerint ezekre is nagy szükség van, hogy a világ kerek lehessen. A bor egyenesen a szentség kategóriába emelkedik: „Az élet lehet, hogy vízen alapul – de tartalommal valami egészen más tölti meg”. A szerző változatos hangszerelésben tud e nedűről beszélni, olykor kultúrtörténeti eszme-futtatás formájában, máskor anekdotikusan vagy éppen a székelyes stand-up comedy manírjában. Ez utóbbit igencsak autentikusan műveli, nem hiába csángó-székely (de erről később – mondom, szintén György Attila modorában). A kocsmaszöveg-imitációk üde színfoltjai a kötetnek, amikor odáig jutunk, hogy „erősen jól vagyunk, csak nem szimpatizáljuk egymást”, már a hasunkat fogjuk – nyers, életvidám, darabos, kissé örült, hedonista írások ezek: „A jó székelyek, különösen a Belső-Székelyföldön, Csík, Gyergyó, a Gyimesek és a Kászonok vidékén rendszerint annyit tudnak a borról, hogy ha van, meg kell inni, és a jó bor többnyire pityókából készül.”

György Attila számára folyamatosan karnyújtásra vannak a mítoszok is, nemcsak kutatja és éli, hanem teremti is írásaival a mítoszokat –

1 György Attila: *Kerek a világ*. Sepsiszentgyörgy, 2019, ARTprinter Kiadó.

önnön mítoszát is. És a történelemmel is végképp összehoronálta magát. A belülnézetivel. Etruszkok, vikingek, székelyek. A múlt példázat. A múlt parabola.

Írásom elején magánéletiséget emlegettem, nos, egyik-másik írás kimondottan önéletrajzi jellegű, vallomások, az énelbeszélőt de facto azonosíthatjuk György Attilával. *Füst* című írásában dohányszennvedélyéről beszél, egyszerre évődő és súlyos kijelentésekben: „7,62-es kaliberű kis dohányrúdra, a cigarettára, amelynél kedvesebb gyilkost ma sem tudok elképzelni”.

A hagyományos disznóvágásról ízes-zamatos leírást készít, és azt is tisztázza (újból) bővérű-gunyoros kijelentésben, hogy mi a tényállás az ő identitásával, státusával: „A gyimesi csángó, a székely és a magyar körülbelül abban a rokoni sorban áll, mint a farkas, a malamut és a kutya.”

Poétikát említettem, retorikai fordulatokat, például az ételek és a nők álszinesztéziásan kapcsolódnak: „Drága nagyasszonyaink, drága Bornemissza Anna, drága Gergely Éva. Szeretők, feleségek, anyák, anyósok. Erdélyi ízek.” Pozitív érzések, értékelített állapotok: eme életfilozófia szerint az apró földi örömeket maradéktalanul ki kell élvezni: „Étel nélkül nincs élet, és a sereg szakácsa legalább olyan fontos, mint a pattantyús.”

György Attila tud körülményes és modoros is lenni, de legtöbb írás mégis könnyed, játékos, a sommát is humorral oldja: „Tanulság nincsen, ilyen eklektikus, tanulságnélküli világot élünk manapság.”

Több írás Mikes leveleire emlékeztet (nem hiába emlegeti György Attila a Rodostóba emigrált szerzőt) a játékos szóképek, csavaros hasonlatoknak köszönhetően. Például a fokhagyma: „íze, szaga megmarad rajtad, mint a déli harangszó: emlékeztet valamire”.

György Attilának vannak fixa ideái, vesszőparipái, ezek nem csupán motivikusan bukkannak elő újra és újra, hanem tételesen is (a disznó, a bor, a csángó stb.). Így adott az önisméltés veszélye, de legalább következetlenséggel nem vádolhatja senki. Apropos szalonna: ha költő volna, odát írna hozzá, állítja szerzőnk, így csupán azt állapítja meg, hogy „olyan nekünk, erdélyieknek – különös tekintettel a székelyekre – a szalonna, mint eszkimónak a fókaszőr, és amerikaiak a hamburger.” Alfa és ómega. De ugyanilyen elismerően szól a zakuszkáról és a mureturáról is. A sajtóról pedig egyszerre sommásan is humorral: „A jó

sajt: több mint művészet. Mozartra, Shakespearre, Einsteinre már senki nem fog emlékezni, de sajtot akkor is eszik majd az emberiség, ha lesz még szája és két keze.”

A harmadik ciklusban utazási élményekhez kapcsolódó írások sorjáznak, Svédország, Ausztrália, Grúzia. Történelmi ízek, némi vérvonal. Vannak pazar metaforák, Budapest például: „egy elegáns, klimaxos, hiú és szép hölgy”. Ha már út, a Szindbád-motívum is felbukkan, „és ismét útrakelt a hajós”. (Apropó, később az is kiderül, hogy György Attila Krúdy-vonzalmának családtörténeti háttere van: fakereskedő dédnagyapja személyes ismerőse és hódolója volt Krúdynak, budapesti üzleti útjairól rendszerint dedikált könyveivel érkezett haza.)

Kedvencem a kötetből a *Szívhangok* című ciklus, amely a békésen szerelmes, a nő nagyságát elismerő, a férfiúi kivagyiság sallangjaitól megszabaduló énelbeszélőt mutatja. Szép fejlődési ív: nagy út ez „az asszony nem ember”-féle csemerkedések startjától... Bensőséges, olykor romantikusan érzelemtelített írások ezek (stílusban szinte ellentétben állnak a többi ciklus darabosabb szövegeivel). Például a kedves utáni vágyakozás gesztusai: „(...) kis üvegben kakukkfüvet vett elő, és bőven megszórta vele az ételt. Soha nem szerette a kakukkfüvet, ki nem állhatta az ízét. De szerette a szerelmét, és most ő hiányzott.” A nőkről egyébként a későbbi ciklusok írásaiban is sok szó esik, például általánosságban az erdélyi asszonyokról, tipikusan György Attilá-s hódolattal: „Amazonok, viking királynők, etruszk feleségek vére keveredik bennük. És a férjüket, párjukat: Uramnak hívják. Ő pedig: Feleség, fele az egésznek.”

Van a kötetben néhány poénra kihelyezett, humoreszkszerű írás is, melyek többnyire sematikusak (pl. Góbé-alternatíva), értékesebbnek találtam azonban azokat, amelyekben az alapsémát kívülről láttatja, átítatja játékkal, (ön)íróniával: „mindenki szilvapálinkát iszik, meg sört, és mert ismételtlen szomorú a székely sorsa, néhány díjnyertes magyar bort is”. A székelységhez kapcsolódó sztereotípiákat a szerző átértelmezi, karikírozza: „És közben porlunk, mint a szikla. És szemérmesek vagyunk, és példamutatók. Igen, igen. Ahogyan egymás között mondjuk: egy nagy lóf.szt. Élünk, én úgy, hogy Kusturica néha elpirulna, és megnyálná a tíz ujját.”

A kötet utolsó ciklusában előjönnek a közéleti témák is: magyarság, kisebbség, Európa; és ismét vannak crédók és történelmi távlatok: „És

ott ülünk, Kelet és Nyugat határán.” (Ez a ciklus emlékeztet leginkább korábbi publicisztikakötetére, *Az én státusom* címűre). Ezúttal van mi-beszéd is egy képzelt közösség, egy nemzet nevében, és van hit és van erő: „túléltük a mongolokat, a tatárjárást, a bel- és küldülést, a török uralmat, az osztrák házat, a kommunistákat: futó kaland”. Ugyanakkor összességében ez a ciklus is a boldogulást az otthon csöndjében kereső, csöndes, inkább rezignált, mint harcos szerzót mutat: „Most már fontosabb a feleségem, a macskám és az eltett vegyes savanyúság, mert ezek, amiben feltétlen megbízhatok.”

György Attila tehetséggel elegyíti a prózát a lírával, az értekezést a szónoklattal; nem a nagy elbeszélések, inkább a hangulatok, ízek, a couleur locale megteremtője ő, egyszerre vidám-fickós, erőt-szenvedélyt sugárzó, a székely paraszti érvelést némi misztikával elegyítő szerző, akinek stílusa egyedi, összetéveszthetetlen. Lehet szeretni vagy nem szeretni, rögeszméi miatt megkövezni, de el kell ismerni: ami az övé, az az övé.

Hezitáció (mezzotinto, 2017)

HÁRMAN EGY KÖNYVRŐL

– Fischer Botond: *Tavaszi les, Corina* –

MÁRCUŢIU-RÁCZ DÓRA: *FLASH A FEKETELYUKBÓL*

Fischer Botond *Tavaszi les, Corina*¹ című kötetét kevés lenne csupán novelláskötetnek nevezni. Merész és magabiztos elmozdulás ez a szerző debütökötetétől: az *Alsógalgata*² kísérleti líranyelvét és szervezőelvét jellemző „hérosz és heroin”-kettősből (*Elpocsékolt disztichonok*) a *Tavaszi les, Corina* teljesen dekonstruálja a héroszt. Amihez a debütáló megszólaló iróniával, nyers verscinizmussal, mondhatni letargikusan viszonyult, azzal a *Corina* direkt, kíméletlen kimértséggel szembesíti. Nem tudjuk biztosan, mi lehet „az”, csak sejtjük. Abban viszont biztosak lehetünk, hogy szó sincs kikacagható pózokról – amiről Fischer Botond ír, abban nincs nevetnivaló.

A kötet a maga nyelvi-kulturális sokféleségéből saját környezetet és kontextust teremt: többszörösen kirekesztett egyénekről ír többszörösen rétegelt történeteket, pletyka- és hiedelemrendszereket formál szerves egésszé. Hasonlóan izgalmas dinamikát követ a novellák közti átjárás (ez legszembetűnőbben a *Nobiscum Deus*, a *Columbuli* és a *Dies Irae* című történetekben válik nyomon követhetővé, amelyek esetében nem csak a szereplők és ideák átjárásáról beszélünk, a kölcsönhatás az ok-okozatiságot is érinti). Erre példa lehet a bűn- és nemzetiségpercepció a novellák kezdő- és zárómondataiban („csak a bűneink maradnak meg németnek”), Kreiter Mihály halála és temetése, illetve a *Házi feladatban* csak pletykaként felvetett Berta néni-féle gyógyító erejű galambhúsleves, amelyre az elvártnál feketébb humorral utal vissza a *Dies Irae*: „Pedig mindenki azt mondja, hogy milyen boldog volt Hansi az utóbbi napokban, galambot lehetett volna fogatni vele”. Hansi a temetést követő napon felakasztja magát. Ennyi. Moralizálás és romantizált körítés helyett a prózanyelv finom sejtetéssel formálja meg szereplőit, viszonyaikat, azok valódi tétjét és súlyát.

A korábban említett *Házi feladat* is összetett problematikát vet fel: az iskolai és iskolán kívüli bántalmazásra, kiközösítésre Schmidt

1 Kolozsvár–Budapest, 2018, Erdély Híradó Kiadó – Fiala Írók Szövetsége.

2 Kolozsvár, 2013, Kriterion Könyvkiadó.

Gabito José perspektívájából látunk rá. A novella cselesen csapdába is ejt minket, elvárja, hogy az osztálytársakkal együtt mi is jót ne vessünk, elvégre számtalan sztereotípiát él a fejünkben azokról, akik focistákról vagy telenovellaszereplőkről nevezik el gyerekeiket. Ezen a ponton fordul szembe a novella olvasóinak előítéleteivel, a komikusnak hitt jelenség mögötti fájdalom lassan kirajzolódni látszik: „Fasz kivan a röhögésektől. Boldi azt mondja, kurvára haragudna a szüleire, ha ilyen nevet adtak volna neki. Én nem haragszom apáékra.” A megéltek, az iskolában tapasztalt agresszió terhe nyelvi agresszióként rakódik le, majd előreláthatatlanul kitörni látszik: „Nincsen pénzem, Sanyika. Mir nincs? Szegény vagy? Aha. Anyád-apád mind szegény? Igen, baszd meg, Sanyika, és én hülye vagyok, és gyáva vagyok, és gyenge vagyok, és a kurva cigány anyám büdös picsájába is elmegyek”. Nem is attól válik súlyossá a szöveg, hogy egy iskolás fiú, aki esténként Kiplinget olvas a szüleinek, netalántán káromkodna. A nyelvi tét, hasonlóan a novel-lákhhoz, sokkal átgondoltabb ennél – és ezalatt nem csak a tájnyelvet értem, hiszen az *Alsógolgota* néhány szövegében is feltűnt hasonló. Nem elég azonban csak nyelvjárásban és regionalizmusokban írni ahhoz, hogy valami egy kor, közösség vagy kultúra hiteles lenyomata legyen, Fischer Botond novelláit épp azok misztikuma és mitológiai-történelmi kettőssége teszi izgalmassá (az *Any a zebben* indítónovellában bevezetett, illetve a *Wasserhasában* visszatérő ződasszonyok – és maga a rettenetes vízinyúl, a Wasserhasa mondája friss lendületet ad a szövegvilágnak). A svábsághoz kapcsolódó szólások is gyakran visszatérő elemek: „Az igazi svábok szórén ülik meg a lovat”, „A svábok büszkéek arra, hogy milyen módon vágják le a disznót”. A *karcolat* érdekes párhuzamot von: groteszk módon kerül egymás mellé a leölés után felkötött disznó, az osztályban lógó Ceaușescu-portré és az otthoni feszület; a disznóvágás traumatikus emléke és a rendszerváltás vérfürdői, amelyeket a gyermekelbeszélő komponál végül alkalmi verssé. Reflektál ugyan a novella is arra, hogy „szent dolgokkal viccelődni bűn”, de a jó irodalom mindig kicsit blaszfémikus. Meg anarchista. Elvégre „ez az egyetlen etikus világnézet”.

A kötet vázát két jól elkülöníthető, mégis szervesen összekapcsolódó ciklus képezi, az *Any a zebben*, illetve annak szinte tökéletes komplementere, a *Black Hole Sun*. A fő irányvonalat képező témák mint a többszörös kirekesztettség és a valahová tartozás vágya mindkét

ciklusban feltűnnek, ugyanakkor a svábság identitás volta is. Az előző ciklus elemei sokkal direktebb módon fogalmaznak (ez abból is adódhat, hogy a novellák nagy része gyermekelbeszélő-perspektívából mutatja meg az eseményeket, problémákat, ugyanakkor a *Papírsátán* elbeszélője például már önmaga is apa). Ezzel szemben a *Black Hole Sun* az elbeszélések gondolatiságát helyezi előtérbe: a baráti kör vagy a szeretkezés intimitása újfajta kitérülést tesz lehetővé. Erre nagyszerű példa az *Isten. Torzó* című darab, amely kibújik a novellától elvárt műfaji korlátok közül, akár egyfajta esszé is lehetne. Egy adott ponton mintha viccé tenné saját gondolatiságát („Az élet egy kötél a nyakamon. Ha laza vagyok, lazán lóg, minden oké”), nem beszélhetünk azonban felületes viccekről. Ez generációs vonás, a humor a valósággal való megküzdés eszköze, már-már rutinos *coping mechanism*. Az esszé-novella nyitánya a Nirvana *Lithium* című dalára épít, majd pár film- és filozófiatörténeti flash után Isten anarchizmusáról és a kilencvenes évek zenei szubkultúráiról formál körképet – mindezek fölött a szereplők elfojtott szexualitása és szorongása lebeg egyfajta eltörölhetetlen erőként.

A kötet címadó darabja, a *Tavaszi lesz, Corina* mintha röviden felidézne a korábbi ciklus misztikumát, illetve az elmesélhetőség bizarr problematikáját, amit a *Mythophobia* vezet fel: „A tengernek nincsenek történetei”, ha mégis lennének, kurva az, aki pénzért mesélné el őket. Ebben a novellában az elmesélhetetlenség és az ahhoz köthető főbiák épp egy kapcsolat egyoldalúságára utalnak (Corina elmesélhető, de a narrátorról ki beszélne, ha nem ő maga?), ehhez pontosan igazodik a kétszólamú elbeszélés. Az allegória továbbgondolható akár magára a vízre mint elemi anyagra, ezzel magyarázható a történet kissé abszurd zárlata, amelyben az ivóvíztől szinte minden férfi impotenssé válik húsvéthétfőre (kivéve Corina két szeretőjét, jegyzi meg keserűen a narrátor). Továbbgondolható természetesen a húsvéti locsolkodás és a bizarr vízinyúl kapcsolata is, ez a spekulatív játék azonban már az olvasóra marad.

Ha világirodalmi kontextusba helyezném a *Tavaszi lesz, Corinát*, a szövegek által teremtődő atmoszféra Erika Olahová cseh cigány szerző novelláit idézi,³ amelyek hasonló utaláshálózzattal, erős misztikus

3 Erika Olahová szövegei legjobb tudásom szerint nem jelentek meg magyar nyelven, románul Gabriela Georgescu fordításában, ebben a kötetben olvashatók: Erika Olahová: *Nu vreau să mă întorc printre morți și alte povestiri*. București, 2013, Curtea Veche.

háttérrel rendelkeznek. A lopott vagy váltott gyermek motívuma például számos Olahová-novellában feltűnik (sokszor moralizáló jelleggel, a hűtlenség büntetése vagy a sors-misztikum igazságtalanságaként). Ugyanakkor a *Black Hole Sun* számos kortárs román szerzői irányvonallal rokonítható, például Andrei Dósa vagy Vlad Drăgoi prózájával (akik Fischer Botondhoz hasonlóan korábban líraköteteket publikáltak). Természetesen a szerzőt nem lehet teljesen beskatulyázni egyik említett példa mellé, ahogy nem lehet éles határvonalat húzni a két ciklus között sem. Még azt sem állíthatjuk bizonyosan, hogy ciklusokat vagy novellákat olvasunk. Az események, viszonyhálók és sérelmek egymásból építkeznek, egymás mentségére és gyógyítására sietnek. Minden novella külön elemzést érdemelne, ugyanis Fischer Botond rendkívül koncentrált, fegyelmezett prózatechnikával dolgozik. Legkevésbé sikeresnek talán a kötet lezáró részeit tartom, *Ulrich Zapata történetét*, valamint az *És még címük is voltat*: ezekben ugyanis a gondolati tartalom átcsapong a meghírhatóság- és az írásra való túlreflektáltságra. A „kevesebb néha több” mantra nyomán a *Tavasza lesz* a legprecízebben adagolt kevés: sűrű, ütős prózát olvasunk. Refrénként pedig ott motoszkál majd a Nirvana, Portishead, R. E. M. vagy a Rage Against The Machine zenéjével a kötet három alappillére a szerzői életrajz alatti szimbólumokba kódolva. Peace. Love. Anarchy.

RANCZ MÓNIKA: PEREMLÉT

Kultúrán innen és túl. Innen intellektuális centrum és gócpont, túl peremvidék, szellemi peremhelyzet, peremidentitás és peremgondolat. A peremlét történetekké alakul: a marginalitás mítosza külön életteret és időt határoz meg, részévé válik mind az egyéni, mind a csoportidentitásnak, s így ezek a történetek mintegy túlnöve saját kereteiken, hagyományokba illeszkednek, vagy épp újakat hoznak létre. Mesélnek és meséltetik magukat, a társadalmi lét élő szövetéből jönnek létre, s maguk is hatnak rá, alakítják azt. Fischer Botond 2018-ban megjelent novelláskötetete, a *Tavasza lesz*, *Corina* ezen létről gondolkodik, peremtörténetekből forrik, azokat használ, és maga is alkot.

Schmidt Gábor José három házról álmodik: az egyik szülei neonfényben úszó panellakása, ahol reggelenként kávé és reggelit készít, egyébként főz, mos, de takarítani nem szeret. A másik két ház a fiú nagyszüleié: a sváb Meszimamáék széles tornácú kertesháza, ahol tilos

beszélni arról, hogy apu anyut vette el, a harmadik mamuska egyszerű putrija, itt sosem kérdezik meg, hogy miért hiányzik az iskolából. Néha azt álmodja, hogy a három tér egymásban folytatódik. Laiosz Podgolszki szovjet katona – meséli róla a mogorva, egyébként beszédkerülő nagybácsi – valójában hősi halott, mely címet azáltal érdemelte ki, hogy következetesen és hiánytalanul erőszakolta meg két sváb házsor női lakóit, és válaszképp a férfiak meggyilkolták. Emlékét állandó őrséggel ellátott, dicső szobor őrzi. Johannék filmben játszanak, a saját életük filmjében, amely néha újnaturista drámaként előadott kávéfőzéseként, néha az újságolvasásként megjelenített Woody Allan típusú vígjátékként tűnik fel. Egyik jelenetben Camus, Sartre, illetve a saját életük közti analógiát firtatják, másban a városban nem létező uszodáról kérdezik az utca emberét, hogy aztán jajgatva panaszkodjanak a levegő fojtó erejéről, éltető vízért kiáltozva. A háttérben masszív stoner rock. Értik, Isten anarchista, de haszontalan ez a tudás, hisz mit lehet tenni egy ilyen kisvárosban – ahol velük együtt négy deszkás punk él – alapítsanak hárman zenekart, hogy a negyedik hallgathassa?

Fischer második kötete két tömbre tagolódik: az első *Anya a zsebben* címet viseli, a szövegek mitológiákból, a népi hagyomány forrásaiból táplálkoznak, olyan történetek, amelyeken átszüremlik ez a szélesebb kontextus, jellemzően (de nem kizárólag) a romániai sváb és roma kultúra. A második, a *Black Hole Sun* című rész legtöbb írása szintén egy körülhatárolható kultúra nyomait viseli, amely ha nem is oly homogén, mégis erős mitológiával rendelkezik: a kisvárosok szubkultúrái, punk rockerek, stonerek, a mainstream áramlatait kerülők. A két egymástól merőben különböző hagyomány egymás mellé állításával felvetődik a kapcsolódás kérdése: mind apró közegek, kisebbségek a többségben, melyek azáltal maradnak és maradhatnak fenn, hogy megalkotják a maguk történeteit. A novellák a mű széttartó rendszerében eltérő időben és térben helyezkednek el, mégis ugyanazon világ részei, a szövegek maguk is érintőleges kapcsolatban állnak egymással az írások között vándorló és ismétlődő nevek, szokások, gesztusok által. Ezen apró jelek nyomain elindulva az olvasó mégsem bukkanhat elrejtett és következetes rendre, sokkal inkább egy háló egyes szálaira, amelyek csomópontokban keresztezve egymást láthatóvá válnak, mégsem változtatnak a szövegegész széttartó jellegén. A novellák elbeszélői

ehhez idomulva maguk is sokfélék, jellemzően azonosak a történet egyik szereplőjével, azaz egyes szám első személyű a narráció. Azokra a szövegekre is, amelyek ezen szabályosság alóli (ritka) kivételt jelentenek, a szubjektív elbeszélés mód a jellemző, a központi szereplő perspektívájából láthatjuk az eseményeket, hozzátapad a narráció, az ő tudása, érzései, múltbéli vagy jövőbeli tapasztalatai a meghatározóak. A narráció és annak alanya ezáltal hangsúlyossá válik, a személyre és az egyéni megélésre irányítja a fókusz. Az elbeszélői énre helyezi a hangsúlyt továbbá a vele való élénk játék is: mint a *Wasserhasa* című szövegben, amelyben a novella zárásaként az addigi harmadik személyű elbeszélőt váltja fel a mitologikus lény – első személyt kérő – monológja, vagy a címadó *Tavaszi les, Corina* című írásban, amelynek több elbeszélője van (Corina és az első számú elbeszélő hangjai váltakoznak). Az elbeszélői én hangsúlyos volta lehetőséget ad egy az adott karakterre jellemző, így sajátos, de egyidőben saját közegére utaló nyelv megalkotására, egyfelől ezáltal is elhelyezve egy bizonyos kulturális környezetben, másfelől előtérbe állítva a nyelvet, a nyelviséget.

A Fischer-novellák egyszerre teremtenek szellemi és fizikai életteret, szereplői színes-szagos környezetben mozognak, néhol R. E. M. szól, és a siller borfajtáról magyaráznak, vagy pálinkával koccintanak, és friss húsleves illata száll, néhol csengő szól a szentmisén, és etnikum szerint ülnek a hívek a padokban, vagy fiatalok filter nélküli cigarettát szívnek, és Kafkától inspirálódnak. A történetek bizonyos hagyományokból építkeznek, legyen az a sváb vagy egy szubkultúra sajátja. A *Nobiscum Deumban* külön padsorban helyezkednek el a magyar és a német nyelvű hívek, a mise általánosan magyarul folyik, de a halk, csak sustorgásokban lakozó imát, amit közvetlenül Istennek (vagy önmaguknak) szánnak a jobb és bal oldalon ülők, más nyelven végzik. A pap haragszik, de Isten vajon nem örül jobban két szépen font hangszönyegnek, mint egyetlennek? A *Félcsőben* szintén megjelenik egy pap, Günther Hermann vagy Hermann Günther, aki Temesvárról költözött Berlinbe, még most is hallatszik, hogy nem a német az anyanyelve. Stephanie ötlete volt, hogy a foglaltházban hozzanak létre egy szent teret, ahol majd jógázni, misézni, meditálni lehet. Kápolnának nevezik. Stephanie óriás mandalát rajzol a falára, Günther a már ministráns korában elképzelt és meg is gyönt alakot, Jézust egy félcsőben. Munka közben jut eszébe, hogy belefoglalhatna egy graffitit

a graffitiben fordulatot, és oda is kerül négy felirat a cső oldalára. Később Portishead hallgatása közben Staphanie kifesti a fiú testét, aki szinte megállás nélkül beszél: csak fél combnyi távon a pappá avatási szertartásáról, melynek első és utolsó sorát anyja kedvéért magyarul is megismételte, majd az ezt követő szokásos ünnepélyről, amely egy pap életében az esküvő jelentőségével ér fel, a legjobb punk album fölött viszont összeszólalkoznak. Végül kifestve és kézen fogva sétálnak el Stephanie lakásától egészen a frissen mázolt kápolnába. A novelláskötetben a különböző kölcsönzött elemek nem a maguk plasztikuságában jelennek meg, hanem személyes történetekké válnak, általánosságukból egy sajátos létbe emelkednek, ahogy látható volt például az előzőekben: a rítus személyesen megélt, megérintható szentté válik. A történetek megidéznek egy konkrét teret és időt, rítust és egyes csoportra jellemző tipikus jegyeket, ami nem húzódik meg a háttérben, hanem megkerülhetetlenül a központi kérdésfelvetés részévé válik.

A rövid, pörgős jelenetekben élethelyzetek elevenednek meg, röpkénittek a peremlétről, míg a konkrét cselekvések időtartalma a szövegek többségében meglehetősen rövid, voltaképp lényegesen hosszabb intervallumot emel be az „elkalandozó” elbeszélő, azáltal például, hogy szokásokat említ, kitekintést enged a (személyes és nemzeti) múlt történéseire, megjegyzéseket tesz környezetére. A *karcolatban* a román kommunista diktátor szökésének hírére bolydulnak fel az elbeszélőt, a fiatal fiút körbevevő felnőttek. Az esemény azonban számára nem hordoz különösebb jelentőséget azon túl, hogy értelmét veszítette a frissen megszerzett pionír nyakkendő, így könnyedén kitér az incidenssel épp egybeeső disznóvágás szokására, amely – a részletes leírás szerint – igencsak különböző a svábok és a református magyarok körében. A fiú bár tudja, hogy „a szökésben lévő illetővel kapcsolatban nincs minden rendben”, mégis leginkább a felnőttek örömeire csodálkozik rá, amit fényképezőgép hiányában egy pár sorosban örökít meg, elbeszélésebe pedig beleszövődik a szülinapi bulikra fényképezni meghívott szomszéd vagy az írás eszközéül használt ácsceruza története. A fiú naiv megértésében párhuzamba kerülnek a diktátor fényképei a Jézus szenvedését megjelenítő képekkel, hiszen mindkettővel gyakran találkozni tankönyvekben vagy épp falra akasztott képkeretben. Az sem teljesen világos számára, hogy miért nem arat osztatlan tetszést a játékból írt cikk, amely a diktátor haláláról értekezik, de azzal

nyugtázza, hogy a lelki tükörben is azt olvasni: szent dolgokkal viccelni nem szabad. Ez is valami olyasmi lehet.

A történetek az olyan elemek beemelésével, mint a különböző népi hiedelmek és mítoszok (például az *Anya a zebben* című novellában az elbeszélő szájharmónikává változik, de anyja kiváltja, maga is hangszerre válva, míg nagyapjának – bár cukrosnak hazudja magát – valójában a zódasszonyok vitték el a lábát, akik a *Wasserhasa* című írásban a mitologikus lény legnagyobb ellenségei is erősek voltak, mert az emberek lecapolták a lény élőhelyét, a lápot, de azóta már kedvesebbeknek kell lenniük, mivel az erdőt is megtépázták), népi szokások (mint a magyar és sváb szokások a disznóvágással kapcsolatban *A karcolatban*), kulturális jellegzetességek (egyike lehet a punk zene, ami a könyv második részében több novellában is felbukkan), a személyes hangvételi és az egyénre koncentráló elbeszélést egy tág kontextusba helyezik, az egyénit kiterjesztve a tömegre, s így egyes szövegek mintegy metaforaként tudnak működni egy adott csoport helyzetére, az egyénin keresztül jutva el az általánoshoz. Egy adott kultúra történetei hasonlóan: alapvető céljainak egyike, hogy összekapcsoljon, hogy ami eleve az egyéni különbségekben elveszne, azt felszínre hozza, és – még a főszereplők központú, egyénített történetek által is – akár megalkossa a közöset vagy a közösséget magát.

A *Tavasz lesz, Corina* nem programbeszéd a kisebbségek vagy a kulturális peremhelyzetben élők mellett, nem buzdítja az olvasót arra, hogy skandálva utcára vonuljon egyes jogokért, vagy hogy az olvasás után enyhe meghajlással köszöntse a bőrbakancsos punkot, ha összefutnak az utcán. Helyette olyan történeteket mesél, amelyekben az eltérő hagyományok, kulturális közösségek nem különbözőségükben, hanem organikusságukban, összeférhetőségükben mutatkozhatnak meg. Elhatárolódás és dichotómiák helyett az összekapcsolás, az egymás mellé helyezés taktikáját választja.

AMBRUS BERNADETT: A SZABADSÁG LEHETŐSÉGEI

Megfoghatatlanság, végtelenség, transzcendencia. Ezt szimbolizálja általánosan a kék szín. A szín, amely belepi Fischer Botond *Tavasz lesz, Corina* című kötetének borítóját. Közben meg arcok látszanak kirajzolódni, szempárok, amelyek mintha egyszerre foglalnák el helyüket a színekből és absztrakt formákból kirajzolódó univerzumon belül

és kívül, és e téren belül mintha mégis egyetlen kép körvonalazódna. Belengi a borító egészét a megfoghatatlanság érzése, és ez az érzés végigkíséri a befogadót a kötet olvasása során, miközben sikerül egyensúlyt teremtenie a realista és mágikus elemek között, a földi és a transzcendens tapasztalatok között.

Fischer Botond legújabb, 2018-ban megjelent, *Tavaszi lesz, Corina* című prózakötete – amely a szerző második könyve – tulajdonképpen egy novellafüzér, félúton a regény és a novelláskötet között, amelyben a történetek lezártak, egyedül is megállják helyüket, szerteágazók, összerendezhetetlenek. Különállóságukból adódóan az olvasó ott ütheti fel a könyvet, ahol éppen szeretné, hiszen a történetek önmagukban is jelentések. Ez az összerendezhetetlenség azonban csak látszólagos, ugyanis a kötet olvasása közben feltárul egy bravúros játék: a novellák úgy vannak egymás mellé szerkesztve, hogy szépen kirajzolódjanak azok az ívek, szálak, amelyek már-már kisregénnyé fonják össze a kötet darabjait. Így aztán számos metonimikus kapcsolódást lehet felfedezni a szövegek között. Olykor egy-egy név fűzi egybe a történeteket: a Kreiter családnév például több, egymástól távolabb eső novellában is megjelenik (*Nobiscum Deum, Dies Irae*), ahogyan a Mihály keresztnév is (*Columbuli, Dies Irae*) vagy akár a Johann név, amely két különböző fejezetben is jelen van (*Anya a zsebben: Wasserhasa; Black Hole Sun: Isten. Torzó*). Ezek a névismétlődések azt az érzést kelthetik az olvasóban, hogy egy olyan folytatásos történetnek vált a tanújává, amelyben felsorakoztathatók egymás mellé a kötet esetleges vezérszereplői. Éppen ez teszi egyedivé és játékossá a kötetet, hogy sosem biztos, hogy ugyanarról a Mihályról szól-e a történet, vagy lehet, ő éppen Mihály, de nem is az a Mihály, amelyikről már korábban szó esett. A helyszínek közötti átjárás, ezek ismétlődése szintén fontos szerepet játszik abban, hogy a befogadó úgy interpretálja a történeteket, mintha azok mindig a már említett, megnevezett vagy könnyen beazonosítható térben történnének. Így lehetséges az, hogy a *Házi feladat* című novella elbeszélőjét, az ezúttal konkrétan megnevezett Schmidt Gabito Josét, aki a szintén konkrétan behatárolt településen, Nagykárolyban él, akarva-akaratlanul is összekapcsolja az olvasó az egyébként később következő történet, a *Laiosz Podgolszki* című novella elbeszélőjével, akivel kapcsolatban szűkösek az ismeretek, csupán annyi bizonyos, hogy kisfiú, és szintén Nagykárolyban él.

Ezek a szerzői-szerkesztői eljárások arra készítetik a befogadót, hogy összekapcsoljon egy, a kötet elején és egy, a kötet végén megjelenő novellát, ezzel mintegy kisregényt formálva a szövegekből. Ennyiben tehát a borítókép és a szöveg működése között is párhuzam fedezhető fel, hiszen a borítón a képek mintegy előreutalásként működnek, jelezve, hogy sok apró részletből tevődik össze egy egész világ.

A kötet szerkezetileg két fejezetre tagolódik: az egyik az *Anya a zsebben*, a másik a *Black Hole Sun*. Ami a számbeli arányokat illeti, az *Anya a zsebben* című fejezet jóval több, tizenkét történetből áll, míg a *Black Hole Sun* című nyolc novellából tevődik össze. Ám itt jön be egy ismét izgalmasnak mondható játéka a szövegeknek, ugyanis a második fejezet utolsó, *Hat Július* című novellája hat részre hasad. Ezzel egy novellák a novellában eljárás jön létre, amelyben csak másodlagos szempont, hogy éppen a *Tojás* című történettel kezdődik-e a *Hat Július* című novella vagy a *Velővel*, hiszen a végén együtt ugyanaz lesz az értelmük.

A novellákban izgalmas világ teremődik meg: az *Anya a zsebben* című fejezet leginkább a szatmári svábok világát jeleníti meg, ebből kifolyólag a helyszínek döntő többsége is Nagykároly vagy a Szatmár megyéhez tartozó rurális környezet, mint Csárda, Dögtér (*Házi feladat*), de a gasztronómia (*Columbuli*) és a szavak, a nyelv által is megjelenik a svábság. A szövegek játszanak a nyelvvel, az ottani nyelvjárással, és ezek a tájszavak ültetődnek át a történetekbe több-kevesebb sikerrel, hiszen itt-ott már-már erőltetett az í-ző nyelvjárásban megszólaló elbeszélő. Ugyanakkor számtalanszor előfordul, hogy a szerző megfélekedezik arról, hogy a svábok világát bemutató elbeszélőt mindvégig nyelvjárásban beszéltesse. Így aztán amíg az *Anya a zsebben* című, kötetindító novellában a túlzott í-zésnek lehet tanúja a befogadó, az azt követő novellákban már csak elvétve talál az északkeleti nyelvjárásra jellemző sajátosságokat.

Ezzel szemben, amikor szintén a nyelv adta lehetőségekkel él Fischer, és trágár szavakat ad az egyébként kisgyerek elbeszélő szájába, tulajdonképpen azt érzékelteti, hogy ez a gyerek nem annak a bizonyos – közhelyesen szólva – „ártatlan gyermek”-nek a megtestesítője, hanem olyan szereplője a történeteknek, akinek igenis intenzív érzelmei vannak a társaival szemben (*Házi feladat*), és ezeket trágár szavakban fejezi ki. Fischer Botond kötetében ugyanakkor éppen a gyerekek azok

a szereplők, akiket úgy tud beszéltetni, hogy közben éreztesse a felelősségük csekélységét a felnőttekével szemben, akik úgy mondhatják ki kortársukra, hogy „Sanyikának a kurva anyját. A kurva anyját Sanyikának” (*Házi feladat*), hogy közben szánalomért és empátiáért esdekelnek.

A szövegekben mindvégig jelen van a transzcendencia és a mágia, ami leginkább a *Wasserhasa* című novellában mutatkozik meg. Ez az a novella, amelyben egy emberfeletti, mágikus és ijesztő lény kap helyet, a *Wasserhasa*, és ezzel a novellával egy olyan atmoszféra teremődik meg, ami éppen úgy magával ragadja az olvasót, akár a történetben *Wasserhasa* a kút körül ólálkodókat. Ugyanezt a megfoghatatlan, mágikus érzést teremt meg a címadó *Tavaszi lesz, Corina* című novella is, amelyben megmagyarázhatatlan okokból kifolyólag átmenetileg impotenssé válnak a férfiak, ugyanakkor ez és az ehhez hasonló novellák mutatják meg azt, hogy a természetfeletti az evilággal ötvöződik, hogy realista és mágikus nem választható szét, és az olvasótól függ, hogyan interpretálja a megmagyarázhatatlannak tűnő történéseket – valamilyen mágikus erőnek tulajdonítja-e, hogy egyes férfiak elveszítették férfiasságukat a címadó novellában, vagy valami másnak. Ez azért is érdekes, hiszen jobban belegondolva, ugyanabban a térben helyezkedik el a mágikus, mint a mágiamentes nézőpont is, a való, kézzel fogható és a tapasztalaton túli, a varázslatos.

Fischer Botond legújabb kötetét olvasva magával ragadó a szövegek könnyed és sokszínű atmoszférája. A könyvben a szövegek úgy kerülnek egymás mellé, akár egy „leshazamolt” zenékből összeállt album: a befogadó éppen aktuális hangulatához illeszkednek, összekeverve: vannak nyomasztó, letargikus, dühös, felkavaró szövegvilágok, és vannak nyugodt, pozitív töltetűek. Ezeknek a hangulatoknak a váltakozását sok minden befolyásolja: a szövegek nyelvezete, a zenék, az ételek, a színek, amelyek kulcsfontosságú összetevői a kötetnek, hiszen úgy vannak jelen, akár egy receptben az előírt alapanyagok. Az azonban az olvasóra van bízva, hogy a könyv elolvasása után a nyúlról még mindig egy aranyos állat képe fog-e eszébe jutni, vagy éppen a *Wasserhasa*.

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Angi Gyula - Marosvásárhely
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalva
Bartha György - Csíkszereda

Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlök
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Blénessy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Buna Blanka Boróka - Tamásfalva
Burus János Botond - Csíkszereda

- Czíki László – Búzásbesenyő
 Czipa István – Kézdivásárhely
 Czoppelt Julianna – Kovászna
 Császár Vilmos – Csíkrákos
 Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
 Cseh András – Csíkszereda
 Cseke Péter – Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárádköszvényes
 Csíki Zoltán – Parajd
 Dr. Csizsár Anna – Marosvásárhely
 Csizsér Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárad
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Diénes Gábor – Nagybánya
 Dobos Sándor – Nagyvárad
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászonaltíz
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda Árpád – Magyarfenes

- Gazda József - Kovászna
 Geréd Gábor - Székelyudvarhely
 Gergely Borbála - Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta - Marosvásárhely
 Gulácsi Gizella - Marosvásárhely
 Györfi Jenő - Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor - Csíkcsicsó
 Haáz Sándor - Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza - Farkaslaka
 Hantz András - Kolozsvár
 Hegedűs Enikő - Csíkszereda
 Hegyi Sándor - Székelyudvarhely
 Hertza Mikola - Csíkszereda
 Dr. Holló Attila - Csíkszereda
 Hubert Sándor - Bukarest
 Illyés Ferenc - Székelykeresztúr
 Imecs Márton - Kolozsvár
 Imre Jolán - Csíkszereda
 Incze Szabó László - Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin - Torda
 Izsák Balázs Árpád - Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád - Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós - Kolozsvár
 Jankó András - Arad
 János Ágnes - Csíkszereda
 János Julianna - Csíkszereda
 Jánosi Bertalan - Csíkszereda
 Jánosi Csaba - Csíkszereda
 Joikits Attila - Szilágyosmlyó
 József Álmos - Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde - Csíkszereda
 Kacsó Elemér - Temesvár
 Kacsó József - Hármásfalu
 Kakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István - Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor - Sepsikőröspatak
 Kánya József - Csíkszereda
 Kassay Vilmos - Csíkszereda
 Katona Lajos - Kolozsvár
 Kedves Béla - Gyimesközéplek
 Kémenes Bernadette - Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes - Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő - Maksa
 Keresztes Éva - Brassó
 Dr. Kikeli Pál István - Marosvásárhely
 Király Gyöngyi - Marosvásárhely
 Király László és Edit - Nagyenyed
 Király Zoltán - Kolozsvár
 Kiss Jenő - Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva - Kézdivásárhely
 Kiss Lóránd - Marosvásárhely
 Kocsis László - Marosvásárhely
 Kolbert Tünde - Borszék
 Kolumbán-Antal József - Zetelaka
 Kolumbán Gábor - Énlaka
 Kolumbán László - Székelyudvarhely
 Koncsag László - Szentegyháza
 Konsza Vilmos - Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor - Kolozsvár
 Koszta Gabriella - Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert - Bukarest
 Kovács Barna - Marosvásárhely
 Kovács Béla - Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos - Szatmárnémeti
 Kovács Katalin - Csíkszereda
 Kovács Mária - Székelyudvarhely
 Kovács Piroska - Márafalva
 Kovács Zsuzsanna - Bukarest
 Dr. Kozma Dezső - Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes - Zetelaka
 Köblös Attila - Kézdivásárhely
 Köllő Éva - Borszék
 Köllő Félix - Csíkszereda
 Kőszegi Enikő - Csíkszereda
 Dr. Kuna Tibor - Csíkszereda
 Dr. Kurkó János - Székelyudvarhely

- Kürti Miklós – Kolozsvár
Laczkó-Albert Elemér – Gyergyó-
remete
Laczkó György – Székelyudvarhely
Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyer-
gyóremete
László Attila – Jászvásár
László Bakk Anikó – Kolozsvár
Lászlófy Pál István – Csíkszereda
Dr. László Ilona – Marosvásárhely
László Károly és Katalin – Kézdi-
vásárhely
Lázár Lilla – Csíkszereda
Lázár Pál – Marosvásárhely
Lehoczky Ferenc – Arad
Léstyán Dénes – Csíkszereda
Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
Liker Henrietta – Székelykeresztúr
Loghin Gizella – Brassó
Lőrincz József – Székelyudvarhely
Madaras Lázár – Brassó
Mag István – Lövéte
Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
Dr. Makai Magoss Csaba –
Felsőbánya
Markó Béla – Marosszentkirály
Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
Márk Dezső – Csíkszereda
Dr. Marton József – Gyulafehérvár
Márton Ferenc – Temesvár
Márton Károly – Marosvásárhely
Maşteriu Erzsébet – Gyergyóremete
Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
Mátyás Endre – Szováta
Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
Mester János – Marosvásárhely
Mester Zoltán – Szováta
Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
Mihály András – Csíkszereda
Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
Mihály János – Lövéte
Mihály Orsolya – Kolozsvár
Mikes Borbála – Uzon
Miklós Imre – Csíkszereda
Miklós Levente-József – Székely-
udvarhely
Miklós Sándor – Csíkszentlélek
Mikó Júlia – Brassó
Mikola Éva – Torja
Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
Mirk László – Csíkszereda
Molnár Csaba – Csíkszereda
Molnár Endre – Marosvásárhely
Murádin László – Kolozsvár
Murányi János – Székelyudvarhely
Müller Dezső – Vámfalu
Nádudvary György – Brassó
Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
Nagy Benedek – Csíkszereda
Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
Nagy József – Gyergyóremete
Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
Nagy Melinda – Nagyvárad
Nagy Sándor – Székelyudvarhely
Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
Nete Mariana – Csíkszereda
Novák Sándor – Marosvásárhely
Oláh Sándor – Csíkszereda
Olti Kálmán – Csíkszereda
Orbók Ilona – Csíkszereda
Orendi István – Székelyudvarhely
Dr. Ozsváth Imola – Székelyudvarhely
Pál Zoltán – Csíkdánfalva
Pálffy József – Csíkszereda
Papp Zoltán – Zilah
Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
Péntek János – Kolozsvár
Pénzes Jenő – Bereck

- Péter Éva - Csíkszereda
Péter Gergely - Csíkszereda
Péter Péter - Székelyudvarhely
Pethő Ilona - Csíkszereda
Petres Sándor - Csíkszereda
Dr. Piros György - Csíkszereda
Portik Bakai Ádám - Gyergyóremete
(7 darab egyéves előfizetés)
Dr. Puskás Attila - Marosvásárhely
Dr. Rác Katalin - Marosvásárhely
Ráduly János - Kibéd
Rákosi István - Sepsiszentgyörgy
Rákosi Zoltán - Sepsiszentgyörgy
Rancz Árpád - Csíkszereda
Rancz Gyárfás Zsuzsanna -
Kézdivásárhely
Rokaly József - Gyergyószentmiklós
Russu Bors Tibor - Csíkszentkirály
Sata Lóránd - Voluntari
Sántha Emese - Marosvásárhely
Ft. Sárközi Sándor - Csíkszereda
Sárosi Csaba - Kézdivásárhely
Sata Kinga Koretta - Magyarvista
Sata Klára - Csíkszereda
Ft. Sebestyén Péter - Marosvásárhely
Seprődi József - Dicsőszentmárton
Silye Béla - Székelyudvarhely
Siklódi Olga - Székelyudvarhely
Sipos László - Felvinc
Sóbester Klára - Marosvásárhely
Sófalvi László - Székelyudvarhely
Sógor Árpád - Kolozsvár
Sógor Csaba - Csíkvacsárcsi
Sógor Géza - Kányád
Sógor Gyula - Aranyosgyéres
Dr. Soós Szabó Klára - Csíkszereda
Straub Etelka - Borosjenő
Szabados Béla - Csíkszereda
Szabó Attila - Nagyalambfalva
Szabó Enikő - Szentegyháza
Szabó Ferenc - Gyergyóditró
Szabó Judit - Kézdivásárhely
Szabó Judit - Csíkcicsó
Szabó Magdolna - Csíkcicsó
Szabó M. Barna - Székelyudvarhely
Szabó Nándor - Csíkszereda
Szabó Piroska - Nagyvárad
Szabó Sándor - Homoródalmás
Dr. Szabó Sándor - Székelyudvarhely
Szalai Attila Örs - Székelyudvarhely
Szász-Bertalan Anna - Csíkszereda
Dr. Szász Éva - Gyergyóalfalu
Szász Zoltán - Székelyudvarhely
Szatmári József - Marosvásárhely
Szathmáry János - Gyergyószentmiklós
Dr. Szatmári Sebestyén - Csíkszereda
Dr. Szatmári Szabolcs - Marosvásárhely
Szávai Márton - Énlaka
Szebeni Norbert - Sepsiszentgyörgy
Szekeres Adorján - Csíkszereda
Székely Ágnes - Balánbánya
Székely Ferenc - Vadasd
Székely Szabó Zoltán - Marosvásárhely
Széll (Horváth) Anna - Kolozsvár
Szén Olga - Datk
Szén Sándor - Siménfalva
Szentés Gábor - Madéfalva
Szilágyi István - Kolozsvár
Szilágyi Németh Éva - Kolozsvár
Dr. Szilveszter László Szilárd -
Sáromberke
Szócs István - Szentegyháza
Szócs Viktor - Kovászna
Tamás Béla - Csíkszereda
Tamás Dénes - Réty
Tamás Géza - Székelyudvarhely
Tamás Huba - Homoródkarácsonyfalva
Tamás Klára - Csíkszereda
Tamás József - Csíkszereda
Tánczos Vilmos - Kolozsvár
Tankó Gyula - Gyimesközéplök
Tapodi Zsuzsa - Sepsiszentgyörgy

- Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiablis
 Tódor Gábor – Homoródalmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tomonicska Ingrid – Csíkszentlélek
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tőtös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövete
 Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Ványolós A. István – Székelyudvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiablis
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Margit – Székelyudvarhely
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK*
- Apáczai Csere János Pedagógusok Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet – Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár – Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség – Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvédelmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egyesület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár – Csíkszereda (2 db. egyéves előfizetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum – Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont – Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsiszentgyörgy (2 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsiszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva

- Községi Könyvtár – Csikszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csikszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csikszentmárton
 Községi Könyvtár – Csikszentmihály
 Községi Könyvtár – Csikszentsimon
 Községi Könyvtár – Csikszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyósomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószár-hegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplok
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kőkös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyáradmagyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csikszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum – Csikszereda
 Németh Géza Egyesület – Csikszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Polgármesteri Hivatal – Csikszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csikszereda

- Salamon Ernő Líceum – Gyergyó-
szentmiklós
- Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
- Sapientia Egyetem Könyvtára –
Csíkszereda
- Székely Nemzeti Múzeum – Sepsí-
szentgyörgy
- Szent Erzsébet Öregotthon – Gyer-
gyószentmiklós
- Tamási Áron Gimnázium – Székely-
udvarhely
- Tamási Áron Színház – Sepsiszent-
györgy
- Tarisznyás Márton Múzeum – Gyer-
gyószentmiklós
- Temesvári Római Katolikus Püspök-
ség – Temesvár
- Tortoma Kft. – Barót
- Unitárius Parókia – Marosvásárhely
- Városi Könyvtár – Barót
- Városi Könyvtár – Borszék
- Városi Könyvtár – Gyergyószent-
miklós
- Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
- Városi Könyvtár – Kovászna
- Városi Könyvtár – Maroshévíz
- Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
- Városi Könyvtár – Szentegyháza
- Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
- Városi Művelődési Ház – Barót
- Br. Wesselényi Miklós Városi Könyv-
tár – Kézdivásárhely
- Magyarország**
- MAGÁNSZEMÉLYEK*
- Abafáy-Deák Csillag – Budapest
- Ágh István – Budapest
- Alföldy Jenő – Kecskemét
- André András – Marosvásárhely
- Dr. Antal Balázs – Budapest
- Bakos József – Budapest
- Dr. Balássy Péter – Szombathely
- Bálint Gábor – Dabas
- Barta László – Budapest
- Dr. Bartók Gergely – Budapest
- Báthori Csaba – Budapest
- Beke Mihály András – Budapest
- Benke Éva – Paks
- Bereczky Gábor – Budapest
- Bertha Zoltán – Debrecen
- Bíró Miklós – Budapest
- Birtalan Ferenc – Budapest
- Dr. Botz Lajos – Pécs
- Bodor Ádám – Budapest
- Borbás János – Veszprém
- Bozó Zoltán – Szentes
- Burján Pál – Pécs
- Czakó Gábor – Budapest
- Császár Zoltán – Budapest
- Csender Levente – Üröm
- Csontó Lajos – Pilisborosjenő
- Dávid Ferenc – Szentes
- Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
- Dr. Demeter Béla – Szikszó
- Demse Márton – Budapest
- Dr. Dobos László – Budapest
- Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
- Farkas Zoltán – Veszprém
- Fazekas Edit – Cegléd
- Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
- Fejér Istvánné – Szentes
- Fekete Béláné – Budapest
- Fekete Miklós – Szeged
- Ferenz Ernő – Páty
- Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
- Dr. Ferencz Csaba – Budapest
- Ferencz I. Szabolcs – Budapest
- Fritsch László – Budapest
- Dr. Füleky György – Budapest
- Fürjesi Csaba – Budapest
- Füzi Michael Stephan – Budapest
- Dr. Gál József – Budapest

- Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Ilona – Baja
 Dr. Hartványi Tamás – Győr
 Hayek Ibolya – Budapest
 Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
 Herman Levente – Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese –
 Budapest
 Ilia Mihály – Szeged
 Dr. Iszlai Sándor – Berettyóújfalu
 Iancu Laura – Velence
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
 Jancsó Gyula – Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
 Dr. Jánosi Ildikó Kinga – Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
 Kántor József – Baja
 Kádár Tibor – Veszprém
 Karap Ágnes – Budapest
 Dr. Kata Mihály – Szeged
 Keppel Gyula – Budapest
 Király István – Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András – Pócsmegyer
 Kiss Anna – Budapest
 Kiss Bálint – Budapest
 Kiss Éva – Budapest
 Dr. Kiss Ferenc – Cserszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint – Szolnok
 Kisslaki László – Kéthely
 Kollár Albin – Dunakeszi
 Kósa Lajos – Debrecen
 Kovács Árpád – Ugod
 Dr. Kovács Klára – Császárt
 Kökényessy Szilárd – Budapest
 Kőfalvi Magdolna – Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
 Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
 Kulcsár Júlia – Budapest
 Dr. Kussinszky Péter – Budapest
 Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
 László János – Debrecen
 Lezsák Sándor – Budapest
 Lezsák Tibor – Budapest
 Dr. Lukács Csaba – Fonyód
 Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
 Maczkó Gergő – Pogány
 Makai Judit – Budapest
 Márkus Béla – Debrecen
 Máriás József – Nyíregyháza
 Márton Károly – Hőgyész
 Márton Lajos – Érd
 Dr. Medgyessy István – Debrecen
 Mészáros János – Gödöllő
 Miklós András – Miskolc
 Dr. Molnár Jenő – Budapest
 Molnár Sándor – Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér – Budapest
 Dr. Nám Lóránt – Szombathely
 Németh Zsolt – Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna – Buda-
 pest
 Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
 Dr. Oszoly Tamás – Budapest
 Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea – Eger
 Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
 Papp Péter – Budapest
 Pataki Gábor Zsolt – Budapest
 Paulovics Tamás – Szentés (4 darab
 egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos – Bakonyszücs
 Péter László – Szeged
 Polóny Levente – Budapest
 Pomogáts Béla – Budapest
 Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza – Balatonfüred

Dr. Sándor Pál – Simontornya
 Serdült Benke Éva – Paks
 Silay Ferenc – Szeged
 Simai László – Veszprém
 Dr. Szabó Béla – Göd
 Szakolczay Lajos – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mo-
 sonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tók János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbecske
 Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Vásárhelyi Péter – Budapest
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyő
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Etnoproject Bt. – Isaszeg
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyő
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Páterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok
 Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York

Kiss István - Hawley
Kovács Árpád - Maryland
Ozsváth Ildikó - New York

Anglia

Sárközi Mátyás - London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg - Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf
Csipkó László - Bécs
Csutak Magda - Bécs
Dr. Forbáth Klára - Bécs
Gellérd Andor - Bécs

Finnország

Petteri Laihonen - Jyväskylä

Franciaország

Buna István - Antony
Langrand-Escure Tünde - St. Pêray
Párizsi Magyar Intézet - Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera - Neshet

Németország

Dr. Dobó Attila - Rheine
Dr. Dobó Tibor - Demmin
Gaál Julianna - Aalen
Haáz Katalin - Braunschweig
Juliana Johrend - Buchen
Kisslaki László - Steinbach
Schultz Orsolya - Rostock
Szakács-Konnerth Mihály -
Friedrichshafen
Száva Péter - Krefeld
Dr. Wieser Györgyi - Starnberg

Svédország

Antal Imre - Ljungby
Csata Attila - Västra Frölunda
Szentkirályi Csaga - Vällingby
Török Ernő - Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetség gondozó Gimnázium
és Kollégium - Zenta
Fekete J. József - Zombor
Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola - Magyarokiszás
Kosztolányi Dezső Tehetség gondozó
Nyelvi Gimnázium - Szabadka
Nagybecskerek Gimnázium -
Nagybecskerek
Rancz Károly - Pancsova
Tari István - Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor - Szingapúr

Szlovákia

Fehér István - Komárom
Kiss Mónika - Órös
Pallér Péter - Komárom
Selye János Gimnázium - Komárom

Olaszország

György Alfréd - Róma
Kovács Gergely - Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta - Moszkva

Ukrajna

Vári Fábrián László - Mezővári

Magyarországon a *Székelyföld* folyóirat
a *Magyar Napló* szerkesztőségében rendelhető meg:
1092 Budapest, Ferenc krt. 14 sz., postán: 1450 Budapest, Pf. 77.

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély története I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély története II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej

40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybaczoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej
73. Szócs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. <i>Kőrösi Csoma Sándor az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. <i>Székely költők az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyarai Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Harghita Megye Tanácsa

Barátom a(z)... okostelóm? A Székelyföld folyóirat pályázata középiskolások számára

*„Zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom;
Őrül a szívem és mégis sajog belé,
Hányja veti a hab: mért e nagy jutalom?
Petőfit barátul mégsem érdemelé.”
(Arany János: Válasz Petőfinek)*

„Nincs emberi kapcsolat, mely megrendítőbb, mélyebb lenne, mint a barátság. (...) Csak a barát nem önző; máskülönben nem barát. Csak a barát nem hű, mert minden jót és szépet barátjának akar, nem önmagának. A szerelmes mindig akar valamit; a barát nem akar önmagának semmit. A gyermek mindig kapni akar szüleitől, túl akarja szárnyalni atyját; a barát nem akar kapni, sem túlszárnyalni. Nincs titkosabb és nemesebb ajándék az életben, mint a szükségűt, megértő, türelmes és áldozatkész barátság. S nincs ritkább.”

(Márai Sándor: A barátságról)

Petőfi és Arany, Ady és Móricz, Kosztolányi és Karinthy, Babits és Szabó Lőrinc, József Attila és Illyés Gyula... néhány olyan név az irodalom történetéből, akik nemcsak azért ismertek ma, mert maradandót alkottak, hanem mert tehetségük olyan lelki érzékenységgel és igénnyel párosult, amivel rátaláltak a másikban az életre szóló barátságra.

Mit jelent a barátság fogalma? Milyen a (jó) barát? Van rossz barát (is)? Honnan és meddig barát a barát? Szükséges-e, hogy hasonló korú legyen, mint mi, hogy hasonló legyen az érdeklődési körünk? Létrejöhete barátság fiú és lány, férfi és nő között? Ha igen, hol van a határ? Kialakulhat-e barátságból szerelem, vagy fordítva: szerelemből barátság? Összetartozó érzések-e ezek? Megoszthatok-e a baráttal mindent őszintén, megmondhatok-e neki olyant is, ami számára bántó, fájó, de igaz? És én hogyan fogadom, ha engem szembesít a barátom az igazsággal vagy a gyengeségeimmel?

Vannak-e barátaim? Ha igen, milyen(ek)? És milyen barát vagyok én? Fontos vagyok-e valaki(k)nek, elfogad(nak)-e olyannak, amilyen vagyok, és én elfogadom-e őket? Mennyi időt, energiát szentelek a barátságunk, miben merül ki az együtt töltött idő, hogyan élem meg én és hogyan a barátom, barátaim az együtt, avagy az egymástól távol töltött időt? Mit vállalunk, vállalnánk egymásért? Vagy talán nincs is barátom? Ha nincs, miért nincs? Csalódtam abban, akit barátnak hittem, vagy ő csalódott bennem? Akkor valójában barátok voltunk-e?

Mit jelent ma a barátság fogalma? Helyettesítheti valami más? Elég például a személyes találkozások helyett barátságot tartani fészbukon, instagrammon, telefonon? Lehet, hogy legjobb barátom a(z)... okostelóm?

Úgy gondoljuk, olyan kérdések ezek, amelyekre ti, életre szóló, tartós emberi kapcsolatokra, értékekre vágó mai IX–XII.-es diákok is keresitek a választ, olyanok, amelyek fogódzókat jelenthetnek a hétköznapi off-line és on-line valóságában. Arra kérünk tehát benneteket, mai középiskolásokat, hogy írjatok ezekről a kérdésekről: miért fontos nektek – ha fontos egyáltalán – a barát, a barátság, mit jelent számotokra barátnak lenni, mit jelent a barátság vagy annak hiánya stb. Ami fontos, hogy közhelyektől mentes és a Tietek legyen az élmény, a tapasztalat – a ti hangotokon szólaljon meg versben, prózában vagy esszében.

Verseket (maximum két-három verset, de 60 sornál nem többet) és prózai szövegeket (maximum 10 000 karakternyit) várunk tőletek, a mai 14–18 évesektől (IX–XII. osztályos diákoktól) a Székelyföld folyóirat postacímére (530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz.) vagy a székelyfold@harghita-megye.ro címre. A borítékra kérjük ráírni: PÁLYÁZAT: BARÁTOM A(Z)... OKOSTELOM?

Beküldési határidő: 2020. október 30.

Eredményhirdetés 2020 decemberében.

A PÁLYÁZAT DÍJAI:

I. díj: 1000 lej

II. díj: 750 lej

III. díj: 500 lej

A díjazott művek közlési jogát a Székelyföld folyóirat fenntartja.